C.V.V.

శ్రీవైఖానసభగవచ్ఛాస్త్రే

సగ్ంహితరత్నాకరః

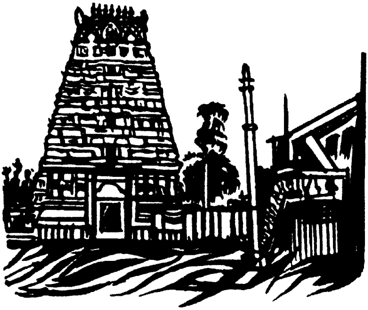

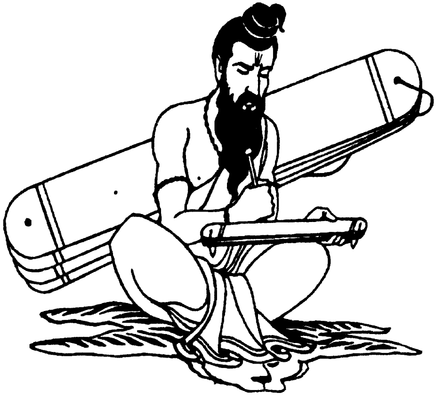

"అనన్తశాస్త్రం బహువేదితవ్యం, అల్పశ్చకాలో బహవశ్చ విఘ్నాః"

సంపాదకులు :

"ఆగమాచార్య"

కనకగిరి కృష్ణమాచార్య "బౌఖేయు"

శ్రీవైఖానసభగవచ్ఛాస్త్రే

సంహితరత్నాకరః

యేన వేదార్థవిజ్ఞేన లోకానుగ్రహకామ్యయా ।
ప్రణీతం సూత్ర మేఖేయం తస్మైవిఖనసేనమః ॥

శ్రౌత స్మార్తాదికం కర్మ నిఖిలం యేన సూత్రితం ।
తస్మై సమస్త వేదార్థవిదే విఖనసే నమః ॥

సంపాదకులు
"ఆగమాచార్య"
కనకగిరి కృష్ణమాచార్య "ఔఖేయ"

శ్రీవైఖానసభగవచ్ఛాస్త్ర
సగ్ంహితరత్నాకరః

సంపాదకులు :
కనకగిరి కృష్ణమాచార్య "ఔఖేయ"
(కె.కె. ఆచార్య)

ప్రథమ ముద్రణ : తారణ - ఉగాది

కాపీలు : 1000

వెల రూ. 30/-

కాపీలు లభ్యమగు ప్రదేశము :
కె.కె. ఆచార్య "ఔఖేయ"
సాహితి సదన్
141, టి. నగర్,
తిరుపతి - 517 507 (ఆం.ప్ర.)

D.T.P.
అన్నపూర్ణ గ్రాఫిక్స్,
53/4, ఆర్.యస్. గార్డెన్స్,
తిరుపతి - 517 507.
ఫోన్ : 2235006

ముద్రణ :
నిర్మలా ఆఫ్‌సెట్ ప్రింటర్స్
విజయవాడ - 3.

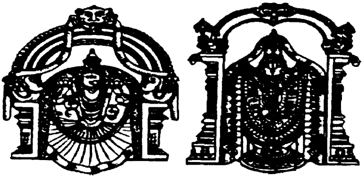

ఆధ్యాత్మిక గ్రంథ ప్రచురణ సహాయం
అను పథకం క్రింద
తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానం వారు
అందించిన ఆర్థిక సహాయముతో
ఈ గ్రంథము ప్రచురింపబడినది.

ఆముఖం

"నిరుపమ గుణసింధుః నిత్యలక్ష్మీసమేతో,
నిఖిల నిగమవేద్యో నిస్తులో వేంకటేశః ।
నిజ చరణసమర్చా ఽఽసక్తభక్తౌఘరక్షీ,
నివసతు హృదయే మే స్వాంఘ్రిభక్తిం వితన్వన్ ॥
"ధేనుర్వ్రహాణా మదితిస్సురాణాం బ్రహ్మఋభూణాం
విఖనామునీనాం భృగుః కవీనాం . . . " (ఖిలమన్త్రం)

భారతీయ ఆర్షధర్మానికి 'వేదం' కల్పవృక్షము వంటిది. ఆ కల్పవృక్షశాఖలే - "శిక్షావ్యాకరణాదివేదాంగాలు "వేదాంగ" ములనియెడివి ఆరు. వానిలో "కల్పసూత్రము" లు ఒక అంగము. "హస్తౌ కల్పో ఽథ ఉచ్యతే". ఈ కల్ప సూత్రములు దేహసంస్కారమునకై వేదచోదిత నిత్యనైమిత్తిక, లౌకిక పారలౌకిక, క్రియా కలాపముల విధినిషేధములను, ధర్మాధర్మములను నిర్దేశించును. ప్రముఖ కల్పసూత్రములు పదునెనిమిది. వానిలో శ్రీవిఖనస మహర్షి ప్రణీతమై వైఖానస కల్పసూత్రమున కొన్ని విశిష్టతలు కలవు :-

1. "ప్లవాహ్యేతే అదృఢాయజ్ఞరూపా అష్టాదశోక్తమవరం కర్మయేషు" అనియెడి ఉపనిషత్ వాక్య ప్రకారం ". . . పాణిగ్రహణానీత్యష్టాదశసంస్కారాశ్శారీరాః" (సంస్కారములను పదునెనిమిదిగా పేర్కొనుట. ప్రశ్న 1 ఖండం 1 సూత్రం 2 వై.క.సూత్రం)
2. జీవి పుట్టుక, సంస్కారములు, అతని ఆత్మ వికాసక్రమమును దృష్టిలో వుంచుకొని "నిషేకాదాజాతకాత్సంస్కృతాయాంబ్రాహ్మణ్యాం బ్రాహ్మణాజ్జాతమాత్రోమాత్రః" (1-1-9) "సాంగచతుర్వేద తపోయోగా దృషిః, నారాయణపరాయణో నిర్ద్వంద్వోమునిః (1-1-10) అని విభజించి వ్యక్తివికాసమును చెప్పుట.
3. విష్ణుపారమ్య పరతత్త్వముల ప్రతిపాదించి సాకారోపాసన, భక్తి, అర్చనాదుల విధానమును రూపొందించి, సగుణోపాసన ద్వారా నిర్గుణబ్రహ్మను పొందు విధానమును పేర్కొనుచు, తన కల్పసూత్ర పరిసమాప్తి సూత్రముగా ధ్యాన విశిష్టతను ఉద్ఘోషించుట -

"అథా ఽగ్నౌ నిత్యహోమాన్తే విష్ణోర్నిత్యార్చా సర్వదేవార్చా భవతి. (4-10-95)
"అగ్నిర్వై దేవానా మవమో విష్ణుః పరమః తదన్తరేణసర్వా అన్యాదేవతాః"
ఇతి బ్రాహ్మణమ్ (ఐతరేయం 1-1) - (4-10-96)
తస్మాద్గృహే పరమం విష్ణుం ప్రతిష్ఠాప్య సాయం ప్రాతర్హోమాన్తే అర్చయతి ।
షడంగుళాదహీనం తద్రూపం కల్పయిత్వా పూర్వపక్షేపుణ్యే నక్షత్రే ప్రతిష్ఠాం కుర్యాత్-
(4-10-97,98)

. . . ద్వాదశా ఉష్టాక్షరాభ్యాం పుష్పాణి దదాతి. (4-12-117)

తం యజ్ఞపురుషం ధ్యాయన్ పురుషసూక్తేన సంస్తూయ ప్రణామం కుర్యాత్ ।

యజ్ఞేషు విహీనం తత్సంపూర్ణం భవతీతిశ్రుతి: ॥

ద్విజాతిరతంద్రితో నిత్యం గృహే దేవాయతనేవా భక్త్యా భగవంతం నారాయణ మర్చయేత్ ।

తద్విష్ణో: పరమం పదం గచ్ఛతీతి విజ్ఞాయతే ॥ (4-12-117-121)

"సగుణేబ్రహ్మణి బుద్ధింనివేశ్య, పశ్చాన్నిర్గుణం బ్రహ్మ ఉ ఉశ్రిత్య నిత్యం మోక్షేయత్నం కుర్యాదితివిజ్ఞాయతే". (8-11-113)

"ధ్యాయన్నారాయణం యత్ప్రాయశ్చిత్తమభిదధాత్యానర్థక్యా తత్తత్ప్రసంగే తత్కుర్యాత్, ఆపత్సుతద్ధనంతద్ధన మిత్యాహ విఖనా:" - (శ్రౌతభాగపు కట్టకడపటిసిద్ధాన్తం) (21-18-4)

వైఖానసకల్పసూత్రపు పై వాక్యములనన్నింటిని పరికించిన సూత్రకారులకందరి కన్న ప్రప్రథమంగా శ్రీమహావిష్ణువే పరతత్త్వపరబ్రహ్మమనియు, అతని అర్చాధ్యానాదులే సర్వోత్తమమనియు ఘంటాపథముగా చాటి 'అష్టాక్షర, ద్వాదశాక్షర'ములను చెప్పి భక్తిమార్గమునుస్థాపించెనని స్పష్టముగా పేర్కొనవచ్చును.

వేదమునకు "నిగమ"మని పేరు గలదు, కావున వేదాంగములు 'నిగమ'వాచ్యములే. దాని వలన 'కల్పసూత్రము'లను 'నిగమ'మనిపేర్కొనవచ్చును.

విఖనస మహర్షిచే సంక్షిప్తముగా చెప్పబడి, భృగ్వాదులు తమచే విస్తరింపజేయబడిన ఈ గ్రంథములను "శ్రీభగవచ్ఛాస్త్ర"మని పేర్కొనిరి. విష్ణువే ప్రధానదైవమని, విష్ణ్వర్చనయే సకలశ్రేయ:ప్రదం అని నిర్ణయింపబడి, దక్షిణ భారతావనిలో గల 'తిరుమల' మొదలైన అనేక విష్ణ్వాలయాలలో ఆచరణలో యీ భగవచ్ఛాస్త్రమే గలదు. విఖనసుని శిష్యులని భావింపబడు "భృగు - మరీచి - అత్రి - కశ్యప" మహర్షులు చాతుర్లక్షగ్రంథ ప్రమాణంగా శ్రీభగవచ్ఛాస్త్రమును లోకానికి వ్యాప్తి గావించిరి. వీరి గ్రంథములలోనిగాని, కల్పసూత్రమునగాని ప్రతి ప్రక్రియ 'వేదబుక్' సహితమే.

మరీచి తన విమానార్చనా కల్పమున ". . . విఖనసాసూత్రే సమాసే నోక్తం తదవశేషవిశేషేణ, సమంత్రకం, సప్రయోగం, క్రియామార్గంక్రమేణ, విస్తరతో వక్ష్యామి". అని విశ్లేషించిరి.

శ్రీవైఖానస భగవచ్ఛాస్త్రం కేవలం పరంపరగ, తల్లితండ్రులనుండి వైఖానసకల్పసూత్రం ద్వారా సంస్కరింపబడు వారికే, నిర్దేశింపబడిందితప్ప, అశాస్త్రీయ విధానానికి, దీక్షాస్వీకరణకు, అమంత్రార్చనవిధికి తావులేక అర్చాజగత్తులో అద్వితీయ-స్థానాన్ని పొందిందనుట నిర్వివాదము.

భృగుమరీచ్యాదులు ప్రవచించిన "శ్రీభగవచ్ఛాస్త్ర"గ్రంథముల పిమ్మట వచ్చిన బ్రహ్మోత్సవానుక్రమణిక, ప్రతిష్ఠానుక్రమణిక, స్నపన ప్రయోగః, నిత్యార్చనా ప్రయోగః, శ్రీవైఖానససూత్రానుక్రమణిక, వైఖానసమహిమామంజరి, వైఖానససిద్ధాంతలేశాదర్శః, దశవిధహేతునిరూపణం, ఉత్తమబ్రహ్మవిద్యాసారసంగ్రహః, మొదలగు వ్యాఖ్యాన గ్రంథములు, వివరణ గ్రంథములు, సంపాదన గ్రంథములు, సంకలన గ్రంథములు, ప్రక్రియాగ్రంథములు అనేకములు మనకు నేడు లభ్యములగుచున్నవి. ఇంకనూ అనేకములు అప్రచురితములు వ్రాతప్రతులుగనున్నవి. పైవానిలో కొన్నింటిలో దేశ, కాల, లేఖకభేదములచే పాఠాన్తరములు, ప్రక్షిప్తములు చేరుటకు వీలుకలిగెను.

'మరీచి' మహర్షి తమ 'విమానార్చనకల్ప'ములో

"వైఖానసం" వైదికం, వైదికైః అర్చితం, ఐహికాముష్మిక ఫలప్రదం ..." "సర్వవేదార్థ సారభూతం, అప్రతర్క్యం, అనిందితం, విష్ణోరారాధనాయ, సర్వభూతహితార్థాయ శాబ్దంప్రమాణమవలంబ్య" అనిరి. పై వాక్యములలో వైఖానస అర్చన వైదికమైనదని, ఐహికాముష్మికఫలప్రదమని, అనింద్యము, సర్వప్రాణిహితము, వేదార్థసారమని, 'వేద'ప్రమాణమని ప్రవచించిరి.

సగ్ంహిత రత్నాకరః :-

ఇది ప్రకరణ గ్రంథము. ప్రతిష్ఠాక్రియాకలాపములు మొదలగు వానిలో వైఖానస శ్రీభగవచ్ఛాస్త్రములలోని, పక్షాన్తరములను ఒకచో క్రోడీకరించి, సంకలనము చేసిన 'కోశము' వంటిది. ఇది పై విషయమును సంకలనకర్తయే స్వయంగా ఉపోద్ఘాత ప్రకరణమున తెల్పిరి-

ప్రకీర్ణాధికార - వాసాధికార - క్రియాధికార - యజ్ఞాధికారాన్, సమూర్తార్చనాధికరణం, విమానార్చనాకల్పద్వయంచ, తత్త్వప్రకాశికాం, సర్వప్రతిష్ఠా విధిదర్పణం, లక్షణ దీపికాం, సంగ్రహమరీచి, మపి విలోక్య సంగ్రహమరీచిక్రమమేవ, పురస్కృత్య, "అంకురార్పణాద్యక్షరన్యాసావాహనాంతశిలాబేర ప్రతిష్ఠాక్రియాకలాపే యత్ర యత్ర విశేషాస్సన్తి తత్రతత్ర తాంస్తాన్ విశేషాన్ సంగృహ్య వ్యాఖ్యాయతే".

మరీచ్యాది మహర్షులచే ఉపదేశింపబడ్డ ప్రధానమూల గ్రంథములను పరిశీలించి ఎక్కడ ఎక్కడ విశేషములు కలవో వాటిని సంగ్రహించి వ్యాఖ్యానము చేయబడుచున్నది అని సగ్ంహితరత్నాకర సంకలనకర్త చెప్పిన వచనము.

పై వాక్యములచే పటలమరీచి, శ్లోకమరీచి, సంగ్రహమరీచి అన్న పేర గ్రంథములున్నట్లు తెలియుచున్నది. ప్రస్తుతము పటలమరీచి మాత్రము మనకు లభ్యమగుచున్నది. మిగిలిన రెండూ అలభ్యములు.

"సగ్ంహితరత్నాకర" గ్రంథము నందు అచ్చటచ్చట కొన్ని వ్యాకరణ విరుద్ధపదములు, ప్రక్రమభంగం, సమన్వయలోపములు కనిపించుచున్నవి.

మేము మాతృకాలేఖనములోని అక్షర, శబ్దదోషములు మాత్రము సరిజేసితిమి.

ప్రతిష్ఠా - ఉత్సవ - స్నపన ప్రక్రియల సర్వస్వమైన ఈ సగ్ంహిత-రత్నాకరగ్రంథమందలి అంశములను వైఖానస భగవచ్ఛాస్త్రపండితులు, పరిశోధకులు, అర్చకులు, ఆచార్యులు, పరిశీలించి అధ్యయనం చేసి నీరక్షీరన్యాయమున ఆదరింతురని సవినయ ప్రార్థన. "తేన వినా తృణ మపి న చలతి" అనియెడి సూక్తిని విశ్వసించి శ్రీశ్రీనివాసప్రభువునకు నతశిరస్కుడనై, ఈ గ్రంథ ప్రచురణకు ఆర్థిక సహాయమందించిన తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానం కార్యనిర్వాహణాధికారులకు హృదయపూర్వక నమస్సుమాంజలులు తెలుపుకొనుచున్నాను.

మాతృకలను అందించిన శ్రీమాన్ అర్చకం ఉత్తనూరు రామాచార్యులు (ఉత్తనూరు, కోలార్ జిల్లా) వార్కి, శ్రీమాన్ ఉదయగిరి వెంకటశేషాచార్యులు (పురిణి, నెల్లూరుజిల్లా) వార్కి, శ్రీమాన్ నారాయణం రామాచార్యులు (కావలి, నెల్లూరు జిల్లా) వార్కి సవినయంగా కృతజ్ఞతాపూర్వక ధన్యవాదములు అందజేయుచున్నాను. అట్లే ఈ గ్రంథముద్రణలో సహకరించిన శ్రీమాన్ కనకగిరి శ్రీనివాసాచార్యులకు (వాసిలి, నెల్లూరు జిల్లా) ఆశీస్సులు అందించుచున్నాను.

ఈ గ్రంథ ముద్రణకు అన్ని విధముల సహకరించిన చి॥డా॥వేదాన్తం శ్రీవిష్ణుభట్టాచార్యుల (లెక్చరర్, రాష్ట్రీయ సంస్కృత విద్యాపీఠం)కు నా ఆశీస్సులు.

ఈ గ్రంథమును సర్వాంగసుందరంగా డి.టి.పి. చేసిన అన్నపూర్ణ గ్రాఫిక్స్, తిరుపతి వారికి, సకాలంలో ముద్రించిన నిర్మలాప్రింటర్స్, విజయవాడ వారికి నా కృతజ్ఞతలు.

ప్రతిష్ఠాదిప్రయోగాంశైః హోమార్చనక్రియాదిభిః ।
గ్రంథః రత్నాకరాఖ్యో ఽయం ఋత్విజాముపకరోత్సదా ॥

తారణ - ఉగాది
తిరుపతి
21-03-2004

ఇట్లు
సుధీజనవిధేయుడు
- కనకగిరి కృష్ణమాచార్య "శాఖేయ"

సంహితరత్నాకర గ్రంథ మాతృకలు

1. "తర్కవేదాన్త సార్వభౌమ" పండిత వేదాన్తంజగన్నాథాచార్యస్వామివారి హస్తలిఖిత వ్రాతప్రతి "వేదాన్తనిలయం" గ్రంథాలయం అప్పికట్ల, గుంటూరుజిల్లా.

2. శ్రీమాన్ కనకగిరి వెంకట నారాయణాచార్యులవారి (బంగారుపేట, నెల్లూరుజిల్లా) వద్ద ఉండిన తాళపత్ర గ్రంథమును చూసి వారి కుమారులైన కనకగిరి కృష్ణమాచార్యులు (కె.కె. ఆచార్య) తిరుపతి వారు 1941లో వ్రాసిన వ్రాతప్రతి.

3. ఉ.వే. శ్రీమాన్ అర్చకం ఉత్తనూరు వెంకట నరసింహాచార్యులవారు (ఉత్తనూరు గ్రామం కోలార్‌జిల్లా) 1937లో వ్రాసిన వ్రాతపతిని వారి కుమారులు శ్రీమాన్ ఉత్తనూర రామాచార్యుల వారు అందించియున్నారు.

4. శ్రీమాన్ ఉదయగిరి వెంకట శేషాచార్యుల (పురిణి నెల్లూరుజిల్లా) వారి వ్రాతప్రతి

5. శ్రీమాన్ నారాయణం రామాచార్యుల (కావలి, నెల్లూరుజిల్లా) వారి తాళపత్ర గ్రంథము. (అసంపూర్ణము)

పండిత వేదాన్తం దేశికాచార్యః
తి.తి.దే. ఆగమ విద్వాన్

అప్పికట్ల, బాపట్ల మండలం
గుంటూరు జిల్లా

ప్రమోదః

అఖిలాండకోటిబ్రహ్మాండనాయకస్య పర-వ్యూహ-విభవ-అంతర్యామి-అర్చావతారధారిణః అంచిత్య-దివ్య -అద్భుత-నిత్య-యౌవ్వన-స్వభావ-లావణ్యా రత్నాకరస్య శ్రీమన్నారాయణస్య నాభికమలాదావిర్భూత శ్రీవిఖనోమునినా ఉపదిష్టః లోకప్రసారితః భారతదేశే లబ్ధప్రతిష్ఠః వంశపారంపర్యస్సమాగతస్సన్ వైఖానసాగమః ఆలయనిర్మాణ-ప్రతిష్ఠా-అర్చన-స్నపన-ఉత్సవ-ప్రాయశ్చిత్తేతి షడ్విధా విభక్తః విభూషితశ్చ, అయం చ శృతిమార్గోపేతః నిగమశ్చ.

అనేన మార్గేణైవ సప్తాచలనివాసరసికస్య శ్రీశ్రీనివాసస్య సన్నిధౌ నిత్య-నైమిత్తిక-కామ్యోత్సవాః సర్వే వైభవేన అద్యాపి అనుష్ఠీయన్తే.

చాతుర్లక్షగ్రంథప్రమాణ ప్రమేయభూతః అయంచాగమః అపరాధ నివృత్తిఫలకేన అరిష్టనివృత్తి ఫలకశ్చాన్యాదినా ద్విధా సంయుక్తేన ప్రాయశ్చిత్తే నాపి సమలంకృతో రారాజతే.

సర్వవేదార్థసారభూతేకస్మిన్ వైఖానసప్రపంచే స్వసిద్ధాన్తమాశ్రిత్య లబ్ధాః అనుపలబ్ధాశ్చ మాతృకాః బహవః గంథాలయేషు అర్చకానాం గృహేషు చ ఇదానీం విద్యన్తే.

అజ్ఞాతకర్తృకః ప్రయోగగ్రంథేషు ఆదిమః వైఖానస భగవచ్ఛాస్త్రసారరూపః అయం సగ్ంహితరత్నాకరః ప్రతిష్ఠా-స్నపన - ఉత్సవేతి విషయత్రయసంయుక్తః ప్రాయశ్చిత్తేన విభూషితశ్చ ఇతి. అయం ఇదానీం విద్వద్భ్యః పరిష్కృతః ముద్రితశ్చ ఇతి ప్రమోదోకయం విషయః.

ప్రతిష్ఠాపకానాం ఆచార్యాణాం అయం అత్యంతోపకారకః విస్మృతవిషయ సులభ జ్ఞాపనకరః భవతు ఇత్యాశాసే.

సప్తాచల నివాసరసికస్య శ్రీశ్రీనివాసస్య అనుగ్రహేణ గ్రంథకర్తా సంకలితా దాతా అనుసంధాతా ముద్రాపయితాశ్చ సర్వే ఆయురారోగ్య భోగ భాగ్యాః భవన్త్వితి భగవంతం ప్రార్థయే.

- **దేశికాచార్యః**

స్వభాను-లక్ష్మీజయంతి

విషయసూచి

ఉపోద్ఘాతప్రకరణం	1
ప్రతిష్ఠాశబ్దార్థః	2
సంగ్రహీత గ్రంథాః	2
మృత్సంగ్రహణం	4
అంకురార్పణం	5
వాస్తుపూజా	9
ప్రతిష్ఠా	10
ఆచార్యాదీనాం లక్షణం	12
యాగశాలాలక్షణం	14
స్రువాదీనాంలక్షణం	15
అగ్నికుండాదీనాం లక్షణం	18
అగ్నిహోత్రాదిశబ్దనిర్వచనం	21
అక్షిమోచన విధానం	22
పంచగవ్య, క్షీర, జలాధివాసాః	25
ప్రభూతబలిప్రదానం.	26
అధివాసత్రయాశక్తౌ పక్షాన్తరం	28
అగ్నిమథన ప్రకారః	29
మథనాగ్న్యలాభేకర్తవ్యప్రకారః	29
అగ్నిధ్యానం	30
కుండేష్వగ్నిప్రణయనం	31
ఆఘారసంభారాదిదేవతాః	32
స్రువాది గ్రహణలక్షణం	33
కుంభపూజా విధానం	34
చతుర్దశకలశస్నపనం	36
ప్రతిసరబంధన ప్రకారః	37
శయ్యావేదిలక్షణం	37
శయనాధివాసప్రకారః	38
సర్వదేవార్చనం	38
హౌత్రం	39
సర్వదేవావాహనం	40
పాలాశేధ్మహోమః	41
సర్వదైవత్యహోమః	41
సామాన్యహోమః	43
కుండక్రమేణనిత్యహోమః	43
దేవప్రబోధనం	45
గర్భాగారే పదవిభాగః	45
పీఠే రత్నన్యాసవిధిః	45
శ్రీ భూదేవ్యోఃరత్నన్యాసం	47
త్రివిధ..., నవవిధదక్షిణా	48
దేవప్రతిష్ఠాపనం	49
ఏకాక్షరన్యాసః	50
వ్యాహృతిన్యాసః	51
యకార, అకార, ప్రణవన్యాసాః	51
కుంభశక్తింధ్రువబేరేఆవాహనం	52
ప్రాణప్రతిష్ఠా	52
బ్రహ్మఘోషః, నిత్యార్చనం	53
ప్రతిష్ఠాఫలం	53
ఉత్సవశబ్దార్థః	54
ఉత్సవదిననిర్ణయః	54
తీర్థదిననిర్ణయః	56

ఉత్సవప్రథమదిన క్రియాసరళీ	56	ఉత్సవకాలనిర్ణయః	77
ద్వితీయదినప్రభృతివిశేషః	57	జలకుంకుమోత్సవః	77
షష్ఠాదినవదిన విశేషాః	57	రథోత్సవః	77
ధ్వజదండలక్షణం	58	మృగయాత్రోత్సవః	78
ధ్వజపటలక్షణం	60	చూర్ణోత్సవః	79
పటేగరుడలక్షణం	60	అన్తహోమః	81
యాగశాలాలక్షణం	61	కుంభశక్తిం (ధృవ)	
దినక్రమేణ వాహనాని	62	బేరేఆవాహనం	81
ఉత్సవార్థద్రవ్యాణి	62	అవరోహణాత్పూర్వంబలిః	81
ఆచార్యాదివరణం	63	అవరోహణం	81
ఉత్సవార్థస్నపనం	63	పుష్పయాగనిర్ణయః	81
ధ్వజదండశుద్ధిః, స్థాపనప్రకారః	64	పుష్పయాగహోమః	82
ధ్వజపటప్రతిష్ఠావిధిః	64	ఉత్సవదినపుష్పాదీని	83
కుంభేగరుడావాహనం	65	ఉత్సవదిన, తిథి,	
హౌత్రం	65	వారాదీనాం దైవత్యం	84
భేర్యామావాహనం	66	ధ్వజదండప్రతిష్ఠా	86
భేరీతాడనం	66	అష్టోత్తరశతకలశ స్నపనం	89
దేవానాంబలిహరణం	66	అష్టోత్తరశతకలశస్థాపన ప్రకారః	92
బలిక్రమః	67	స్నపనప్రకారః	96
నవసంధిమన్త్రాః	68	అష్టోత్తరశతకలశ -	
నగరాది విశేషే...	68	ద్రవ్యవిన్యాసవిధిః	98
ధ్వజారోహణం	68	..... వివరణసూచి	99
నవకుంభలక్షణం	70	ప్రతిష్ఠాప్రాయశ్చిత్తం	100
కుంభపూజా	70	ఉత్సవప్రాయశ్చిత్తం	104
దేవస్యరక్షాబంధనవిధిః	73	స్నపనప్రాయశ్చిత్తం	103
దైవత్య హోమః	74	స్వతంత్ర హనుమత్ప్రతిష్ఠ	109
వాహనారోహణే విశేషః	75	భూషణ ప్రతిష్ఠ	111
దేవస్య దర్శనఫలం	76	శఠకోప ప్రతిష్ఠ	114
ఉత్సవాన్తేస్నపనం	76	మంటప ప్రతిష్ఠ	116

శ్రీశ్రీనివాసపరబ్రహ్మణే నమః
శ్రీమద్విఖనసమహాగురవే నమః
శ్రీభృగ్వత్రిమరీచికశ్యపేభ్యో నమః

శ్రీవైఖానసభగవచ్ఛాస్త్రే

సంహితారత్నాకరః

అథ ప్రథమం ప్రకరణమ్

ఉపోద్ఘాత ప్రకరణమ్

హరిః ఓం అథేదానీం ప్రారీప్సితస్య గ్రంథస్యావిఘ్న పరిసమాప్త్యర్థం, సంప్రదాయప్రవర్తనార్థం చ ఇష్టదేవతా నమస్కారరూపం మంగళమాదౌనిబధ్నాతి. "శ్రీవిష్ణుమిత్యాదినా"

శ్రీ విష్ణుం శ్రీమహీయుక్తం, శాన్తం శేషంఖగాధిపం
సుదర్శనాద్యాయుధాని, సమూర్త్తాని నమామ్యహమ్ ।
మరీచింభృగుమత్రించ, కశ్యపంవిఖనోమునిమ్
ఆగమానాం ప్రవక్తాంశ్చ, వన్దే సూత్రప్రవర్త్తకాన్ ॥
నారాయణస్య యస్యాత్మా విఖనా ఇతివర్తతే
వేదవేదాంగ తత్త్వజ్ఞం తం వందే విఖనోమునిమ్ ।
వైఖానసమహాశాస్త్రపారగాన్సప్తగోత్రజాన్
వైఖానసానహం వందే వేదవేదాంగకోవిదాన్ ॥

ఇతీష్టదేవతానమస్కార గురువన్దనపూర్వకం చ శ్రీమహావిష్ణోః ప్రతిష్ఠాం వక్ష్యే.

ప్రతిష్ఠాశబ్దార్థః :-

అథ మహావిష్ణోః ప్రతిష్ఠావిధిం వక్ష్యే-అత్ర వాసాధికారే ప్రతిష్ఠాశబ్దార్థః ఉక్తః.

"ప్రతిబుద్ధ్యా ప్రతిష్ఠాచే త్ప్రతిష్ఠే త్యుచ్యతేబుధైః ।
అతః ప్రతిష్ఠాకర్తవ్యా సర్వసాధారణేతి సా ॥"

ఇతి ప్రతిష్ఠాశబ్దార్థముక్త్వా, తత్ర సంగ్రహీతగ్రంథాన్ వక్ష్యామి.

సంగ్రహీతగ్రంథాః :-

"ప్రకీర్ణాధికార-వాసాధికార-క్రియాధికార-యజ్ఞాధికారాన్, సమూర్తార్చనాధికరణం, విమానార్చనకల్పద్వయం చ, తత్త్వప్రకాశికాం, సర్వప్రతిష్ఠావిధిదర్పణం, లక్షణదీపికాం, సంగ్రహమరీచి" మపివిలోక్య, "సంగ్రహమరీచి" మేవ పురస్కృత్య అంకురార్పణాద్యక్షరన్యాసావాహనాంతం శిలాబేర ప్రతిష్ఠాక్రియాకలాపే, యత్ర యత్ర విశేషాస్సన్తి, తత్ర తత్ర తాంస్తాన్విశేషాన్ సంగృహ్య వ్యాఖ్యాయతే.

గ్రంథసంకరే అదోషః :-

ఏవం సంగ్రహేణ న గ్రంథ సాంకర్యదోషః. తథా వాసాధికారే -

మయాంగిరసాత్రిణాచ, కశ్యపేన చతుర్విధం ।
కర్షణాది ప్రతిష్ఠాన్త, మన్యోన్యంనైవసంకరం ॥

ఇతి భృగుణోక్తత్వాత్, ఏతేషాం గ్రంథానాం సాంకర్యదోషం పరిహృత్య, దేవయజనం వక్ష్యామి.

అథదేవయజన (పూర్వ) క్రియాసంఖ్యా క్రమం వక్ష్యామి :- ఆచార్యవరణం శిల్పిసన్మానమేకం, శిలాసంగ్రహణం ద్వితీయం, బలిదానహోమౌ చ తృతీయం, మూర్తినిర్మాణం చతుర్థం, కౌతుకోత్సవస్నపనబలి బేరనిర్మాణం పఞ్చమం, భూపరీక్షా షష్ఠం, సికతా[1] నిశ్చయ కర్షణం సప్తమం, బీజావాపనమష్టమం సస్యం గోగణనివేదనం నవమం, భూమిఖననం దశమం, సికతాపూరణ మేకాదశం, అంకుర వాస్తుపూజా ద్వాదశం, ప్రథమశిలేష్టకాదిన్యాసః త్రయోదశం, గర్భన్యాసం

1. సీమా (ఉ) = ఉత్తనూరు ప్రతిలో

చతుర్దశం. (ప్రాఙ్ముఖం దేవగృహముత్తమోత్తమం. పశ్చిమాభిముఖముత్తమం. దక్షిణాభిముఖం మధ్యమం. ఉత్తరాభిముఖమధమం) ఇత్యాద్యాలయనిర్మాణం పఞ్చదశం. మూర్ధ్నేష్టకాదిన్యాసం షోడశం. స్థూపిప్రతిష్ఠా సప్తదశం, దిక్పాలక ప్రతిష్ఠా ఉష్టాదశమ్. గర్భగేహవిభాగం ఏకోనవింశతికం, భూతపీఠకల్పనం వింశతికం, ఏతాన్ ప్రతిష్ఠా పూర్వమేవ కుర్యాత్.

అథ అస్యయజ్ఞస్యాంకురార్పణం ప్రథమం, సంభారగ్రహణం ద్వితీయం, తృతీయం చాక్షిమోచనం, చతుర్థం బింబశుద్ధిః, పఞ్చమం మథనాగ్న్యాయతనం, షష్ఠం, వాస్తుశుద్ధిః, అధివాసాః సప్తమం, అష్టమం పంచాగ్నీనాం ప్రణయనం, కుంభపూజాధ్యానం నవమం, కలశస్నపనం దశమం, శయనాస్తరణం ప్రతిసరబంధశ్శయనంచైకాదశం, హౌత్రప్రశంసనం ద్వాదశం, సర్వదేవార్చనాధ్య యనం చ త్రయోదశం, ప్రధానహోమః చతుర్దశం, త్రిషవణస్నానం దేవస్యోత్థాపనం పఞ్చదశం, రత్నన్యాసః షోడశం, దక్షిణాదానాద్యగ్నిసంగ్రహణం సప్తదశం, సద్మప్రదక్షిణమష్టాదశం, ఆలయస్థాపనం చలాచలావాహనమేకోనవింశతికం, అన్యదేవానామావాహనం వింశతికం. స్థాపకైస్సహపుణ్యాహమేకవింశతికం. నిత్యార్చనంద్వావింశతికం, బ్రాహ్మణవైష్ణవదైవజ్ఞానాం పూజనం త్రయోవింశతికం, ఉత్సవస్నపనం (చ) చతుర్వింశతికం, మహాహవిర్నివేదనం పంచవింశతికం, ఏతేషామవిపర్యాసం కారయేత్ ఇతి[1].

ఇతి శ్రీవైఖానసే శ్రీవిష్ణుదివ్యాగమధర్మశాస్త్రే సగ్ంహితరత్నాకరే ఉపోద్ఘాతప్రకరణం నామ ప్రథమమ్

---

1. అథదశావతారనిర్మాణం ప్రథమం, ప్రతిష్ఠా ద్వితీయం, కౌతుకోత్సవస్నపన బలిబేరప్రతిష్ఠాతృతీయం, దేవ్యోర్వివాహం చతుర్థం. త్రిమూర్తి ప్రతిష్ఠాపంచమం (?) శంఖప్రతిష్ఠాసప్తమం భృగుమార్కండేయప్రతిష్ఠాష్టమం విష్వక్సేనప్రతిష్ఠానవమం చక్రప్రతిష్ఠా దశమం, ఏకాదశం గరుడప్రతిష్ఠా, ద్వాదశం, ధాత్రాదిద్వారదేవప్రతిష్ఠా త్రయోదశం కవాటప్రతిష్ఠా, చతుర్దశం మణికాది ద్వారపాలక ప్రతిష్ఠా, పంచదశం మహామంటప ప్రతిష్ఠా, షోడశం దిక్పాలక ప్రతిష్ఠా, సప్తదశం విమాన ప్రతిష్ఠా, అష్టాదశం. గర్భగేహ విభాగం. ఏకోనవింశద్భూషణ. పాదుకోపరి పీఠాందోళికార్చనపాత్ర హవిఃపాత్ర, దీపపాత్ర, తోరణఘంటికా శంఖచత్రచామర ధ్వజప్రతిష్ఠాశ్చ వింశతికం (?) కుర్యాత్ (ఉ).

అథ ద్వితీయం ప్రకరణమ్

మృత్సంగ్రహణమ్ :-

అథమృత్సంగ్రహణ విధిః :-

యత్ర యత్రాంకురార్పణ ముక్తం, తత్ర తత్రైవ మృద్గ్రహణం కుర్యాత్. ఆచార్యః ఋత్విగ్భిః పరిచారకైర్భక్తైః బ్రాహ్మణైస్సహవస్త్ర మాల్యాభరణైరలంకృతః, ఖనిత్రం, హేమాదిపాత్రాణిపాలికాదీన్, పుణ్యాహ సంభారార్చనద్రవ్యాణి సంగృహ్య సర్వవాద్యసర్వాలంకార దీపసంయుక్తం "విష్ణుర్మాం రక్షత్వితి" పురతోగచ్ఛేత్. గ్రామస్యాలయస్యవా ప్రాచీమైశానీంకౌబేరీంవాదిశంగత్వా, అన్యాందిశమగత్వా, తత్రశుచిస్థలం సంవీక్ష్య, లోష్ఠాదీన్ సంశోధ్య, దశకిష్కు ప్రమాణం దశతాలమాత్రం వోపలిప్య "దధిక్రావణ్ణ". ఇతి ప్రోక్ష్య, ఆత్మసూక్తం జప్త్వా "భూమిర్భూమ్నే" తివృత్తమండలముల్లిఖ్య, తన్మధ్యే నవతాలేన మహీందేవీం ధ్రువబేరబాహుసమాం స్తనసమాం, చోర్ధ్వవక్త్రామైశానీం న్యస్తశిరస్కాం, నైరృతిన్యస్తపాదాం దక్షిణమాకుంచ్య, వామంప్రసార్య, శయానాం, ద్విభుజాం ప్రసారితవామహస్తాం దక్షిణే చోత్పలధృతాం, సాభరణీం, యథాలాభాభరణయుతాం సాంబరాం కల్పయిత్వా, "ఆపోహిష్ఠేతి" ప్రోక్ష్య[1], పాద్యాద్యైరేకాదశోపచారై రష్టోపచారై[2] ర్వాభ్యర్చ్య, తామనుమాన్య బ్రహ్మఘోషణ పూర్వకంపుణ్యాహంకృత్వా కూర్చేషు పశ్చిమేచక్ర, ముత్తరేశాన్తం, ప్రాచ్యాంగరుడం(దక్షిణే) ఖనిత్రే శేషంచార్చయిత్వా, ఆచార్యః ప్రాఙ్ముఖ, ఉదఙ్ముఖోవాభూత్వా ఆత్మానం సగరంస్మృత్వా ఖనిత్రం గృహీత్వా లలాటేబాహ్వోఃస్తనయోర్జఠరేవా[3] "త్వాంఖనామీ"తి ఖనిత్వా; అన్యాంగ మఖనిత్వా, హేమాది పాత్రేషు "మేదినీదేవీ" తిమృదం సంగృహ్య వస్త్రేణాచ్ఛాద్య మహీం ఉద్వాస్య, అవటంమృదాపూరయిత్వా, మృత్పూరితపాత్రాణి గృహీత్వా, గ్రామమాలయం వా ప్రదక్షిణీకృత్య, అంకురార్పణమండపే స్వస్తిసూక్తం, శకున సూక్తం జపన్ మృదం నిధాయ, విధినాంకురార్పణం కుర్యాత్.

---

1. 'మేదినీదేవీం' ఇతి మేదినీ మావాహ్య
2. ద్వాదశ (ఉ)
3. "మేదినీ దేవీ"తి మంత్రముచ్చరన్

అఙ్కురార్పణం :-

అథాంకురార్పణవిధిం వ్యాఖ్యాస్యామ: :- భూపరీక్షాదిప్రతిష్ఠోత్సవ ప్రాయశ్చిత్త విశేషస్నపనాదీనికర్మాణి, యస్మిన్నహనికారయేత్తద్దినాత్పూర్వస్మిన్ నవమే, సప్తమే, పంచమే, త్ర్యహే, వాఙ్కురార్పణం కుర్యాత్.

అంకురార్పణపాత్రాణి:-

పాలికాకుమ్భశరావాన్, సౌవర్ణరాజిత తామ్రమృణ్మయాన్ వా; న ఇతరాణి. ప్రత్యేకం (క్రమేణ) బ్రాహ్మణాది చతుర్వర్ణానాం షోడశ, ద్వాదశ, అష్ట, చత్వారిసంగృహ్ణీయాత్. సర్వత్రచత్వారి వా సంగృహ్ణీయాత్.

పాలికా:-

పాలికోత్సేధం మాత్రాంగులేన చతుర్వింశత్యంగులం, సమవృత్తం తదుత్సేధం షడంశంకృత్వా, ఏకాంశంపాదం, త్ర్యంశంనాళం, ద్వ్యంశంపాలికా పాదోదరవిష్కంభం దశాంగుళం, సర్వత్రభిత్తిరర్ధాంగుళం, పద్మాకారం నాళస్యోదర విష్కంభం ద్వాదశాంగుళం, ముఖస్యోదర విష్కంభం షోడశాంగుళం నాళం, తత్రక్రమాత్సంక్షిప్తం, ఓష్ఠతారం ద్వ్యంగుళం, తన్మధ్యేసుషిరమేవంపాలికా కారయేత్.

కుమ్భం :-

కుమ్భస్యోదరవిష్కంభం ద్వాదశాంగుళం, ముఖస్యోదరవిష్కంభం పంచాంగుళం, కంఠోత్తుంగమేకాంగుళం, ఓష్ఠవలయమేకాంగుళం, కుమ్భాకారం చతుర్దిక్షుభాగవిస్తృతం, చతుర్ద్వారయుతం, అన్యత్సర్వంపాలికావత్కారయేత్.

శరావం :-

శరావాణామోష్ఠవలయమేకాంగుళ, మేతదేవవిశేషో అన్యత్సర్వం పాలికావత్కారయేత్-యథాలాభమానాన్వా.

తదలాభే (ప్రతినిధిః) :-

తదలాభే శరావాదిపాత్రాణివా. నూతనాలాభే ఉపయుక్తాని పాత్రాణి ప్రక్షాళ్య, దర్భేణ దగ్ధ్వా పునరాహరేత్.

ధాన్యాని :-

శాలి, వ్రీహి, యవ, ముద్గ, మాష, ప్రియంగు, గోధూమ, సర్షప, కుళుత్థ, చణక, తిల, తిల్వ, మసూరాణి, యథాలాభమాహరేత్. అథవా ముద్గం వా సంపాద్యాతపే శోషయిత్వా, వస్త్రేణగ్రన్థిం కృత్వా తోయే(షు)నిక్షిపేత్.

మణ్డపలక్షణమ్, అంకురార్పణం :-

ఆలయాభిముఖేచోదీచ్యామైశాన్యాం వా మణ్డపం, ప్రపాం, కూటం వా కృత్వా, ఉపలిప్య, అలంకృత్య, దీపానుద్దీప్య, ఆచార్యస్స్వాయంసన్ధ్యాముపాస్య యజమానేన వస్త్రాద్యైః పూజితః కార్యమావేద్య 'కర్మేదం కుర్వీతే'తి యాచితః, 'కరిష్యామీతి' సంకల్ప్య, దేవం విశేషతోభ్యర్చ్య హవిర్నివేద్య, వ్రీహిభిస్తండులైర్వా, చతుర్దిశం, చతుర్హస్తం, త్రిహస్తం, ద్విహస్తం వా భాగోన్నతం, గోళకోత్సేధం వా స్థణ్డిలం కృత్వా (అథవా పైష్ట్యావా కృత్వా), యథేష్టమానేన అష్టసూత్రైః ప్రాగుదగగ్రైరేకోనపంచాశత్పదం విభజేత్.

చతుర్వింశతిదేవా :-

మధ్యపదే త్రివేదిసహితం బ్రహ్మణః పీఠం పరికల్ప్య,తస్మిన్ కూర్చం నిక్షిప్య, బ్రహ్మాదీనంకురార్పణదేవాన్ స్వహృదయేధ్యాత్వా ప్రణిధిజలే నివేశ్య, బ్రహ్మాణం ప్రాఙ్ముఖం, దేవాభిముఖం వా ఆవాహ్య, ఇతరాన్ బ్రహ్మాభిముఖాన్ ఆవాహ్య, బ్రహ్మణేనమ ఇత్యాసనాద్యుపచారైరర్చయిత్వా, ఐశాన్యాదిషు- "ఈశానాయ, పర్జన్యాయ, జయన్తాయ, మహేన్ద్రాయ, ఆదిత్యాయ, సత్యా(కా)య, అగ్నయే, వితథాయ, గ్రహక్షతాయ, యమాయ, గంధర్వాయ, భృంగరాజాయ, నిర్ఋతయే, దౌవారికాయ, సుగ్రీవాయ, సరిత్పతయే, అసురాయ, శోషణాయ, జవనాయ, నాగాయ, ముఖ్యాయ, సోమాయ, అర్గళాయ, అదితయే" నమః ఇతి

చతుర్వింశతిదేవేభ్యః ప్రణవపూర్వం నమోన్తం తోయం పుష్పం బలిం తోయం చేతి(ప్రక్షిప్య)చతురుపచారైస్సంపూజ్య, పుష్పాదీన్ సంశోధయేత్.

శేషాదిద్వారపాలకాః, జయాద్యప్సరసః:-

బాహ్యపదేచైన్ద్రాదిషుచతుర్దిక్షు ఏకైకం, ద్వారంవిభజ్య, ప్రాగాది ద్వారోభయపార్శ్వయోః జయన్తేశేషస్య, ఆదిత్యేవక్రతుణ్డస్య, గ్రహక్షతేగరుడస్య గంధర్వేచక్రస్య, సుగ్రీవే పక్షీశస్య, అసురే భూతేశస్య, ముఖ్యే శంఖస్య అర్గళే శాన్తస్య, సోమే అఙ్కురాధిప(స్య) సోమస్యచ పీఠానిచకృత్వా పూర్వాదిద్వారోభయ పార్శ్వేషు శేషాయ, వక్రతుణ్డాయ; గరుడాయ, చక్రాయ; పక్షీశాయ, భూతేశాయ; శంఖాయ శాన్తాయ నమ ఇత్యష్టోపచారైరర్చయేత్.

జయాదయః-బ్రహ్మణః పరితో అష్టసుపదేషు-చతురశ్ర, వృత్త, త్రికోణ, ధనురాకార, దణ్డాకార, పద్మాకార, వహ్నిమండలాకార, సమవృత్తాకారాణి, పీఠానిచకృత్వా తేషు "జయాయై, విజయాయై, విందాయై, నందాయై, పుష్టికాయై కుముద్వత్యై, ఉత్పలికాయై, విశోకాయై" నమ ఇతి అష్టోపచారైః అభ్యర్చయేత్.

దిక్పాలకాః :-

తద్బాహ్యేచేన్ద్రాదీనభ్యర్చ్య, ఏతేషాంహవిర్బలిం(తాంబూలం) వా దద్యాత్. ఉత్తరే ధాన్యపీఠేకాళవిహీనం, నవకుమ్భం, తన్తునావేష్ట్యప్రక్షాళ్య, తోయేనాపూర్య, వస్త్రేణ వేష్టయిత్వా (రత్నం) సువర్ణం నిక్షిప్య, సోమమావాహ్యాభ్యర్చ్య, హవిర్ముఖవాసం చ దత్వా, నివేదితమపనీయాభ్యుక్షయేత్.

పాలికాద్యావాహనం :-

పాలికా, కుమ్భ, శరావాన్ పూర్వానీతతయా మృదా శుద్ధవాలుకాభిర్వా సకరీషైరాపూర్యప్రత్యేకం వస్త్రేణవేష్టయిత్వా, వస్త్రాభావే తంతునాదర్భేణవామధ్యే బంధయిత్వా, దర్భైస్సహదూర్వాశ్వత్థశిరీష బిల్వపత్రైః రన్ధ్రాణిపిధాయ, ఈశానాదికోణపదత్రయేషు శరావ, పాలికా, కుమ్భాన్, క్రమేణవిష్ణు గాయత్ర్యా సంస్థాప్య; తేషుక్రమేణ సినీవాలీం, మేదినీం, రాకాం, చ తత్తన్మంత్రేణాభ్యర్చ్య (వాసాధికారే విరించిం, విష్ణు, మీశానమితి) హవిర్బలిం వా నివేదయేత్.

1. పునఃబ్రహ్మాణ మభ్యర్చ్య (ఉ)

ఓషధీనిక్షేపణం :-

కాంస్యపాత్రే బీజానినిక్షిప్య, క్షీరేణావసించ్య, ఉత్తరేనిక్షిప్య సోమమావాహ్యాభ్యర్చ్య; పాలికాదీన్ వస్త్రేణాచ్ఛాద్య; ఆచార్యాదిభ్యోదక్షిణాం దత్వా 'సోమగ్ం రాజాన' మిత్యభిమృశ్య "యాజాతా ఓషధ" ఇతి జప్త్వా "వైష్ణవం; విష్ణుసూక్తం; (పురుషసూక్తం), సోమగ్ం రాజాన"మితి సముచ్చరన్ తూర్యఘోషసమాయుతం బీజాన్యర్పయిత్వా, 'ఏతేశతా' ద్భిర్జలసేకం కృత్వా, ఏరండపత్రైరర్కపత్రైర్వాప్రణవేనాచ్ఛాద్య, అంకురాన్ సోమకుమ్భంచ గుప్తేదేశే విన్యస్య యావత్క్రియా పరిసమాప్తేస్తావత్త్రికాలం ద్వికాల మేకకాలం వా నిత్యం సోమమభ్యర్చ్య హవిర్నివేద్య -

జలం ప్రదాయ సుప్రరూఢం సురక్షయేత్.

అంకురవర్ణఫలం:-

శ్యామేష్వంకురేషు ద్రవ్యనాశో, రక్తేషుకలహో, రోగస్తిర్యగ్గతేషు, అప్రరూఢేమృతిర్భవేత్. శుక్లేషు పీతేషు శుభం భవేత్. సంక్రమణ గ్రహణామావాస్యాభవేద్యది సద్యఏవకుర్యాత్.

సద్యోంకురార్పణం :-

అశక్తశ్చేత్ ఆసన్నేఽఽంకురార్పణక్రియాం సర్వాంకృత్వా, శ్వేతతండులైః. శ్వేతపుష్పైర్వా పాలికాదీన్ తత్తన్మన్త్రేణపూరయిత్వా ఽఽఽరభేత్. రాత్రావేవాంకురార్పణం కర్తవ్యం, దివా న కుర్యాత్. సర్వకర్మఫలావాప్త్యై ఆదావంకురార్పణమాచరేత్. నకుర్యాచ్చేత్తత్కర్మనిష్ఫలం భవేదితి తస్మాద్యత్నేన కుర్యాత్.

ఏకదా క్రియమాణానాం బహూనామప్యేకమేవాంకురార్పణం. పృథక్చేత్పృథగేవకుర్యాత్. భిన్నకర్తృకంచేత్తదపి పృథగేవకుర్యాత్. అత్రాంకురానర్పయిత్వా పుణ్యాహంకుర్యాదితి. (పుణ్యాహాభ్యుక్షణస్య దృష్టార్థతయా?). "అగ్నిహోత్రంహుత్వా, యవాన్ పచతి" - ఇతి శ్రుతివచనాత్(?) పుణ్యాహానన్తరమేవాంకురార్పణం కర్తవ్యం. కర్మ తారతమ్యాదాచార్యాదిభ్యోదక్షిణతాంబూలాదికం దద్యాత్. కర్మాన్తే దేవాన్ విసృజ్య, అఙ్కురాన్ జలమధ్యేనిక్షిపేత్.

ఇతి శ్రీవైఖానసే విష్ణుదివ్యాగమధర్మశాస్త్రే సగ్ంహితరత్నాకరే అంకురార్పణ ప్రకరణం నామ ద్వితీయం

అథ తృతీయం ప్రకరణం

వాస్తుపూజా

అథవాస్తుపూజావిధి :

- యత్రయత్రవాస్తుహోమముక్తం తత్ర తత్ర వాస్తుపూజాంకుర్యాత్. "హోమకర్మకరిష్యే" మీతి సంకల్ప్య, పుణ్యాహం కృత్వా, ధాన్యాన్యాస్తీర్య, యథేష్టమానేనప్రాగగ్రాదశరేఖాః, ఉదగగ్రాదశరేఖాః, ఇత్యేవం ప్రకారేణ ఏకాశీతి పదాని కుర్యాత్[1].

మధ్యేనవపదే బ్రహ్మణే, తత్ప్రాచ్యాం షట్పదమర్యమ్ణే, తద్దక్షిణేషట్పదం దండధరాయ, తత్పశ్చిమేషట్ పాశభృతే, తదుత్తరే షట్పదేధనదాయ, ఆగ్నేయాం ద్విపదే సవిత్రే, ఆగ్నేయాం ద్విపదే సావిత్రాయ, నైరృత్యాం ద్విపదే ఇంద్రాయ, నైరృత్యాం ద్విపదే ఇంద్రజాయ, వాయవ్యేద్విపదే రుద్రాయ, వాయవ్యే ద్విపదే రుద్రజాయ, ఐశాన్యాం ద్విపదే అద్భ్యః, ఐశాన్యాం ద్విపదే ఆపవత్సాయ, తద్బహిష్వీశానాదిషు-ఈశానాయ పర్జన్యాయ, జయంతాయ, ఆదిత్యాయ, ఇన్ద్రాయ సత్యాయ, భృశాయ, అన్తరిక్షాయ, అగ్నయే, ఉష్ణాంశవే, పూష్ణే, వితథాయ, గ్రహక్షతాయ, గంధర్వాయ, భృంగరాజాయ, ఋషయే, నిర్ఋతయే, దౌవారికాయ, సుగ్రీవాయ, పుష్పదన్తాయ, సరిత్పతయే, అసురాయ, శోషణాయ, రాగాయ, జవనాయ, నాగాయ, ముఖ్యాయ, భల్లాటాయ, సోమాయ, అర్గళాయ, అదితయే, సూరిదేవాయే, త్యేతైర్నామభి: ప్రణవాదినమోన్తై రుదకం పుష్పం బలిముదకం చ దద్యాత్.

అథ పక్షాన్తరం-వాస్తుబలింవక్ష్యే :- మధ్యే ఏకపదే బ్రహ్మణం, పరితో ఉష్టసుపదేషుభృగు, మంగిర, మత్రిం, పులహం, పులస్త్యం, క్రతుం, మరీచిం,

---

1. తన్మంటపే ఉత్తరే, దశతాళప్రమాణం, ప్రాక్శీర్షం, అధోముఖం, భూమౌశయానం, వాస్తుపురుషం, యావద్వాస్తుహోమ మన్త్రాః, తత్తన్మంత్రాన్, భగవంతం (?) మనసా సంకల్ప్య, వాస్తు పురుషస్యకుక్షి ప్రదేశే కుండం పరికల్ప్యతేచేత్ ధనధాన్యవర్ధనం, ఊర్వోః బాహుప్రదేశేవీర్యవర్ధనం, ముఖప్రదేశే పుత్రపౌత్రాభివర్ధనం (భవతి). నాభేరధస్తాత్ వాస్తుకుండంన కారయేత్. (ఉ)

వశిష్ఠంచ, తద్బాహ్యే-ఈశానాదికోణేషు-చరకీం, సుధారీం, పూతనాం, పాపరాక్షసీంచ, ఐంద్రాదిపదేషు అర్యమ్ణం, వివస్వంతం, మిత్రం, పృథివీధరంచ, తద్బాహ్య పఙ్క్తౌ ఏకైకపదమంతరం కృత్వా-ఆగ్నేయాదిద్విపదేషు సవితారం, సావిత్రీం, ఇంద్రం, ఇంద్రాజం, రుద్రం, రుద్రాజం, ఆపం, ఆపవత్సం, ఏతాన్ద్విపదాధిపాన్ పూజయేత్.

కేచిత్ ప్రాగాద్యమేకాన్తర పదం కృత్వా, ద్విపదాధిపానర్యమణం, సూర్యం, వివస్వంతం, బుధేశం, మిత్రం, రాజయక్ష్మాణం, పృథివీధరం, ఆపవత్సంచార్చయేత్, తద్బాహ్య పఙ్క్తౌ ఐశానాదీన్ పూర్వవత్పూజయేత్, ఇతి.

ప్రతిష్ఠా

ప్రతిష్ఠాముహూర్త విచారః:-

అథాతోభగవతో నారాయణస్య స్థాపనవిధింవ్యాఖ్యాస్యామః :- ఉత్తరాయణే శ్రేష్ఠం. త్వరాన్వితోదక్షిణేవాకుర్యాత్. ఉదగయనేఫాల్గుణే చైత్రే వైశాఖేజ్యేష్ఠేషూత్తమం. దక్షిణాయనే శ్రావణేమాస్యుత్తమం; ఆశ్వయుజకార్తికతైష్యేషు మధ్యమం; ప్రోష్ఠపదాషాఢయోరధమం. మార్గశీర్షమాఘౌ వివర్జయేత్.

త్వరయాకర్తు మిచ్ఛుభిస్తయోరపిచ కుర్యాత్. ఇతి శ్లోకమరీచిః.

పటలమరీచిస్తు ఉదగయనే ఫాల్గుణాది చతుర్మాసేషూత్తమం. శ్రావణాషాఢకార్తికాశ్వయుజ మాసేషు మధ్యమం. శేషేష్వధమం.

క్రియాధికారే భృగుః - ఫాల్గునాదిచతుర్మాసేషూత్తమం, శ్రావణకార్తికా-శ్వయుజమాసేషు మధ్యమం, మార్గశీర్షమాఘౌనోక్తవాన్.

వాసాధికారే- ఆత్రేయే మరీచ్యుక్త క్రమ ఏవ.

యజ్ఞాధికారే భృగుః - మార్గశీర్షమాషాఢంమాఘం ప్రోష్ఠపదంచ వర్జయిత్వా, ఫాల్గునాది చతుర్మాసేషూత్తమం, ఆశ్వయుజ, శ్రావణ, తిష్యేషు మధ్యమం కార్తికమాసే అధమం[1]. నిందితేపితన్మాసేషు ప్రాయశ్చిత్తం కృత్వాచరేత్. ఇతి ప్రతిష్ఠోక్తమాసః

---

1. ఆషాఢ, శ్రావణాశ్వయుజ, మార్గశిర, మాఘాః, నోక్తవాన్ (ఉ)

నక్షత్రనిర్ణయః :-

ఉత్తరాత్రయ, రోహిణీ, శ్రవణ, పుష్య, పునర్వసు, స్వాతి, హస్త చిత్తానూరాధా, అశ్వనీషు, రేవతీ, ధనిష్ఠా, శతతారాసు, రాజజన్మనక్షత్రే చ

తిథి, వార, యోగ, కరణ, రాశి, నిర్ణయః :-

సితేపక్షే, కృష్ణపక్షస్యాపంచమ్యాం వా;

సోమ గురుసౌమ్యకావ్యవారేషు, శుభయోగేషు, కరణేషు విశిష్టేషు; స్థిరేషూభయరాశౌవా; స్థిరాంశే విష్ణోఃస్థాపనం శ్రేష్ఠం.

స్థాపనస్యాయుక్తరాశ్యాదయః :-

చరరాశి షు, అష్టవిధ విష్టౌ కరణేషు; సూర్యకుజశనివారేషు; పక్షచ్ఛిద్రాసు; షష్ఠ్యార్ధ్వే కృష్ణపక్షే; గురుశుక్రమూఢ బాలవృద్ధత్వేచ; క్షయామాసాధిమాసయోశ్చ పూర్వాత్రయే, మూలాశ్లేషార్ద్రామఘాకృత్తికాజ్యేష్ఠాభరణీవిశాఖాసు ; యజమానస్య వ్యాధికరత్వాత్ మృగశీర్షేచ:- నవమ్యా, మమాయాం, పౌర్ణమాస్యాం:- సాయం కాలేచా పరాహ్ణే; చోల్కాపాతే, దిగ్దాహే, పాంసురుధిరోపలవర్షే; వ్యతీపాతే వైధృతౌ, పరిఘాపూర్వార్ధే; భూకంపే, శిలామారుతే[1], రాజమరణే; పరరాష్ట్రాక్రాంతే; (రాజా రాష్ట్రాంతరగతౌ) సూర్యేన్దుగ్రహణయుత నక్షత్రేషు; అన్యోత్పాతేషు, రాత్రౌచ విష్ణోస్థాపనం త్వరమాణో ఽపివివర్జయేత్ -

ఇతి శ్రీవైఖానసే శ్రీవిష్ణు దివ్యాగమ ధర్మశాస్త్రే సగ్ంహితరత్నాకరే

వాస్తుపూజా ప్రతిష్ఠాముహూర్త విచారప్రకరణం నామ తృతీయం

అథ చతుర్థం ప్రకరణమ్

ఆచార్యాదీనాం లక్షణమ్ :-

అథ దేవయజనార్థమాచార్యాదీనాంలక్షణంవక్ష్యే:- శ్రీవైఖానససూత్రేణ నిషేకాదిక్రియాన్వితాన్, విప్రాన్, వేదవిదశ్శుద్ధాన్, ఆకారత్రయోపేతాన్, వైష్ణవాన్వయ సంభూతాన్, సుమనస్కాన్, లక్షణ సంపన్నాన్, సాత్విక జ్ఞానార్చనాది సర్వప్రయోగజ్ఞాన్, మన్త్రకల్పవిదస్సశిష్యాన్, అగ్నిసంపన్నాన్, శ్రోత్రియాన్, స్వాధ్యాయపరాన్, పత్నీపుత్రయుతాన్, స్నానశీలాన్, జితేన్ద్రియాన్, ఆధ్యాత్మధ్యాననిష్ఠాన్, శౌచాచారసంపన్నాన్, క్రమాగతశాస్త్రపారగాన్, ఊహాపోహవిచారజ్ఞానాహ్వయేత్.

వర్జనీయాచార్యః :-

హీనదీర్ఘాతిరిక్తాంగాన్, కాళమత్సరకుత్సితాపస్మారక్షయ-కుష్ఠోన్మాదోదరశర్కరాది మధుప్రమేహాది వ్యాధియుతాన్, కునఖశ్యావదన్త, శిపివిష్ట విద్ధశేఫ, పాషండశైవ, రాజమాతృపితృదేవగురుబ్రాహ్మణప్రాజ్ఞవేదదూషకకుపితాంధ బధిరకుబ్జాయాజ్యయాజకకులటాపుత్ర వ్రతహీనాన్, అతిబాలాన్, అతివృద్ధాన్, అతిలుబ్ధాన్, విరూపకాన్, అన్యశాస్త్రపారగాన్, పాషండభక్తాన్, సూర్యోదయాస్తమయశాయినో, అన్యదేవతాభక్తాన్, నాస్తికాన్, భ్రాన్తచిత్తాన్, అతికుబ్జ వామనరూపాన్, శఠాదిదోషయుతాన్, పత్నీపుత్రహీనాన్, ఏకాక్షాన్, ముండినో, దుర్గంధాస్యాన్, బిడాలాక్షాన్, వక్రదన్తాన్, కపిలాక్షాన్, ఉగ్రవీక్షణాన్, రక్తకేశినః పుష్పనేత్రాన్, వక్రాంగుళీన్, వ్యాఘ్రాక్షాన్, స్త్రీలింగనామపూర్వజాన్, దంశినో విదళినో, విరజినో, వేశ్యా కులటాగృహ విశ్రమాన్ వర్జయేత్.

---

1. అశనిపాతే (ఉ)

ఆచార్యవరణం:-

తేషు జ్ఞానోత్కటం, శ్రుతశీలవృత్త వయస్సంపన్నం, గుణవత్సలం యోనిశుద్ధ, మరోగిణ, మాశ్రమస్థం, పరిమాణస్థితిప్రజ్ఞం, శ్రద్ధాస్తిక్యస్థైర్య యుతం ప్రతిష్ఠాకర్మకుశలం, ఊహాపోహనిరూపకం, వాగ్మినం, కులీనం, విషయేష్వప్రతిష్ఠం, స్వశాస్త్రేవిద్వాంసం, సంపూర్ణాంగం, నిష్కళంకం, ధ్యానయుతం సంధ్యోపాసన-తత్పరం, సుప్రసన్నమనసం, శాంతం, దాంతం వేదవేదాంగమీమాంసాది కుశలం, దృఢగాత్రం, విష్ణుపరాయణ ధ్యానకర్మనిశ్చలం, ప్రాయశ్చిత్తవిదం, విష్ణ్వాకారాశయం భగవద్భక్తం, భాగవతార్చనాపరం, ఏకం గురుంవరయేత్.

తద్గుణయుక్తాన్ కించిదూనగుణ యుక్తాన్వా షోడశర్త్విజోవరయేత్.

ఋత్విగ్వరణమ్:-

అక్షిమోచనహోమార్థమేకం, వాస్తు హోమస్త్వేకం, పంచాగ్నీనామబ్జాగ్నేశ్చ హోమార్థమేకైకం, బ్రహ్మసోమర్త్విజౌద్వౌ, స్నపనార్థమేకం, హోతారమేకం, సర్వదేవార్చనార్థం ద్వౌ, స్థాపకౌద్వౌచైవం వరయేత్; యథాలాభాన్వా వరయేత్. ఏతైరనుజ్ఞాప్య సర్వం కార్యం తంత్రయిత్వా కుర్యా(?)త్తేచసర్వేప్రాయశ్చిత్తం వైష్ణవం. సర్వేలుప్తశ్మశ్రుకేశనఖాస్సన్, అఘమర్షణేన స్నానం కుర్యాత్.

ద్వాదశసూక్తజప:-

సంధ్యాముపాస్య, దేవాదీనద్భిస్తర్పయిత్వా, ద్వాదశసూక్తాని, చతుర్వేదాదిమన్త్రాన్వాజప్త్వా, ప్రాజాపత్యం; పాదకృచ్ఛ్ర, మేకోపవాసంవాకృత్వా, అత్రపఞ్చదశగ్రాసైరేకభుక్తం, ద్వాదశగ్రాసై ర్నక్తం, చతుర్వింశతిగ్రాసై: యాచితమేకోపవాసం వా కృత్వా, ఉపవాసాశక్తశ్చేద్బ్రాహ్మణా న్యథాశక్తి భోజయేత్. యావత్ప్రతిష్ఠాన్తం తావద్ధవిష్యభోజినోదర్భాస్తరణశాయిన; స్త్రిషవణస్నాయిన:. స్త్రీశూద్రాదిసంభాషణపరివేషణానివర్జయిత్వా; జితేన్ద్రియా:, సప్తవ్యాహృతి-యుతాంగాయత్రీం శిరసాసహదశప్రణవ యుక్తం త్రి: పఠేదాయతప్రాణ:.

(ఇతిప్రాణాయామ సహస్రం, శతందశ్య వానుష్ఠాతార:) ప్రతిదినం సహస్ర-సంఖ్యాకాయా:, అష్టోత్తరశతసంఖ్యాకాయా: వా గాయత్రీజప్తార:. యజమానేన వస్త్రోత్తరీయాభ్యాం కణ్ఠాభరణయజ్ఞోపవీతకుణ్డలాద్యై: పంచాంగభూషణై: అన్యద్భూషణైర్గంధమాల్యాద్యై రలంకృతా:, మధుపర్కేణ పూజితా భవేయు:. అంకురార్పణాదూర్ధ్వమారంభదివసేయజమానస్యాత్మనాం చపాపక్షయార్థమబ్జాగ్నౌ ఆచార్య ఋత్విజ: "యద్దేవా" దిచతుస్సూక్తాన్ ఆజ్యేన హుత్వా "వైశ్వానరాయే"-త్యగ్నేరుపస్థానం కుర్యు:,

ఇతి శ్రీవైఖానసే శ్రీవిష్ణుదివ్యాగమధర్మశాస్త్రే సగ్ంహితరత్నాకరే ఆచార్యాదీనాం లక్షణప్రకరణం నామ చతుర్థం

అథ పంచమం ప్రకరణమ్

యాగశాలాలక్షణమ్ :-

అథయాగశాలామాలయాత్పురతో, దక్షిణే, ఐశాన్యాం[1], వా త్రితాలోన్నత త్రిపఙ్క్తి (భక్తి) యుక్తాం, వర్షవాతాతపాదినివారిణీం, దృఢామచ్ఛిద్రాం, ప్రపాం, కూటం, మండపం, వా షోడశస్తంభయుక్తాం, కపోతాన్తప్రమాణాం, యథార్హప్రమాణాం, వా చతుర్ద్వారాం, ఏకద్వారాం వా పరిత: ప్రావరణయుక్తాం ద్వాదశహస్తమాత్ర విస్తారాయామాం, ప్రతిస్తంభమధ్యేచతుర్హస్తత్రిహస్త ద్విహస్తాన్యతరమాత్రవిశాలాం వా ప్రాదేశమాత్రలంబమానప్రాదేశమాత్రపుచ్ఛయా రక్ష: పిశాచాద్యై: రక్షార్థందర్భమాలయాసంశోభితాం; వితానాంతరంగస్తంభవేష్టన ముక్తాదామ పుష్పమాలాదియుక్తాం కృత్వా, చతుర్ద్వారేష్వశ్వత్థోదుంబర ప్లక్షవటనిర్మితాని తోరణానిత్రిహస్తోత్సేధానితదర్ధ విస్తృతాని, తదూర్ధ్వ పట్టికామధ్యే అరత్నిమాత్రత్రిశూలాని, శంఖచక్రయుతాని పూర్ణకుమ్భదర్పణ పద్మముకుళ-యుతాని వా హనుమత్తార్క్ష్యాకృతియుతాని వాచతుర్వేదమన్త్రై: క్రమేణద్వారేషు

---

1. ఆగ్నేయ్యాం వా (ఉ)

ప్రాగాదిషు సంస్థాప్య ద్వారేషు సోపానాని కృత్వా ఉభయపార్శ్వేషుకదళీ క్రముక-పూర్ణకుమ్భాంకురదీపాద్యైరలంకుర్యాత్.

చతుస్సూత్రైర్నవపదంకల్పయిత్వా తన్మధ్యే చతుర్హస్తాయామవిస్తారాం, హస్తోత్సేధాం, బింబార్ధాధికప్రమాణాం చతుర్థాంశోత్సేధాం, వా శయ్యావేదిం కృత్వా తత్పరితస్సర్వదేవార్చనార్థం పంక్తిం కుర్యాత్.

యజ్ఞసంభారనిరూపణమ్ :-

మంథనదండః :- అథ యజ్ఞసంభారాన్ వక్ష్యే-వైశ్వానరసూక్తముక్త్వా శమీగర్భమశ్వత్థమన్యమశ్వత్థం వా నుత్వా[1] ఛిత్వా అధరోర్ధ్వపతితాం సమీక్ష్యఛిత్వా; అధరమధరపట్టికా- మూర్ధ్వమూర్ధ్వ పట్టికాం కృత్వా, ద్వితాలాయామాం, షడంగుళివిస్తారాం, భాగోత్సేధామధరపట్టికాం, తత్సమాంచోర్ధ్వపట్టికాం కృత్వా, ద్వితాలాయామాం, ప్రాదేశపరీణాహం, మూలేంగుళిమాత్ర సుషిరమగ్రే అంగుళిమాత్రశిఖా యుక్తమేవం మంథదణ్డంచ కారయేత్. ఖదిరాశ్వత్థబిల్వాద్యైర్యజ్ఞ-పాత్రాణికారయేత్.

స్రువ లక్షణం :-

స్రువస్యాయామం ద్విః ప్రాదేశం, ప్రాదేశపరీణాహం, తదర్ధమగ్రనాహం, బిలాదర్వాగానుపూర్వ్యేణసంక్షిప్తం, అగ్రప్రాదేశమండలం గోలకం, బిలవిస్తారం, తన్మధ్యేనిమ్నమేకాంగుళం, తత్పరితోభిత్తిరర్ధాంగుళం, మాషాచ్ఛాదనగర్త ద్వయయుతం, స్రువం ఖాదిరేణ కుర్యాత్.

స్రుచ లక్షణం :-

స్రుచం-స్రువాయామవతీం, పద్మార్ధకోశనిభాం, షడంగుళాగ్రాం, బిలమధ్యం ద్వ్యంగుళం, తస్మాదగ్రాన్తం కుల్యా ఘృతాధారాయుతాం, పాలాశేన కారయేత్.

---

1. నీత్వా(ఉ)

అగ్నిహోత్రహవణీ :-

అగ్నిహోత్రహవణీం - షడ్వింశత్యంగుళాయామం, అధస్తాచ్చోడశాంగుళం దండంద్వాదశాంగుళపరీణాహం, తదూర్ధ్వం పంచాంగుళాయామం వృత్తం, తన్మధ్యేనిమ్నం భాగం, పరితోభిత్తిరర్ధాంగుళం, నిమ్నమేకాంగుళం, తస్మాదగ్రాన్తం ఘృతధారాయుక్తమేకాంగుళివిస్తారం, త్ర్యంగుళమధస్తాత్పంచాంగుళ మానుపూర్వ్యేణ సంక్షిప్తం, ఘృతధారోభయపార్శ్వయో రేకాంగుళం గర్తం, భిత్తిరర్ధాంగుళం, అపరంఛత్రాకారం ఘనం భాగమేవం వికంకతేన ఖాదిరేణవాకారయేత్.

జుహూ లక్షణం :-

జుహూప్రమాణం-ద్వితాళాయామం, ద్వాదశాంగుళ పరీణాహం మూలం, పద్మముకుళాకారమగ్రమష్టాంగుళాయామం, చతురంగుళివిస్తారం ద్వాదశాంగుళోన్నతం తన్మధ్యే షడంగుళోన్నతం, నిమ్నమేకాంగుళం పరితోభిత్తిరర్ధాంగుళం[1], ఏవం పాలాశేన కారయేత్.

ఉపజుహూలక్షణం :-

ఉపజుహూప్రమాణం-ద్వితాలాయామం, ద్వాదశాంగులపరీణాహ, మగ్రం షడంగుళాయామం, సమవృత్తం, భిత్తిరర్ధాంగుళం, నిమ్నమేకాంగుళం ఘృతధారాయుతం, ఏవం వికంకతేన కారయేత్.

దర్వీలక్షణం :-

దర్వీం - తాలద్వయాయామా, మగ్రే (పంచ) షడంగులాయామాం, చతురంగుళివిస్తారాం, భిత్తిరర్ధాంగుళం, మూలేపంచాంగుళాయామవిస్తారాం, అగ్రాచ్చమూలాదారభ్య మధ్యే క్రమాద్గోళకం, క్షీణం, ఘనమేకాంగులంకారయేత్.

తత్తదుక్తం దార్వలాభే యజ్ఞోక్తవృక్షైర్వా స్రువాది పాత్రాణికుర్యాత్.

ఏతాని స్రువాదిపాత్రాణి కర్తుమశక్తశ్చేత్, కేవలం స్రువం కారయేత్. **అత్రశ్రీసూత్రకార: 'పాత్రవిశేషే అనుక్తే స్రువేణహోతవ్యం'** ఇతి.

---

1. ఊర్ధ్వముకుళాకారం (ఉ)

తథాక్రియాధికారేచ. సూత్రవ్యాఖ్యానే-'భూస్స్వా'దిస్రువం, అన్యానితూష్ణీం ఇత్యుక్తత్వాదితరేషాం స్రుగాదీనాం క్వచిత్కర్తవ్యత్వాత్, అప్రధానత్వాదతః స్రువేణైవసర్వత్రహోతవ్యం. తథాచ శ్రుతిః "యస్యఖాదిరస్రువోభవతి ఛందసామేవరసేనావద్యతిసరసా అస్యాహుతయో భవంతి". ఇత్యుక్తత్వాత్.

అథవాతత్త్రత్పతినిధ్యర్థం పాలాశాశ్వత్థ పత్రాణి వా కారయతి.

సప్తసమిధః :-

పాలాశా, శ్వత్థ, బిల్వ, శమీ, ఖదిర, వటోదుంబరసంభవా ద్వాదశాంగుళాయామాః, ఏకాంగుళీవరీణాహాః, వ్రణవక్రహీనాః, సమిధోగృహ్ణీయాత్. కార్పాసతన్తూన్, సాగ్రాన్ దర్భాన్ కుశవిశ్వామిత్రాదీనాహరేత్.[1]

అష్టమంగళ, పంచాయుధాని, యాజ్ఞికైర్వ్యక్తైః ద్వితాలాయామాః, తదర్ధవిస్తారాః, చతురంగుళఘనాః, చతురశ్రాః, ఫలకాః కృత్వా, తాసాంమధ్యే సప్తాంగుళోత్సేధాని, శ్రీవత్స-మన్త్రశ్శియమగ్నికోణం, రుక్మవర్ణం, రక్తాభం పూర్ణకుంభం; భేరీంగౌరనిభాం; శ్వేతవర్ణమాదర్శం; శ్వేతాభంమత్స్యయుగ్మ-మన్యోన్యముఖం తన్నేత్రేరక్తే, తస్యపక్షౌనీలవర్ణౌ :- అంకుశం రాగనిభం, తద్ఘ్రాణం కృష్ణవర్ణం;-శంఖం శుభ్రవర్ణం; ఆవర్తం రక్తవర్ణం అంతః కమలం సువృత్తం; స్వస్తికం వా కారయేత్. చక్రమగ్నివర్ణం; శంఖంచన్ద్రనిభం; గదాంహేమాభాం; శార్ఙ్గం పీతవర్ణం సబాణ; మసిం నీలవర్ణం; కారయేత్. వస్త్రాణిద్వాదశాష్టహస్తాయామాని, పంచచతుస్త్రితాలవిస్తృతాని; స్నానార్థం, హవిరర్థం యానిద్రవ్యాణి తానిచ, హోమార్థం ఘృతదధిమధుక్షీరాణి, చాష్టధాన్యాని వ్రీహితణ్డులాదీని, దీపార్థం ఘృతం తైలం వా, అక్షిమోచనార్థం సవత్సాం గాం, సువర్ణపాత్రం, తూలికాంచ, భాగాంగుళ్యాయతాని సూచీం, దృఢకరీం రసాంగుళసమాం, మూలాదగ్రం కృశాం, వృత్తాం తాడనీం, సువర్ణేనైవ కుర్యాత్, కుంభనిక్షేపణార్థం, పీఠన్యాసార్థం చ

1. కాశ (ఉ)

పద్మరాగవజ్రవైడూర్యపుష్యరాగమౌక్తిక ప్రవాళ[1] మరకతగోమేధికేన్ద్రనీలాని నవరత్నాని; ధాతుబీజాని చాహరేత్. [2]సువర్ణేనైకాంగుళాదహీన కృతాని శ్రీవిష్ణు శ్రీభూరూప, గజగరుడ కూర్మరూపస్రుక్స్రువకమండలు జుహూపభృచ్ఛత్ర చామరాంకుశ ధ్వజహయఖడ్గధనుశ్శరాంశ్చ; తులాతోదయుగలాంగలాదీనిచ, కలశానాఢకపూర్ణాన్, ద్రోణపూర్ణాన్ ఘటాన్; ద్విద్రోణపూర్ణాన్ ప్రధానఘటాన్; ప్రస్థపూర్ణాన్ శరావాన్, ప్రస్థార్ధా ప్రణీధీం, చాజ్యస్థాలీం ప్రోక్షణీం చరుస్థాలీం చాన్యానిమృణ్మయ భాణ్డాని ఖణ్డస్ఫుటితకాళరహితాని నవాని సంభరేత్.

ఇతి శ్రీవైఖానసే శ్రీవిష్ణుదివ్యాగమ ధర్మశాస్త్రే సగంహితరత్నాకరే యాగశాలాదీనాం లక్షణప్రకరణం నామ పఞ్చమం

అథ షష్ఠం ప్రకరణమ్

అగ్నికుణ్డలక్షణమ్ -

శయ్యావేదేః పూర్వతః ఇన్ద్రపదేసభ్యాగ్నికుణ్డంకుర్యాత్.

సభ్యలక్షణం :-

త్రివేదిసహితమూర్ధ్వవేదివిస్తారాయామంద్వాత్రింశదంగులం. ప్రతివేది భాగవిస్తారోత్సేధం, మధ్యవేదివిస్తారంతు పంచాంగుళం. ఆయామం ద్విచత్వారింశ దంగుళం. చతురశ్రం. కుండమధ్యవిస్తారం చతుర్వింశత్యంగులం, జనర్లోకాకారం "విష్ణు" దైవతం, త్రిమేఖలం, సభ్యాగ్ని కుండంకుర్యాత్.

ఆహవనీయ లక్షణం :-

తత్రాప్రాచ్యామాహవనీయస్యోర్ధ్వ వేదివిస్తారాయతం ద్వాత్రింశదంగులం, ద్వ్యంగులోన్నతం భాగోన్నతవిస్తార, మధోవేదిం చతుర్వింశత్యంగులవిస్తారం,

1. చంద్రకాన్త (ఉ)
2. సువర్ణేన ప్రతిసరానం? గుళీయక కర్ణాభరణానిచ (ఉ)

మధ్యం స్వర్గలోకాకారం "పురుషా" ధిదైవతం, ద్విమేఖలమాహవనీయాగ్నికుణ్డం కృత్వా తన్మధ్యేనిమ్నం షడంగులం[1] ఖనతి.

పౌండరీక లక్షణం :-

ఆగ్నేయపదే త్రివేది సహితం పౌణ్డరీకం సువృత్తమూర్ధ్వవేద్యుత్సేధం అధోవేదివిస్తారంతు అష్టాంగుళం, షడంగులదీర్ఘం, భాగవిస్తారం షోడశదళయుతం, ఏకోనత్రింశదంగుళవిస్తారం మధ్యం, తపోలోకాకారం "వాసుదేవ" దైవతం, త్రిమేఖల, 'మబ్జ', సంజ్ఞం, పౌణ్డరీకాగ్నికుండం కృత్వాతన్మధ్యేనిమ్న మష్టాంగులం దశాంగులంవాఖనతి ॥ ప్రకీర్ణే-అష్టాదశాంగుళిబిర్భ్రమీకృతమితి.

అన్వాహార్య లక్షణం :-

యామ్యపదే ఉర్ధచన్ద్రాకార,మూర్ధ్వవేదివిస్తారం త్రింశదంగులరజ్జు భ్రామితం, ఉత్తరార్ధం విసృజ్య,దక్షిణోత్తరం త్రింశదంగుళం, ప్రాక్పశ్చిమాయతం షష్ట్యంగుళం, ద్వివేదిసహితం, ప్రతివేదిభాగవిస్తారోత్సేధం ద్వావింశత్యంగుళి-విస్తారం, మధ్యం చాపాకారం, "సత్యా" ధిదైవతం, అన్తరిక్షలోకసదృశం, ద్విమేఖలం 'దక్షిణాగ్ని' సంజ్ఞకం మన్వాహార్యాగ్నికుండం కృత్వాతన్మధ్యే నిమ్నంషడంగులం త్రిగోళకం ఖనతి. ॥

ప్రకీర్ణాధికారే - సార్ధపంచవింశత్యంగుళిభిర్భ్రమీకృతమితి ॥

వాసాధికారే - పంచ వింశత్యంగుళిభిర్భ్రమీకృతం, నిమ్నంవస్వంగుళమితి.

గార్హపత్యలక్షణం :-

పశ్చిమపదేగార్హపత్యం, పూర్ణచన్ద్రాకారం, ఊర్ధ్వవేదివిస్తారం సార్ధాష్టాదశాంగుళిరజ్జుభిర్భ్రమీకృతం, ద్వివేది సహితం, ప్రతివేదిభాగవిస్తారోత్సేధం

1. అష్టాంగుళం (ఉ)

ఏకోనత్రింశదంగుళివిస్తారం, మధ్యం; భూలోకసదృశం, "అచ్యుతా"ధి దైవతం; ద్విమేఖలం, గార్హపత్యాగ్నికుణ్డం కృత్వాతన్మధ్యేనిమ్నంషడంగుళం ఖనతి. వాసాధికారే వస్వంగుళమితి ॥ ప్రకీర్ణాధికారే అష్టాదశాంగుళిభిర్భూమీకృతమితి.

ఆవసథ్యలక్షణం :-

ఉత్తరపదేచావసథ్యం త్రికోణం, ప్రాగగ్రమూర్ధ్వవేది విస్తారం ప్రత్యేకంసత్రిపాదాష్టచత్వారింశదంగులం, ద్వివేదిసహితమ్, ప్రతివేదిభాగ విస్తారోత్సేధం పశ్చిమదక్షిణోత్తరకల్పితం, చత్వారింశదంగుల విస్తారం, మధ్యం మహర్లోకాకారం, 'అనిరుద్ధా'ధి దైవతం, ద్విమేఖలమావసథ్యాగ్నికుణ్డం కృత్వా, తన్మధ్యేనిమ్నం షడంగులంఖనతి. వాసాధికారే - వస్వంగులమితి.

శ్రామణక లక్షణం :-

మందిరస్యోత్తరేవాస్తుహోమార్థం శ్రామణకాగ్నికుణ్డం సర్వం సభ్యాగ్నికుణ్డవత్కుర్యాత్. వాస్తుహోమార్థమ్, నయనోన్మీలన హోమార్థం అధివాసహోమార్థంచ శ్రామణకాగ్నికుండం ఇతి, ఉక్తవాన్ భృగుః.

ఔపాసనాగ్ని లక్షణం :-

మరీచిరౌపాసనాగ్నికుణ్డ మంగీకృతవాన్.

ఔపాసనాహవనీయయోరూర్ధ్వ వేద్యున్నతం చతురంగుళమితికేచిత్.

సభ్యపౌండరీకయోః దక్షిణోత్తరయోర్బ్రహ్మ, సోమపీఠద్వయం చతురశ్రం వృత్తమ్, భాగోన్నతం షోడశాంగులవిస్తారం కుర్యాత్. అన్యేషాం కుణ్డానాం బ్రహ్మసోమపీఠాని భాగోన్నతాని ద్వాదశాంగుల విస్తారాణి కుర్యాత్.

ప్రస్తరవేది లక్షణం :-

సర్వేషాం కుణ్డానాం పశ్చాద్ద్వాదశాంగుళవిస్తారాం, తాలోన్నతాం, చతురశ్రాం, ప్రస్తరవేదిం కుర్యాత్.

పైతృకవేదిః :-

సర్వేషాం కుణ్డానాం బ్రహ్మవేద్యాఃపశ్చిమేశూర్పాకారాం, భాగోన్నతాం ద్వాదశాంగుళ విస్తారాం, పైతృకవేదిం కుర్యాత్.

సంభారవేది లక్షణం :-

వాయవ్యపదేద్రవ్యన్యాసార్థం చతుర్హస్తవిస్తారాయతాం, తాలోన్నతాం చతురశ్రాం వేదిం కుర్యాత్.

దేవావాసవేది లక్షణం :-

నైర్ఋుతిపదే దేవావాసార్థం త్రిహస్తాయతవిస్తారాం, తాళోన్నతాం చతురశ్రాం వేదిం కుర్యాత్.

స్నానవేది లక్షణం :-

ఐశాన్యపదే తద్బేరపీఠాయతవిస్తారాం, తాలోన్నతాం, వారిమార్గ యుతాంవేదింకుర్యాత్ -

పంచాగ్నికల్పనాశక్తకర్తవ్యప్రకార :- (త్రేతాగ్ని[1], ఏకాగ్ని, కల్పనం)

పంచాగ్నికల్పనాశక్తశ్చేత్, త్రేతాగ్నికల్పనం[1] వా, సభ్యం పౌణ్డరీకం చ వాకుర్యాత్. సర్వత్రశల్య లోష్ఠ తుషాంగార తృణభస్మాది హీనయా మృదావాలుకాభిర్వా కుణ్డాని మనోహరాణికల్పయేత్.

అగ్నిహోత్ర, అహవనీయాదిశబ్దనిర్వచనమ్ :-

'హో' ఇతివిషాదః, విషాదోదుఃఖం, దుఃఖంతాపత్రయం, తాపత్రయం నరకం, తస్మాన్నరకాన్నిత్యం యస్మిన్నగ్నౌ హుతం, యజమానం 'త్రాయత' ఇత్యగ్నిహోత్రం.

---

1. గార్హపత్యం, ఆహవనీయం, సభ్యం = త్రేతాగ్నయః

పురతః, ఉత్తరతోవాహూయత, ఇత్యాహవనీయమ్'. అనుపశ్చాయతే-ప్రణయనమిత్య'న్వాహార్యమ్' - గృహపతేర్యస్మాద్ధార్యమితి 'గార్హపత్యం' - ఆవసథ్యావసథేర్యస్మాదా 'వసథ్యం'. ఋషిష్వన్నేషు, దేవేషు, పితృషు, సభాగతేషు విఖ్యాతస్సభ్యః'.

బ్రహ్మణః హృత్పుణ్డరీకవత్త్వా'త్పౌణ్డరీకం'. హోమైరుపాసనా'దౌపాసనం'.

సాంకల్ప్యమగ్నిహోత్రం స్యాత్తపసాం చ విభేదతః, విచిన్త్య(శ్రామణకాగ్నిం బ్రహ్మో ఒయమసృజత్పురా. తస్మా'చ్ఛ్రామణకం' ప్రాహురగ్ని మేకం పురాతనమ్.

ఇతి శ్రీవైఖానసే శ్రీవిష్ణుదివ్యాగమ ధర్మశాస్త్రే సగ్ంహితరత్నాకరే సభ్యాద్యగ్ని కుండ లక్షణప్రకరణం నామ షష్ఠమ్

అథ సప్తమం ప్రకరణమ్

అక్షిమోచనవిధానమ్ :-

అథాతోనవబింబానామక్షిమోచనమ్. ప్రతిష్ఠాదివసాత్పూర్వం నవమే, సప్తమే, పఞ్చమే, త్ర్యహేవా అమన్త్రకమక్షిమోచనం శిల్పినాకారయిత్వా వస్త్రాద్యైశ్శిల్పినం తోషయేత్, పశ్చాత్. అక్ష్యునోచనం ఆచార్యస్సమన్త్రకం కారయేత్. ఆలయాభిముఖే మణ్డపే (?) ద్విహస్తవిస్తారేధాన్యపీఠే మధ్యేవిష్టరే దేవం సంస్థాప్యోత్తరస్యాం ఐశాన్యాంవా కుణ్డం స్థణ్డిలంవాకృత్వా తన్మణ్డపమధ్యే కృతధాన్యవేదికాయాం, వాస్తుపూజా వాస్తుహోమం హుత్వా, బింబస్యాతిసమీపే పర్యగ్నింకృత్వా పఞ్చగవ్యైః ప్రోక్ష్య, 'ఆపోహిరణ్యపవమానైః కుశోదకైస్సంస్నాప్య, వాస్తుదేవాన్ విసృజ్యాన్తహోమాన్తే తమగ్నిం విసృజేత్.

అథదక్షిణస్యామౌపాసనాగ్నౌ ఆఘారాన్తే దేవస్యాంగాని స్పృశన్, "దద్భ్యస్స్వాహా. . ." ఇత్యంగహోమం "మౌళిమాలాదీన్", మహాభూతదైవత్యం, "తయాదిత్యా, తంత్రీణ్యేషా, ఆపోవిశ్వం, చాతుర్యమస్మిన్, వృషాకపే, ఓజోభిమానీ,

ప్రక్రమ్యాధఊర్ధ్వం, యోమాతరిశ్వా, సఏకోభూత్, యత్రైష్టుభస్య'' వైష్ణవం, విష్ణుసూక్తం. పురుషసూక్తం. వైష్ణుం, జయాదీన్, శ్రీదైవత్యం, శ్రీసూక్తం, సారస్వతం, భూదైవత్యం, భూసూక్తం, బ్రాహ్మం, రౌద్రం చ జుహుయాత్.

నక్షత్రనిర్ణయః :-

అర్క, రాహు, సౌరాణా, ముదయం హిత్వా, ద్విలోచన నక్షత్రే అక్ష్యున్మోచనం కుర్యాత్. అర్కస్థితనక్షత్రమారభ్య చత్వార్యంధకాని; తదనంతరషట్కం ద్విలోచనం; తదనంతర నవకమేకనేత్రం; తదనంతరషట్కం ద్వినేత్రం; తదనంతరాణి త్రీణ్యంధ కా; నీతిజ్ఞాత్వా ద్విలోచన నక్షత్రే సుముహూర్తే నయనోన్మీలనం కుర్యాత్[1].

సమంత్రక అక్ష్యున్మోచనం :-

వస్త్రోత్తరీయాద్యైరాచార్యమలంకృత్య దేవస్యాభిముఖేసువర్ణశృంగాం, రౌప్య ఖురాం, కాంస్య దోహనాం, తామ్రపుచ్ఛాం, వస్త్రబంధనాం, పుష్టి యుక్తామష్టాంగాం-పుష్పాదిభిరలంకృతాం, ఏకప్రసూతికాం సవత్సాం గాం, సంస్థాప్య, "శుద్ధాఇమే" ఇత్యాదినాతత్తదంగేష్వవసించ్య, తృణాదికబళందత్వా, "గౌర్ధేను" ఇత్యభిమృశ్య, ఘృతదధిమధుక్షీరాణి ప్రత్యేకం ప్రస్థమాత్రాదహీనం సౌవర్ణాదిపాత్రేషు సువర్ణసహితం సంగృహ్యాభిముఖేదణ్ణాకారధాన్యపఙ్క్తౌనిధాయ, తేషుసామవేదం, యజుర్వేదం, ఋగ్వేదం, అధర్వవేదం, చ క్రమాదభ్యర్చ్య, ధాన్యాని - శాలి వ్రీహి యవ ముద్గ మాష తిల తిల్వ ప్రియంగు సర్షపాణి ప్రత్యేకం ద్ర్యాఢకాదహీనం దేవాభిముఖే నిధాయ, వాయుమభ్యర్చ్య, అలాభే అష్టధాన్యసమాన్ వ్రీహీన్, తదర్ధతండులాన్, తదర్ధ తిలానాదాయ తేషు ఋగ్యజుస్సామాన్యర్చయేత్.

---

1. అర్కస్థ ఋక్షాణి చతుర్భిరంధాః షడ్భిర్ద్వినేత్రం నవమేక నేత్రం ।
నేత్రాణియుగ్మాని తథైవపంచ త్రీణ్యాహురన్ధాః క్రమశోభవన్తి ॥
శుక్రేందురేక చక్షుస్యా దంగారేచనిరర్థకం బుధసూర్యగురుశ్చైవ ఇతినాథాః ద్వినేత్రకం
(ఉత్త)

హూళికాం తాడనీం సూచీం సువర్ణే న కృతాన్ హేమపాత్రే రజతపాత్రేవానిధాయ, వర్ణయుక్తబేరాక్షి మోచనం చేత్-వర్ణేమహీం, పాత్రే దివాకరం, హూళికాయాం చంద్రం, చాభ్యర్చయేత్. ప్రచ్ఛన్న పటం కృత్వా స్తోత్రవాద్యాని కారయిత్వా ఆచార్యశ్చోత్తరాభిముఖస్థిత్వా ప్రాణాయామంకృత్వా "విష్ణు ర్మాం రక్షతు" ఇత్యుచ్చార్య, స్వస్తిసూక్తం సముచ్చరన్ దేవం పాదాదిమూర్ధ్నిపర్యన్తం సంస్పృశ్యదివ్యరూపం ధ్యాయన్.తాడనీం సూచీం గృహీత్వా 'పక్ష్మ, వర్మ, రక్త, శుక్ల, కృష్ణ, జ్యోతి' ర్మణ్డలాని యథాక్రమేణ పృథివ్యాదిమహాభూతాన్తం, పరమాత్మాధి దైవతం, స్మృత్వా "అతోదేవా" దినా దక్షిణే నయనే "సహస్రశీర్షా" దినా(చ) వామే అక్షిమోచనం కృత్వా, షణ్మండలాని స్మృత్వా సువర్ణసూచ్యా నీలతారకస్థానే రేఖాకరణం కృత్వా, వర్ణ యుక్తం చేత్తత్తత్స్థానేతత్తద్వర్ణేన లిఖేత్. ప్రచ్ఛన్నపటం విసృజ్య, "గౌర్దే"నురితి ధేనుం, "మరుతః పరమాత్మా" "ఇమా ఓషధయ" ఇతి ధాన్యాని, "ఘృతప్రతీక, అగ్న ఆయాహి" ఇతిఘృతపాత్రం, "దధిక్రావణ్ణ, ఇషేత్వోర్జేత్వా" ఇతిదధిపాత్రం "యన్మధునోమధవ్యం, అగ్నిమీళే" ఇతి మధుపాత్రం 'ఇదం విష్ణుః, శంనోదేవీః', ఇతి క్షీరపాత్రం 'బ్రహ్మజజ్ఞానం', ఇతి బ్రాహ్మణాంశ్చ దర్శయేత్.

దేవ్యోరుత్సవాదీనాం సహైవచేత్సహైవ కుర్యాద్దర్శనద్రవ్యాణి పృథగేవదర్శయేత్.

(కేచిదధివాసానంతర మక్షిమోచనమితి వదన్తి.)

ఇతి శ్రీవైఖానసే శ్రీవిష్ణుదివ్యాగమ ధర్మశాస్త్రే సగ్ంహితరత్నాకరే
అక్ష్యున్మోచన విధానప్రకరణం నామసప్తమం

అథ అష్టమం ప్రకరణమ్

పఞ్చగవ్యాధివాసక్రమః :-

అథపఞ్చగవ్యాధివాసః - దేవాలయస్యోత్తరే పురస్తాద్వా ప్రపాదావలంకృతే ప్రావరణయుతే మధ్యేబింబాద్యధికాయామవిస్తారాం, బింబదఘ్నాం ప్రద్రుమద్రోణీం, భూమ్యామవటం వా కృత్వా, తత్పూర్వస్యామౌపాసనకుణ్డం కృత్వా పంచగవ్యం, యథాయోగం సంయోజయేత్. పక్షానతీతం కపిలాయాః ఘృతమేకాంశం, ఏకదినానతీతం శ్వేతాయాః దధిద్వ్యంశం, యామానతీతం రక్తాయాః క్షీరంత్ర్యంశం, అహరనతీతం కృష్ణాయాః గోమయం చతురంశం, అహరనతీతంకపోత గళవర్ణాయాః గోమూత్రం షడంశం, సంభృత్య, "గాయత్ర్యా" గోమూత్రం, "గంధద్వారే"తిగోమయం, "ఆప్యాయస్వే"తి క్షీరం, "దధిక్రావణ్ణ" యితిదధి, "శుక్రమసీ"తి ఘృతం, సంయోజయేత్.

జలేన "వసోః పవిత్రమి" తి అవటంపూరయిత్వా.

తత్రావటస్యరక్షార్థ మీశానం, శివం, ఈశం, అవ్యక్తం, మిత్యర్ఘ్యాన్తమభ్యర్చ్య వస్త్రాణ్యాస్తీర్య బిల్వ, తులశీ, పద్మోత్పలాని నిక్షిపేత్.

అవటేశయన విధిః :-

తత్ప్రాచ్యా మౌపాసనాగ్నావాఘారం హుత్వా అవటస్యోత్తరేదేవమానీయ, పుణ్యాహంవాచయిత్వా, సప్తభిఃకలశైస్సంస్నాప్య, వస్త్రోత్తరీయాభరణైరలంకృత్య దీపాన్తమభ్యర్చ్య, "యద్వైష్ణవం, విష్ణోర్నుకాదీన్" జపన్ తస్మిన్ దేవం ప్రాక్ఛిరశ్శాయయిత్వా ఉత్తరాచ్ఛాదనం కృత్వా, ప్రాచ్యాం శంఖం, యామ్యేగదాం, ప్రతీచ్యాం శార్ఙం, ఉత్తరే ఖడ్గం, ఊర్ధ్వేచక్రం, చార్చయేత్. అజస్రదీపందద్యాత్

పంచగవ్యాధివాసహోమః :-

అగ్నింపరిస్తీర్య, వ్యాహృతిర్వైష్ణవం, "విష్ణవే, విశ్వేశాయ, జనార్దనాయ, సర్వభూతాత్మనే, అవ్యక్తాయ, అచలాయ, ఆత్మనే, దేవేభ్యో. నాగేభ్యో. లోకపాలేభ్యస్స్వాహేతిహుత్వా, వ్యాహృతిర్వైష్ణవం, బ్రాహ్మం, రౌద్రం, ప్రాజాపత్యం, వారుణం, వైష్ణం, గారుడం, వైష్వక్సేనం, దిగ్దైవత్యం", చహుత్వా అగ్నిం విసృజ్య,

తద్రాత్రౌ మౌద్గికంబలిం నిర్వాప్య, ప్రభాతే స్నాత్వా, అధివాసగతందేవముత్థాప్య, సప్తభిఃకలశైస్సంస్నాప్యవస్త్రాద్యైరలంకృత్య దీపాన్తమర్చయేత్.

క్షీరాధివాసః :-

అథ క్షీరాధివాసః- ద్రుమద్రోణీం, భూమ్యామటం వా సంశోధ్య వస్త్రాణ్యాస్తీర్య "శన్నోదేవీ" ఇతి గో క్షీరేణాపూర్య తత్రా 'ధర్వవేదం, క్షీరం, పవిత్రం, పుణ్య' మిత్యభ్యర్చ్యబిల్వకరవీరపద్మకుముదనంద్యావర్తశ్వేతపద్మతులసీ విష్ణుపర్ణీతి పుణ్యపుష్పాణి నిక్షిప్య, క్షీరే క్షీరోదధిం, శయ్యాయాంశేషం, దేవం శేషశాయినం స్మృత్వా, తస్మిన్దేవం పూర్వవచ్ఛాయయేత్పూర్వవత్ చక్రాదీనామర్చనం పూర్వవద్ధోమం హుత్వా పూర్వవత్పాదాధికబలింక్షిప్త్వా, ప్రభాతేస్నాత్వాధివాసగతం దేవముద్ధృత్యసప్తభిః కలశైస్సంస్నాప్యాలంకృత్యదీపాన్తమర్చయేత్.

జలాధివాసః :-

అథజలాధివాసః - నదీం, తటాకం, వాపీం, సముద్రం, హ్రదం, నిర్ఝరం, వాశ్రిత్యాన్తర్జలే ఉపరి ప్రపాదికం కృత్వా, పరితః ప్రావృత్య తత్తీరే అగ్నిశాలాం కృత్వాగ్నింనిధాయ అగ్నిం పరిషిచ్య, పూర్వవద్ధోమంహుత్వా సఘృతపాయసమన్నమాదాయ. "యోగేశాయ, శేషపర్యంకశాయినే, శబ్దబ్రహ్మణే, సముద్రేభ్యః, పర్వతేభ్యో, దేవేభ్యో, ఋషిభ్యః, పితృభ్యో, నాగేభ్యో, లోకపాలేభ్యస్స్వాహా" ఇతిహుత్వా తత్తీర్థం "ఇదమాపశ్శివా" ఇత్యభిమృశ్యా, ధిదేవం వరుణం, పుణ్యతీర్థం, (శివం) పుణ్యం, దేవావాసం, ఇత్యావాహ్యాన్తమభ్యర్చ్య దేవం వస్త్రాద్యైరలంకృత్య అభ్యర్చ్య పుష్పాణ్యనేకాని నిక్షిప్య వైష్ణవ, విష్ణుసూక్తాభ్యాం దేవం ప్రాక్ఛిరశ్శాయయిత్వా, ఉత్తరాచ్ఛాదనం కృత్వాదేవస్య పరితః పూర్వాదీన్, పురుషాదీన్, న్యక్షంవివస్వన్తం, మిత్రం, క్షత్తారం, ధర్మం, జ్ఞానం, వైరాగ్యం, ఐశ్వర్యం, చ తద్బహిః చక్రం, శంఖం, గదాం, (పద్మం), ఖడ్గం, ముసలం, ధనుం, వనమాలాంచ, ఇన్ద్రాదీన్, శేషాదీనభ్యర్చ్య, తజ్జలేన యజమానమాత్మానంచ పాపక్షయార్థం ప్రోక్ష్యాగ్నిం పరిస్తీర్య 'ధాతాదిపఞ్చవారుణం మూలహోమ, మాగ్నేయం చ హుత్వా' గ్నిం విసృజేత్.

ప్రభూతబలిప్రదానమ్ :-

తదాత్రౌ ముద్గనిష్పావతిలతిల్వలాజమాషాపూపయుతం బలిం

కటాహే నిక్షిప్య, పూర్వవదాలయం గ్రామంచ ప్రదక్షిణక్రమేణ దిగ్దేవాదిభ్యో బలిం నిర్వాప్య; రాత్రిశేషం వ్యపోహ్య ప్రభాతేస్నాత్వా, అధివాసగతం దేవముత్థాప్య, శుద్ధోదకై స్సంస్నాప్యగన్ధోదకైశ్చాభిషిచ్య, నవవస్త్రాద్యైరలంకృత్యాభ్యర్చ్య, యానమారోవ్య గ్రామమాలయంవా ప్రదక్షిణీకృత్యాలయాభిముఖే యజ్ఞాలయపశ్చిమేవా దేవం స్థాపయేత్. ఏవం ప్రత్యేకమధివాసం దినం యథాలాభకాలం వా అధివాసయేత్.

మరీచ్యుక్త లఘు అధివాసా: :-

అధివాసాశక్తశ్చేత్ బేర శుధ్యర్థం నవకలశానాహృత్య, తన్తునావేష్టయిత్వా ప్రక్షాళ్యనాదేయైరాధావైరాపూర్య అక్షతకుశకూర్చానిపుణ్యపుష్పాణి శమీపలాశపర్ణ దూర్వాగ్రాణి, సువర్ణశకలాని ప్రణవేన నిక్షిప్య, ప్రత్యేకం (నవ) వస్త్రమావేష్ట్య, దేవాభిముఖే శాలివ్రీహిభిఃస్థండిలే మధ్యాది, నవదిక్షు నవకలశాన్విన్యస్య ఆచార్యస్తేషాం దక్షిణేచోత్తరాభిముఖో బ్రాహ్మమాసనమాస్థాయ మధ్యాదిక్రమేణ "ఇదమాపశ్శివా, విష్ణుగాయత్రీ, అగ్నిమీళే, ఇషేత్వోర్జేత్వా, అగ్న ఆయాహి, శన్నోదేవీ ఆప ఉన్దన్తు, వైష్ణవం, ఏకాక్షర, విష్ణుసూక్తపురుషసూక్తాని చ" జప్త్వా, అభిమన్త్ర్య తత్తత్కలశోదకైశ్చతుర్వేదాది మన్త్రై: పురుషసూక్తా పోహిరణ్యాపవమానైర్ధ్రువబేరం సంస్నాప్య, దేవ్యాదీనాం తన్మధ్య కలశోదకేన తత్తన్మన్త్రయుక్తం మాపోహిష్ఠాదినా సంస్నాప్య పుణ్యాహం చ కుర్యాదితిమరీచి:.

అథబేరగౌరవేచ ద్రవ్యత్రయం కుమ్భత్రయేణసంగృహ్యా హోమం బలించ కృత్వాభిషించేత్ (అథవా) హోమంబలింవినాజలాధివాసమేవకుర్యాత్.

వర్ణయుక్తబేరాధివాసప్రకార: :-

వర్ణయుక్తే (బేరే) దర్పణచ్ఛాయాయాంస్నాపయేత్.

అత్ర్యుక్త అధివాసవిధి: :-

అత్రి: :- పఞ్చగవ్యాధివాసం, కుశోదకాధివాసం, జలాధివాసం చ కుర్యాత్. ధ్రువబేరాధివాసే ఏకకుమ్భం నిధాయ నవకలశోక్త క్రమేణాభిషేచయేత్.

అధివాసత్రయాశక్తౌ పక్షాన్తరమ్ :-

క్రియాధికారే - అధివాసత్రయం కర్తుమశక్తశ్చేత్కేవల జలే, త్రిదినమేక మహర్వా, యామంవాప్యర్ధయామం వా యథాలాభకాలంవా అధివాసయేత్. అథబేరగౌరవే పఞ్చగవ్యం క్షీరం కుశోదకం చాష్టోత్తరశతకుంభాన్ పూరయిత్వా అధిదేవాన్పూర్వవత్ సంపూజ్య అభిషించేత్.

కేవల జలాధివాసః:- యద్వాషోడశప్రస్థసంపూర్ణకుమ్భం పూర్వవత్సర్వంకృత్వా, జలేనా పూర్య, నవకలశోక్తమార్గేణ చిత్రవర్ణయుక్తం ధ్రువబేరం సంప్రోక్ష్యపుణ్యాహం కుర్యాదితి- **యజ్ఞాధికారే,** ధ్రువబేరశుద్ధ్యర్థం ద్వాత్రింశత్ప్రస్థ సంపూర్ణకుంభంనిధాయ జలేనాఽపూర్యతస్మిన్ సర్వతీర్థాని ధ్యాత్వాధిదేవం వరుణం అభ్యర్చ్య పుణ్యాహం కృత్వా "సంయుక్తమే త" దితికుమ్భేన సహ సంబంధకూర్చం విన్యస్యతేనాంభసా ప్రోక్ష్యజలముదధిం స్మృత్వాంభసి స్థితాన్ దేవాన్ బుధ్యాస్మరేత్.

వాసాధికారోక్తఅధివాస దినసంఖ్యా :-

ప్రత్యేకం - త్రిదినముత్తమోత్తమం; ద్విదినముత్తమమధ్యమం; ఏకదినముత్తమాధమం; ద్విదినంమధ్యమోత్తమం; ఏకదినంమధ్యమమధ్యమం; దినార్ధం మధ్యమాధమం; దశనాడీ అధమోత్తమం; తదర్ధమధమమధ్యమం; త్రినాడికాధివాసమధమాధమం, ఇత్యేవం నవవిధం జలాధివాసం.

అత్రముహూర్తం వాధివాసయేదితిపటలమరీచిః.

అనధివాసితంబేరం యత్రస్థాప్యతే, తద్రాష్ట్రగ్రామయజమాన-స్థాపకాదీనాం చాశువినాశాయ భవేత్తస్మాదవశ్యం (అధివాసాన్) కుర్యాత్.

ఇతి శ్రీవైఖానసే శ్రీవిష్ణుదివ్యాగమధర్మశాస్త్రే సగ్ంహితరత్నాకరే

అధివాసత్రయం నామ అష్టమం ప్రకరణమ్

అథ నవమం ప్రకరణమ్

అగ్నిమథనప్రకారః :-

అథగురుః యజమానోఽబ్రాహ్మణశ్చ 'దణోరణీయా' నితి తమభ్యుక్ష్య సఘృతం పయఃప్రాశయేత్, అన్యశ్చేన్మంత్రం వినాకుర్యాత్. యజమానః ఋత్విజః ఆహూయ. 'అథావసీద' మితిమణ్డలాన్యుపలిప్య, 'అస్త్యాసనమి' త్యాసనాని సదర్భయవానినిధాయ, తేష్వాసీనాన్ ఋత్విజః సఘృతంపాయసం 'అగ్నిమీళే' తిప్రాశయిత్వా, ఆచమ్య, తాన్ ఆచార్యః యథార్హం కర్మణి నియుంజీత, పంచవర్ణైరలంకృత్య వ్రీహిభిస్థ్సండిలంకృత్వా, దర్భానాస్తీర్య అరణీంసన్న్యస్య అరణ్యాంమహీం; మథనదణ్డేవిష్ణుం; ఊర్ధ్వపట్టికాయామగ్నిమభ్యర్చ్య, ఆచార్యః ప్రాఙ్ముఖోభూత్వా 'అగ్నఆయాహి' త్యరణింసంన్యస్య 'ఆయుర్దా' ఇతి మంథానం సంస్థాప్య, 'అగ్నిందూత' మితి మధ్యేరజ్జుం సమావేష్ట్య, 'అగ్నిర్మూర్ధా' ఇత్యూర్ధ్వపట్టికాంసంయోజ్య, 'జాతవేదోభువనస్య' ఇత్యగ్నిం మథిత్వా, ఉత్పన్నమగ్నిమాదాయ 'ఆయుర్దా' ఇతి ప్రణమ్య, 'ఉపావరోహ' ఇతిగోకరీషేనిధాయ, 'అయన్తఇధ్మ' ఇతీన్ధనాని నిక్షిప్య, ప్రజ్వాల్య, 'ఘృతప్రతీక' ఇతి పాత్రేణాదాయ 'అగ్నిరిన్ద్వేత్యభివంద్య అప్రమాదం నిదధ్యాత్.

మథనాగ్న్యలాభే కర్తవ్యప్రకారః :-

తస్మిన్నగ్న్యలాభేయజమానగృహాదాచార్యనిలయాచ్ఛ్రోత్రియాగారాద్వా 'భూరగ్నిం దేహి' ఇత్యగ్నిమాదాయవైశ్వానరసూక్తే నాలయంగత్వా, మథనస్థానేనివేశ్య, పూర్వోక్తవిధినావాస్తుహోమం హుత్వా, ఆలయం సర్వం సంశోధ్య పశ్చాద్వైఖానససూత్రోక్త విధినా గార్హపత్యాగ్నా[1]వాఘారం కృత్వా 'జాతవేద' ఇతి (తం) అగ్నిం ప్రణీయాత్.

1. ప్రథమతః

అగ్నిధ్యానమ్ :-

క్రియాధికారే భగవాన్ భృగు: :-

బ్రాహ్మమాసనమాసీనం కుణ్డమధ్యేహుతాశనం
ప్రత్యఙ్ముఖం రక్తవస్త్రం తరుణాదిత్య సన్నిభం,
స్వాహా స్వధాసమాసీనం సర్వదేవాత్మకం పరం,
ఏకం వైహృదయం తస్యత్రయ: పాదాశ్శిరోద్వయం
చతుశ్శృంగం చతుర్నేత్రం సప్తజిహ్వాం ద్వినాసికం,
దక్షిణాస్యేచతస్రస్తు, త్రిస్రోజిహ్వాస్తథోత్తరే
స్మరన్నగ్నిం సర్వాభరణభూషితం
అత్యన్తసూక్ష్మబిసినీసమ యజ్ఞోపవీతినం
కృష్ణాజినోత్తరాసంగం మౌంజీదండసమన్వితం
స్రుక్స్రువాక్షస్రజశ్శక్తిం దధతందక్షిణై: కరై:
(చా) తోమరవ్యజనం చాజ్యపాత్రం వై వామబాహుభి:
మేషారూఢం సుతీక్ష్ణంచ స్ఫురన్మకరకుణ్డలం
చిత్రవర్ణాంబరోష్ణీషం రత్నమాలావిభూషితం
హోతారం సుముఖీకృత్య సప్తైధస్సప్తబాహుకం
దీప్తం సువర్ణవపుషం తుఙ్గపిఙ్గళలోచనం
బింబేనయజ్ఞమూర్తిం చ కుర్యాద్దేవమజం ప్రభుం
వసన్తీం శ్యామకౌశేయాం ధృతకాంచవశోభితాం
లక్ష్మీమివాపరాందేవీం స్వాహాంధ్యాయేత్సమన్త్రవిత్
నవదూర్వాదళశ్యామాం రక్తకౌశేయవాసినీం
సుఖభోగాసనాసీనాంస్వధామేవం విభావయేత్
హిరణ్యాకనకారక్తా కృష్ణాచైవ వసుప్రభా
అతిరక్తా సుప్రభాసప్తజిహ్వా ప్రకీర్తితా: ॥

ఇతిధ్యాత్వా ఊర్ధ్వవేద్యాం ఇన్ద్రాదిదిగ్దేవాన్, వేద్యధస్తాద్దక్షిణోత్తరయో-ర్బ్రహ్మసోమౌ అభ్యర్చ్య, ద్వితీయ వేదిం పరిస్తీర్య ఉత్తర ప్రణిధౌ అగ్న్యాదిసర్వదేవానావాహ్య, తతః 'గార్హపత్యయజ్ఞం యజ్ఞదైవతవిశ్వాన్ దేవాన్, ఓం భూః పురుషం, అచ్యుతమిత్యా' వాహ్యాఘారం కృత్వా తమగ్నిం వర్ధయేత్.

అన్యకుణ్డేష్వగ్నిప్రణయనక్రమం :-

తస్మాదన్వాహార్యకుణ్డే 'జాతవేదే' త్యగ్నింప్రణీయ 'అన్వాహార్యయజ్ఞం, యజ్ఞదైవతవిశ్వాన్ దేవాన్, ఓం భువః పురుషం, సత్యమిత్యావాహయేత్.

పశ్చాదాహవనీయే 'అగ్న ఆయాహి' ఇత్యగ్నిం ప్రణీయ 'ఆహవనీయ యజ్ఞం, యజ్ఞదైవతవిశ్వాన్ దేవాన్, ఓం సువః పురుషం, పురుషమిత్యా' వాహయేత్.

ఆవసథ్యే "అయన్తేయోని" రిత్యగ్నింప్రణీయ, ఆవసథ్యయజ్ఞం యజ్ఞదైవతవిశ్వాన్ దేవాన్, ఓం మహః పురుషం, అనిరుద్ధ, మిత్యావాహయేత్.

సభ్యే 'మయిగృహ్ణామి' త్యగ్నిం ప్రణీయ 'సభ్యయజ్ఞం, యజ్ఞదైవత విశ్వాన్ దేవాన్, ఓం జనః పురుషం, విష్ణు, మిత్యావాహయేత్.

పౌణ్డరీకే 'ఘృతప్రతీక' ఇత్యగ్నిం ప్రణీయ 'పౌణ్డరీకయజ్ఞం, యజ్ఞదైవతవిశ్వాన్ దేవాన్, ఓం తపః పురుషం, వాసుదేవం; ఇత్యావాహయేత్.

'శ్రామణకయజ్ఞం యజ్ఞదైవతవిశ్వాన్ దేవాన్;

'ఔపాసనయజ్ఞం, యజ్ఞదైవతవిశ్వాన్ దేవాన్, ఇత్యావాహ్య, తథైవాజ్యం నిరూప్య, ఆజ్యాహుతీర్జుహుయాత్.

అగ్ని ప్రణయనానన్తరం ఆఘారపరిసమాప్తేః పూర్వంకుణ్డమధ్యే నగంతవ్యం.

అథవాప్రత్యేకంఅధ్వర్యూణామభావే, ఏకా ధ్వర్యుశ్చేదేకస్మిన్కుణ్డే అగ్నిముఖం కృత్వా, పరిషిచ్య, తదనంతరమన్యేషు కుణ్డేష్వాఘారంకృత్వా, పునః పరిస్తీర్య, వైష్ణవం ప్రాయశ్చిత్తం యజేత్.

ఇతి శ్రీవైఖానసే శ్రీవిష్ణుదివ్యాగమధర్మశాస్త్రే సగ్ంహితరత్నాకరే గార్హపత్యాద్యగ్ని ప్రణయనం నామ నవమం ప్రకరణమ్

అథ దశమం ప్రకరణమ్

ఆఘారసంభారాధిదేవతానిరూపణమ్ :-

సికతామృదోర్మహీ, స్థణ్డిలేసోమః; కుణ్డానామూర్ధ్వవేద్యాం బ్రహ్మా, మధ్యవేద్యాం ప్రజాపతిః, సభ్యస్యపౌణ్డరీకస్యచాధోవేద్యాస్సోమః, దళేషువసవః, ఖననే పితరః, రేఖాసు స్కన్దః, బర్హిష్షు సప్తర్షయః, ఇంధనేష్వగ్నిః, వ్యజనేవాయుః, కరకేపాఞ్చభౌతికం, కూర్చాగ్రగ్రన్థిమూలేషుబ్రహ్మావిష్ణుశివాః, చత్వారః పరిస్తరణకూర్చాః విష్ణుదైవత్యాః. పశ్చిమదక్షిణోత్తర పరిధీనాం గన్ధర్వేన్ద్రమిత్రావరుణో దేవతాః, ఊర్ధ్వసమిధోఃప్రజాపతిః, స్రువస్యసోమః, జుహ్వాదిపాత్రేషుదివాకరః, ప్రణీధిపాత్రయోర్బ్రహ్మాసోమౌ, వర్హిష్ఠసమిధోరగ్నిః, ఆజ్యస్థాల్యాం భూమిః, తోయేవరుణః, ఆజ్యేహుతాశనః, చరోరిన్ద్రాగ్నిర్దేవతేతి. హోమద్రవ్యాణా-మన్యేషామధిపః పితామహః, ఏకవింశతి సమిత్సు సర్వేదేవాః, సప్తసమిత్సు-పాలాశ, బిల్వ, న్యగ్రోధ, శమ్యు, దుంబరా, శ్వత్థ, ఖదిరాణాం- క్రమేణ అగ్ని, శ్రీ, ర్యమో, వాయు, స్సోమో, అర్కో, బ్రహ్మా, ఇత్యధిదేవతాః.‘ హిరణ్యా కనకా, రక్తా, కృష్ణా, చైవ, వసుప్రభా, అతి రక్తా, బహురూపా’ ఇతి సప్తజిహ్వాః. గ్రన్థాన్తరే ‘కాళీ, కరాలీ, మనోజవా, లోహితా, సుధూమ్రవర్ణా, స్ఫులింగినీ, విశ్వరూపా’, ఇతి సప్తజిహ్వాః తాసాం యథాక్రమమధిదేవతాః:-“అగ్ని, ర్వైశ్వానరః, హుతాశనః, హుతవర్చః, జాతవేదాః, తనూనపాత్, కృష్ణవర్త్మా”. సప్తజిహ్వాస్థానాని-ఈశానేన్ద్రాగ్ని నిరృతివరుణానిలమధ్యానీతిజ్ఞాత్వా, ఆఘారాన్తే న్యూనాతిరిక్తప్రాయశ్చిత్తార్థం సప్తజిహ్వాసు వైష్ణవం హోతవ్యం. (యత్రయత్రాగ్నిహోత్రహవీంష్యుక్తాని తత్రతత్రైవం స్యాత్)

హిరణ్యాయాం సమిధః, కనకాయాంఘృతం, రక్తాయాం సర్షపాన్, కృష్ణాయాం లాజాన్, సుప్రభాయామపూపాని, అతిరక్తాయాంతిలాన్, బహురూపాయాంచర్వాదీతరద్రవ్యాణి, చ మనసాస్మరన్న్యసేత్.

అగ్నిం సమిద్ధోమేస్థితం, ఘృతాహుతౌశయానం, అపూపతిలసర్షప, చరు, సక్తు, వ్రీహి, లాజాదిహోమేష్వాసీనం ధ్యాత్వా హోతవ్యం. ఏవమవిజ్ఞాయహుతం చేన్నిష్ఫలంభవేత్.

యత్రకాష్ఠానలోకర్ణః. యత్రధూమోనాసికా, యత్రభస్మాంగారాణిశిరో, యత్రజ్వలనం నేత్రం, తత్రనహోతవ్యం. మహాప్రజ్వలనం యత్ర, తత్రజిహ్వేతిజ్ఞాత్వా జుహుయాత్. శ్రోత్రేహుతేవ్యాధిపీడనం, చక్షుష్యన్ధత్వం, నాసాగ్రేమహారోగం, మస్తకేసర్వనాశనం, (అతః) అత్రసూత్రకారేణ శరోంగారే ఒగ్నౌ జుహుయాదిత్యుక్తం.

తల్లక్షణంతు,బర్హ్వన్ధనైస్సమిధస్సర్వేన్ధనాని దగ్ధ్వా, నిర్ధూమోనిశ్శబ్దోజ్వాలో ప్రశాన్తార్చిస్సశరోంగారోభవతి, తస్మిన్జుహుయాదితి.

స్రువాదిగ్రహణ లక్షణం :-

అథస్రువాదిపాత్రగ్రహణ లక్షణం:- స్రువం అంగుష్ఠానామికాభ్యాం, మధ్యమ మాలింగ్య, ప్రదేశినీమధ్యమౌ స్రువస్యాధః ప్రసార్య కనిష్ఠికాం హిత్వాజుహుయాదేవం స్రువాదిపాత్రగ్రహణం కుర్యాత్.

చతురంగుళి సంస్రావమాషపరిణాహఘృతాహుతిః, చరుం స్రువేణద్విభాగయోరభిఘార్యదర్వ్యా దక్షిణభాగాద్గృహీత్వా జుహ్వాంనిధాయ (ఉపస్తీర్య) పునరుత్తరభాగాద్గృహీత్వాజుహ్వాం నిధాయజుహ్వా చరుం చాభిఘార్య జుహుయాత్. ఆహుతిబాహుళ్యాదేవం కర్తుమశక్తశ్చేదంగుష్ఠానామికామధ్యమైః 'చరు' మక్షమాత్రమాదాయ జుహూంస్మరన్ హస్తేన జుహుయాత్. సమిధోంగుష్ఠా నామికామధ్యమైర్గృహీత్వా మూలాగ్రాభ్యాం ఘృతం స్పర్శయిత్వా పూర్వాగ్రానేవజుహుయాత్. వ్రీహ్యాదీనాం శతం హోమ్యం, లాజానాంముష్టిమేవం, తిలసర్షపసక్తూనాం శుక్తిమాత్రం[1] జుహుయాత్. సమిధస్సక్తుపుష్పాణిపత్రాణి ఫలాని చ, తిలాన్ మూలానిదర్భాంశ్చ అపూపాంశ్చ, వ్రీహీన్, హస్తేన జుహుయాత్;

ఇతి శ్రీవైఖానసే శ్రీవిష్ణుదివ్యాగమ ధర్మశాస్త్రే సగ్ంహితరత్నాకరే

హోమద్రవ్యాధి దేవతా ప్రకరణం నామ దశమమ్

1. శుక్తి మాత్రం = ముత్యపుచిప్ప పరిమితము.

అథ ఏకాదశ ప్రకరణమ్

కుమ్భపూజావిధానమ్ :-

అథకుమ్భపూజా :- ద్వాత్రింశత్ప్రస్థసంపూర్ణం సౌవర్ణం, రాజతం, తామ్రం, మృణ్మయంవా, మృణ్మయంచేత్ ఖణ్డస్ఫుటితకాళరహితం పక్వబింబఫలాకారం సుదృఢం (నవం) కుమ్భమాదాయ, 'ఇమే ధూపా' ఇతిధూపయిత్వా అగ్నిశాలాయాం వాయవ్యే సంభారవేద్యాం ప్రాఙ్ముఖం 'ఇషేత్వోర్జేత్వా' ఇతి త్రివృతేనైకేనవా యవాంతర, మంగుళ్యన్తరం వా తంతునాపరివేష్ట్య, 'శుచీవోహవ్యా' ఇతి ప్రక్షాళ్య, నాదేయమన్యం, దివాహృతం తోయం 'ధారాస్వి' తి వస్త్రేణోత్పూయ 'ఇదమాపశ్శివాః' ఇతి కుమ్భం జలేనాపూర్య 'ఆప ఉన్దన్తు', 'ఆపోవా' ఇత్యభిమృశ్య, ఏలాచన్దనకర్పూరో శీరగన్ధాక్షతాన్ సుగన్ధపుష్పాణి చ విన్యస్య, వాసయిత్వా క్షౌమాభ్యాం దుకూలాభ్యాం సూక్ష్మకార్పాసతన్తువస్త్రం వా 'తేజోవత్సవ' ఇత్యావేష్ట్య, తస్మిన్ కుశకూర్చాక్షతాశ్వత్థపల్లవాన్విన్యసేత్.

అత్రిః - అస్థిరత్నం సిరాస్తన్తుః మాంసోమృత్స్నాప్రకీర్తితాః,
శోణితం రక్తమృత్తత్రజలంమేదస్త థైవచ ।
నాళికేరం శిరస్కృత్వా చర్మస్యాద్వేష్టసామ్బరం,
సప్తధాతవ ఇత్యేతే కుమ్భేషుకలశేషు చ ॥

వజ్ర, వైఢూర్య, గోమేధిక, పుష్యకాన్తేన్ద్రనీల, పద్మరాగ, మరకత, విద్రుమ, మౌక్తికాని నవరత్నాని, విష్ణుగాయత్ర్యావిన్యసేత్, రత్నానామలాభే సువర్ణం వా నిక్షిపేత్. శ్రీవత్సపూర్ణ కుమ్భభేర్యాదర్శమత్స్యయుగ్మాంకుశశంఖావర్తాని అష్టమంగళాని; శంఖచక్రగదాశార్ఙ్గాసీంశ్చ పఞ్చాయుధాని; గజగరుడ కూర్మశ్రీభూరూపంచ, స్రుక్స్రువ, కమణ్డలు జుహూపభృచ్ఛత్రచామరాంకుశ ధ్వజహయనాగరథఖడ్గధనుశ్శరాంశ్చ, తులాతోద యుగలాంగలౌచ మేఘవిద్యుల్లతాంశ్చ ఏకాంగులాదహీనాని సువర్ణేనైవకృతాని విష్ణుగాయత్ర్యా నిక్షిపేత్. తత్తదలాభే, సువర్ణశకలానివాతత్తద్రూపంస్మరన్ నిక్షిపేత్.

తస్యాగ్రేషుద్రోణధాన్యరాశౌ కుంభంసంన్యస్య, ఆచార్యోయజమానేన వస్త్రోత్తరీయా-భరణకుండలైస్సుగంధవేష్టనైర్ముఖవాస స్స్రేష్ణీషబంధనేన చాలంకృతో భవేత్.

కుంభే ఽంభసి భగవధ్యానం (ఆవాహనం)

ఆచార్యః తద్దక్షిణేచోత్తరాభిముఖోదక్షిణపాదమూర్ధ్వం, వామపాదమధశ్చ, జాన్వన్తరే ఽంగుష్ఠౌ నిగృహ్య శిశ్నవృషణౌపీడయన్, ఋజుకాయోనివాతస్థప్రదీపఇవ బ్రాహ్మమాసనమాసీనో. 'విష్ణుర్మాం రక్షత్వి' త్యుచ్చార్య, ఆత్మసూక్తం జప్త్వా, రేచకపూరక కుమ్భకైః, ప్రాణాయామంకృత్వా, అష్టాక్షరేణద్వాదశాక్షరేణ వాకేశవాదిద్వాదశనామభిర్వా, లలాటాదికకుదంతమూర్ధ్వపుండ్రాణి విన్యస్యాకారాదిక్షకారాన్తంసర్వసంధిషున్యసిత్వా, ఇతరాన్నిత్యపూజోక్త వత్కృత్వాస్వహృదయే బీజాక్షరం న్యస్య, తంప్రణవేన వేష్టయిత్వా తత్కుంభజలేఅర్ధచన్ద్రాకారంశుద్ధస్ఫటికసంకాశం, తన్మధ్యేఅష్టదళోపేతం పద్మం, పద్మమధ్యేశ్యామవర్ణం, ద్విభుజం, పద్మహస్తమీంకారబీజాన్వితం, మహేన్ద్రమణ్డలం ధ్యాత్వా, తన్మధ్యే అసితోత్పలవర్ణం ద్విభుజంపద్మధరం వకారబీజయుతం వారుణమండలం ధ్యాత్వా, తన్మధ్యేతప్తహాటక సంకాశం చతుర్భుజం శంఖచక్రధరం ఆదిబీజంసన్యస్య, అష్టదిక్షుప్రణవైరావృత్య, సర్వానేకప్రణవేన-వేష్టయిత్వా, విష్ణుసూక్తం, ప్రణవశతం, "అణోరణీయాన్", "సహస్రశీర్షం" జప్త్వా, సమాహితోదేవం ధ్యాయేత్.

"సర్వాధారం, సనాతన, మప్రమేయ, మచిన్త్యం, నిర్గుణం, నిత్యం, నిష్కళం, సర్వవ్యాపినం, పరమాత్మానం మనసాసంకల్ప్య, క్షీరేసర్పిః ఫలే రసం, కాష్ఠే అగ్నిరివ, సువర్ణవర్ణం, రక్తాస్యం, రక్తనేత్రపాణిపాదం, సుఖోద్వహం, శుకపింఛాంబరధరం, విష్ణుం ప్రణవాత్మకమవ్యయం కిరీటకేయూరహారప్రలంబయజ్ఞోపవీతినం, శ్రీవత్సాంకం చతుర్భుజం శంఖచక్రధరమేవం పరమాత్మానం పరాత్పరతరం దేవం దేవ్యాదిపరిషద్విభూషితం ధ్యాత్వా, మనసాకుంభే ఽంభసిసమావాహ్య, పుష్పాద్యర్ఘ్యా చమనాన్తమర్చయేత్. తతః కుమ్భం దేవం చ, శకునసూక్తం జపన్

స్నానశ్వభ్రేదేవంనిధాయ, దక్షిణేశ్రియం వామేమహీంచ సంస్థాప్య, అన్యబేరాదీనిచ నిధాయ, స్నపనం కుర్యాత్.

చతుర్దశకలశస్నపనమ్ :-

దేవస్యపురస్తాద్వ్రీహిభిస్తండులైర్వా దక్షిణాద్యుత్తరాన్తం; దణ్డవత్పఙ్క్తిం కుర్యాత్ - దేవీభ్యాం చ పృథక్పృథక్పఙ్క్తింకుర్యాత్. తస్యోపరి యామానతీతాఢక పరిమితం క్షీరం, మాసానతీతం గవ్యం కుడుపద్వయమితం ఘృతం. ఉత్పూతం కుడుపద్వయమితం మధు, కుడుపద్వయ సిద్ధార్థసర్షపయుక్తం జలం సర్షపోదకం, కుడుపద్వయమితం యవమాషవ్రీహితణ్డులయుక్తంజలమక్షతోదకం వైష్ణవమన్త్రాభిమన్త్రితం కుశోదకం కుడుపద్వయపరిమితం చన్దనయుక్తం జలం చన్దనోదకం చ, సంగృహ్య, కలశాన్పూరయిత్వాదక్షిణాద్యుత్తరాన్తం విన్యస్య, తత్త దన్తరేచైకైకం ఉపస్నానకలశాన్ శుద్ధోదకపూర్ణాన్ విన్యస్య, క్షీరేఅథర్వవేదం ఉపస్నానే అశ్వినౌ, ఘృతేసామవేదం, ఉపస్నానేవత్సరాన్; మధునియజుర్వేదం, ఉపస్నానేవాయుం; సర్షపోదకేసూర్యం, ఉపస్నానేఅప్సరసః; అక్షతోదకేకశ్యపం, ఉపస్నానేమరుతః; కుశోదకేమునీన్, ఉపస్నానేతక్షకం; చన్దనోదకే ఋతూన్, ఉపస్నానేబృహస్పతిం; చావాహ్య ఏకాదశోపచారై రభ్యర్చ్య, (దేవస్యకుంభస్యచ సంబంధకూర్చం నిధాయ (?)) దేవేశం ప్రతిద్రవ్యం పాద్యాద్యైరభ్యర్చ్య, కలశం స్వలలాటాన్త ముద్ధృత్య, త్రిస్పృత్వాప్రదక్షిణమావర్త్య ఏకైకేన 'శన్నోదేవీ' రితిక్షీరేణ, 'అగ్న ఆయాహి' తిఘృతేన, 'అగ్నిమీళే' తిమధునా, 'పూతస్తస్యే' తి సర్షపోదకేన, 'ఇమా ఓషధయ' ఇత్యక్షతోదకేన, 'చత్వారివాగి' తికుశోదకేన, 'అభిత్వాశూర' ఇతి చన్దనోదకేన సగ్స్నాప్య, "వారీశ్చతస్ర" ఇతి సర్వోపస్నానకలశోదకైస్తత్తదన్తరే సంస్నాపయేత్. కుమ్భం సమభ్యుక్షయేత్.

అత్ర కేచిత్కుమ్భం సమభ్యుక్ష్య పశ్చాద్దేవం సంస్నాపయేదితి వదన్తి. 'ఆపోహిష్ఠా' దిభిరుష్ణోదకైశ్శుద్ధోదకైశ్చాభిషిచ్య ప్లోతేనవిమృజ్య వస్త్రాద్యైరలంకృత్య దేవావాసేదేవం చ స్నపనాదిబేరాదీ న్సంస్థాప్యాభ్యర్చయేత్.

ప్రతిసరబన్ధనప్రకారః :-

ఆచార్యః పుణ్యాహం కృత్వా మృణ్మయవ్యతిరిక్తం సౌవర్ణాదిపాత్రే ష్వాఢకాదహీనైస్తణ్డులైరాపూర్య తత్ర సౌవర్ణాన్, రాజితాన్, క్షౌమాన్, తన్తునాన్ వా ప్రతిసరాన్ విన్యస్య, స్వస్తి సూక్తేనతానభిమృశ్య, 'కృణుష్వపాజ' ఇత్యనువాకంజప్త్వా 'స్వస్తిదావిశస్పతి' రితి దేవస్యదక్షిణే, దేవ్యోస్తత్తన్మంత్రేణ వామేకరేచ బధ్నీయాత్.

ఇతి శ్రీవైఖానసే శ్రీవిష్ణుదివ్యాగమ ధర్మశాస్త్రే సగ్ంహితరత్నాకరే కుంభపూజా విధానం నామ ఏకాదశం ప్రకరణమ్

అథ ద్వాదశ ప్రకరణమ్

శయ్యావేదిలక్షణమ్ :-

శయ్యావేదిం సమభ్యుక్ష్య, షడ్ద్రోణాదహీనైశ్శాలిధాన్యై, స్తదర్ధతండులై స్తదర్ధయవై, స్తదర్ధముద్గై స్త దర్ధతిలైశ్చోపర్యుపర్యాస్తీర్య; సింహవ్యాఘ్రాది చర్మకృతం తల్పం-చర్మజం; ఆవికాదిరోమకృతం తల్పం-రోమజం, కార్పాసశాల్మల్యాది ఫలతూలకృతం-ముండజం, మయూరపక్షిపింఛైః కృతతల్పం-అండజం, కౌశేయక్షౌమాదినాకృతంతల్పం-వామజం, చైతాని 'పంచతల్పాని' 'వేదాహ' మిత్యుపర్యుపరివిన్యస్యేత్. ఏతేషు యథాలాభం వా ఆహరేత్, సర్వాలాభే తత్తత్ప్రతినిధ్యర్థం పంచవర్ణయుక్తాని పంచవస్త్రాణి చాహరేత్. ఉపవేష్టనం శీర్షోపధానం, పాదోపధానంచ వస్త్రేరేవకుర్యాత్; ప్రణవేనాభ్యుక్ష్య, పుష్పాణ్యవకీర్య ధూపదీపాష్టమంగళపంచాయుధాని పరితోవిన్యస్య, తదూర్ధ్వం వితానాద్యైరలంకుర్యాత్.

అత్రాత్రిః - వ్రీహితణ్డులముద్గతిల తిల్వాన్, శయ్యార్థమంగీకృతవాన్. వాసాధికారే - 'ఆశాస్వి' తివేదిం ప్రోక్ష్య, పఞ్చవర్ణైరలంకృత్య షడ్ద్రోణంతదర్ధంవావ్రీహీనాస్తీర్య, కృష్ణవ్యాఘ్రచర్మాది పఞ్చతల్పాన్యాహరేత్.

యజ్ఞాధికారే - షడ్ద్రోణశాలీః, తదర్ధతండూలాన్, తదర్ధతిలాన్, తదర్ధముద్గాన్ తదర్ధనిష్పావాన్, పఞ్చశయనానిచాస్తరేత్. క్రియాధికారే - చర్మజాదిపఞ్చ శయనాని, పఞ్చవస్త్రాణివాసంపాద్య ధాన్యరాశ్యుపర్యుపరివిన్యసేత్ ఇతి.

శయనాధివాసప్రకారః :-

ఇత్యేవం శయనం యథాసంభవం సంపాద్య, సర్వవాద్యసమాయుక్తం. శకునసూక్తంజపన్నాచార్యః, స్థాపకైర్దేవేశం దేవీభ్యాంసహైకశయనే సమారోప్య 'యద్వైష్ణవోహ' మితి ప్రాక్శిరస్కం (ఆలయద్వారశిరస్కం) శాయయేత్. గళాదధస్తాదుత్తరాచ్ఛాదనంకృత్వా, తద్దక్షిణేధాన్యరాశౌ కుమ్భం సంన్యస్య; స్నపనాదీన్ తద్వేద్యాం పృథక్ఛయనేశాయయేత్. పరితః ప్రావరణంకృత్వా సంభారవేద్యాం ధాన్యోపరివస్త్రాణ్యాస్తీర్యసౌవర్ణేపాత్రే రత్నానివిన్యస్య, తత్ర విష్ణుమభ్యర్చ్య విష్ణుసూక్తేనాధివాస్య, ఉత్తరాచ్ఛాదనం కృత్వా, ప్రాగాదిచతుర్దిక్షువేదానధ్యాపయేత్.

సర్వదేవార్చనమ్ :-

అథ సర్వదేవార్చనార్థం విష్ణుం, శ్రియం, మహీం, చ పూర్వవదభ్యర్చ్య, ప్రాగాదిషు పురుషం, సత్యం, అచ్యుతం, అనిరుద్ధం; ఆగ్నేయాదికోణేషు కపిలం, యజ్ఞం, నారాయణం, పుణ్యమితి, ప్రాగాదీశానాంతం వారాహం, సుభద్రం, నారసింహం, ఈశితాత్మానం, వామనం, త్రివిక్రమం, సర్వోద్వహం, సర్వవిద్యేశ్వరమితి, - ప్రాగాదిషుమిత్రం, సనాతన, మత్రిం, సనన్దనం, శివం సనత్కుమారం, విశ్వం, సనకమితి; పునః :- ప్రాగాదిషు సుభద్రం, సర్వం, హయాత్మకం, సుఖోద్వహం, రామదేవం, సంవహం, పుణ్యదేవం, సువహమితి, దక్షిణే బ్రహ్మాణం, మార్కణ్డేయమితి; ఉత్తరేశంకరం, భృగుంచార్చయిత్వా, కల్పితద్వారదేశే ధాతారం, విధాతారం, భువంగం, పతంగం, పతిరం, వరుణం, చేతి, షడ్ద్వారదేవాన్, మణికం, సన్ద్యాం, తాపసం, సిద్ధిదం, కిష్కింధం, తీర్థం,

చేతిషడ్ద్వారపాలాన్ ద్వారపార్శ్వయోరభ్యర్చ్య, ప్రాచ్యాం పశ్చిమాభిముఖాన్, ఈశానం, బలిరక్షకం, వాగ్దేవీం, ఇన్ద్రం, న్యక్షం, శ్రియం, హవిఃపాలం, అగ్నిం, దక్షిణ స్యాముత్తరాభిముఖాన్, భౌమం, జగద్భువం, వివస్వన్తం, యమం, దుర్గాం సప్తమాతౄః, పశ్చిమేప్రాఙ్ముఖాన్ నీలం, మహాకాళీం, పురుషం, వరుణం, మిత్రం, బుధం, జ్యేష్ఠాం, పుష్పేశం, వాయుంచ; ఉత్తరేదక్షిణాభిముఖాన్, శుక్రం, సప్తర్షీన్ గంగాం, క్షత్తారం[1], నిశాకరం, పఞ్చభూతాని, శాన్తం, చాభ్యర్చ్య, ప్రముఖేశ్రీభూతం, గరుడం, చక్రం, ధ్వజం, శంఖం, యూథాధిపం, విష్ణుభూతం చ ఆవాహ్య క్రమేణై కాదశో పచారై రభ్యర్చ్య బలిం నిర్వాపయేత్. యద్వా ఇన్ద్రాది వాగ్దేవ్యన్తం వా బలిరక్షకాదీశా న్తం చార్చయేత్.

ఇతి శ్రీవైఖానసే శ్రీవిష్ణుదివ్యాగమధర్మశాస్త్రే సగ్ంహితరత్నాకరే శయ్యాస్తరణ, శయన, సర్వదేవార్చనం నామ ద్వాదశం ప్రకరణమ్

అథ త్రయోదశ ప్రకరణమ్

హౌత్రమ్ :-

అథసభ్యాధ్వర్యురగ్నిం ప్రజ్వాల్య, సభ్యస్యపూర్వభాగే పశ్చిమాభిముఖం స్థితం కూర్చహస్తం గన్ధపుష్పాద్యలంకృతం అత్యవహితం, హోతారం సమీక్ష్య - ప్రణవపురస్సరం "హోతరేహి వయమిదందేవయజనం కరిష్యామః" ఇతిసప్లుతోక్తమాహ్వయేత్. పశ్చాద్ధోతా - "అధ్వర్యోదేవతా ఆచక్ష్వ" ఇత్యాద్యుక్త్వా పాదౌప్రక్షాళ్య, ఆచమ్య పూర్వవత్స్థిత్వా (సకూర్చహస్తేన) "ఓం నమః ప్రవక్త్రే" ఇత్యాదికముచ్చైరుక్త్వా ఏవమేవ "ఓం" ఇత్యన్తే, హోతా స్వనామద్వితీయాన్తం శర్మాన్తముక్త్వా 'భూతేభవిష్యతీ' త్యాదికంచోక్త్వా 'భూర్భువస్సువరో. మిత్యన్తేప్రదక్షిణం కృత్వా ప్రాఙ్ముఖో భూత్వా, "ప్రవోవాజా" ఇత్యాద్యాః "ఆజుహోతా ఇత్యాద్యన్తాః, ఆద్యంతయోస్త్రిస్త్రిరుక్తతయా సప్తదశతాం ప్రాప్తాస్సామిధేనీః పరస్పరమన్తే సమీరితాః "అర్ధర్చ ఆవమేతా ఋచోభూయాంసుః అర్ధర్చసందధాతి,

1. కౌబేరం(ఉ)

సంయునక్షివైశ్వానరాయ", ఇత్యుక్తత్వాత్, అధ్వర్యురపి తదుక్తమోంకారంశ్రుత్వా "ఓగ్ం స్వాహా", ఇత్యేకైకాం పాలాశసమిధమగ్నౌ ప్రక్షిపేత్. తదనంతరం. "అగ్నేమహాగ్ం అసి" ఇత్యాద్యుక్త్వా 'కాశ్యప, ఆవత్సార, నైధ్రువే' తిహోతా 'నిధ్రువవత్ ఆవత్సారవత్కశ్యపవ' దిత్యధ్వర్యుర్వదేత్. 'ఆంగీరసబార్హస్పత్య భారద్వాజే' తిహోతా వదేత్. 'భారద్వాజవత్ బృహస్పతివ, దంగిరోవదిత్యధ్వర్యుర్వదేత్. 'ఆత్రేయార్చనానసశ్యావాశ్యే'తిహోతావదేత్. 'శ్యావాశ్యవదర్చనానసవదాత్రేయవ, దిత్యధ్యర్యుర్వదేత్. ఇత్యాదియజమాన ప్రవరానుసారేణగోత్రం వదేత్.

బ్రాహ్మణోయుజమానశ్చేత్, తస్యైవ ప్రవరం, రాజారాజ్ఞీ, వాయజమానశ్చేత్కశ్యపప్రవరం, వైశ్యశూద్రోయాజమానశ్చేద్గౌతమ ప్రవరం, గ్రామశ్చే త్కశ్యపప్రవరం; క్షత్రియశ్చేత్పురోహితప్రవరం, ఆచార్యప్రవరంవా, యద్వా 'సర్వేషాం కశ్యపప్రవరం' వావదేత్. ఏవం యజమానప్రవరం ఉక్త్వా 'దేవేద్ధోమన్విద్ధ' మిత్యుక్త్వా (అధ్వర్యుః వదేత్).

ప్రణీధ్యాం సర్వదేవావాహనం :-

'ఇదంవిష్ణు' రిత్యావాహనార్థం అధ్వర్యుంనియోజయేత్. ఆయాతుభగవానిత్యాయాతుభగవతీ శ్రీరి' త్యా, 'యాతుభగవతీహరిణీ', రితిచోక్త్వా దేవీభ్యాం, సహదేవం తత్తత్నామ (మూర్తి) మన్త్రేణ శర్వాంతం దక్షిణప్రణిధౌ; 'ఆవాహయ' ఇతి (హోతా) 'ఆవాహయామీ' తి అధ్వర్యు (ర్వదన్) ఆవాహయేత్.

తత్ర ఉత్తరప్రణిధౌ ధాత్రాదిద్వారదేవాన్, మణికాదిద్వారపాలాన్, ఇంద్రాదిదిక్పాలాన్, సూర్యాదిగ్రహాన్, రుద్రం, కుమారం, పురుషం, (మహా) కాళీం, జ్యేష్ఠాం, దుర్గాం, నందినీం, వేగినీం, శాఖినీం, గ్రంథినీం, కృచ్ఛ్రిణీం, ఛర్దినీం జారిణీం, భామినీం, దదృణీం, ప్రవర్తినీం; భృగ్వాదినవ్తబుఋషీన్, ఆకాశాదిపంచభూతాని, సరస్వతీం, శ్రియం, న్యక్షాదివిమానపాలాన్, బ్రాహ్మ్యాదిసప్తమాతౄః, పుష్పరక్షకం, హవిరక్షకం, బలిరక్షకం, శాన్తాది అనపాయినశ్చ, ఆవాహయేత్.

ఆవాహనక్రమేణజుష్టాకారాన్, స్వాహాకారాన్ కుర్యాత్.

పాలాశేధ్మహోమః :-

పరిస్తీర్య వైష్ణవాన్తే, పాలాశసమిధోగృహీత్వాఘృతాక్తమూలాగ్రాం కృత్వావిష్ణుగాయత్ర్యా అష్టోత్తరశతమష్టావింశతివా జుహోతి.

అగ్నిహోత్రహవణ్యాద్యైః హోమః :-

అగ్నిహోత్రహవణ్యాజ్యేనవైష్ణవం, ఉపభృతా ఆజ్యేనవిష్ణుసూక్తం, జుహ్వా చరుణావైష్ణవం, షోడశ ద్వాదశ వా పర్యాయతోజుహోతి

సర్వదైవత్యహోమః :-

పశ్చాత్ 'స్వస్తిచైవేహస్వాహే' తి షణ్మన్త్రాన్ 'భూరగ్నయ' ఇతి చతుర్మంత్రాన్, పంచవారుణం, ప్రాజాపత్యాదిమూలహోమం, 'యద్దేవాది' కూష్మాండహోమం, సకృద్ధుత్వా, "సువర్భువర్భూ", రితి బింబస్య మూర్ధ్నినాభిపాదౌ చవిన్యస్య, 'అకారాది క్ష' కారాన్తం న్యసిత్వా, పునః సభ్యాగ్నింపరిస్తీర్య, 'స్వస్తిచైవేహస్వాహే' తిషడ్భి 'ర్భూరగ్నయ' ఇతి చతుర్భిః (ఆహత్య) ఏతైర్దశభిశ్శతశోజుహుయాత్. ఏతా 'స్సహస్రాహుతయః'. 'ఉపాంశునా' యజేత్. వైష్ణవం, విష్ణుసూక్తం, పురుషసూక్తం, దేవేశాయధృవకౌతుకయోరావరణ-త్రయదేవానాం, వైష్ణవం, తత్త న్నామమన్త్రాంశ్చజుహుయాత్, 'శ్రియేజాత, హిరణ్యవర్ణా' ఇతి శ్రియై, 'మేదినీదేవీ' 'భూమిర్భూమ్నే' తిమహ్యై, 'చిరాయుషం' 'పుణ్యాఘనిష్ఠాయే'తి మార్కండేయాయ, 'పద్మాపిత్రే', 'భృగవే' తిభృగవే, 'బ్రహ్మజజ్ఞానం', 'హిరణ్యగర్భ' ఇతి బ్రహ్మణే, 'రుద్రమన్యం, త్రయంబక', మితిరుద్రాయ, (అప ఉపస్పృశ్య), 'ద్యావాపృథివ్యో' రితిధాత్రే, 'యస్యాశ్రియే' తి విధాత్రే, 'తస్థుషోధృత్య', ఇతి భువంగాయ, 'యయేష' ఇతి పతజ్గాయ, 'వితత్య విశ్వ' మితి పతిరాయ, 'యోనోభిరక్ష' త్వితి వరుణాయ, 'మునీంద్రబ్రహ్మ' ఇతి మణికాయ, 'సంధ్యాయై' ఇతి సంధ్యాయై, 'తాపస', ఇతి తాపసాయ, 'వైఖానసాయే'తి (సిద్ధిదాయ) విఖనసాయ, 'కిష్కింధాయే'తి కిష్కింధాయ,

'తీర్థాయే'తి తీర్థాయ, 'త్రాతారమింద్రమి'త్యాదిత్రయోదశేన్ద్రాయ, 'అగ్నిర్మూర్ధా, 'అగ్నఆయాహీ'త్యగ్నయే, 'యమోదాధార, నమస్తే నిర్ ఋతయే'తి యమాయ, 'వసవఃప్రథమ, సహస్రాక్షేతి', నిర్ఋతయే, (అప ఉపస్పృశ్య) 'ఏతేశతంవరుణో, ఉదుత్తమ, మయాశ్చాగ్నే, ఆపస్పృజన్తుస్నిగ్ధానీ'తి వరుణాయ, 'మరుతః పరమాత్మా, మరుతోగణానా' మితివాయవే, మిత్రవాసస, ఏతాన్వహైతా'నితికుబేరాయ, 'ఈశాన, ఈశిత్రేతి' ఈశానాయ, 'ఉదుత్యం, చిత్రమితి, సూర్యాయ, 'మమాగ్నే, అహమగ్నే, అగ్నఆయాహీ'తిభౌమాయ, 'ప్రభుర్దేవో, గ్రహాధిపతి'రితి మందాయ, 'బృహస్పతిర్దేవానాం, బృహస్పతిస్సోమో, బృహస్పతేఅతియదర్యో, ఉపయామగృహీత' ఇతి బృహస్పతయే, 'శవిష్ఠజోయ, తద్విష్ణోః పరమంపదం, తద్విప్రాస' ఇతి బుధాయ, 'ప్రజాపతేనత్వ, సుభూస్స్వయంభూరితి శుక్రాయ, 'భూభామినీ, ఇష్టగామినీ'తిగంగాయై, 'సోమయాస్తే, యాతేధామానీ'తి చంద్రాయ, 'రుద్రమన్యం, త్రయంబక' మితి రుద్రాయ, (అప ఉపస్పృశ్య) 'జగద్భువో, సుబ్రహ్మణ్యోబృహస్పతే, సుబ్రహ్మణ్యోరుద్రభువో, జగద్భువస్సుబ్రహ్మణ్యో, జగద్భువోయజద్భువః, ఇతి కుమారాయ, 'అతోదేవా, ఇదం విష్ణం' రితి పురుషాయ, 'యాబ్రహ్మచారి, సాచార్వి' తిధాత్ర్యై (మహాకాళ్యై), 'ఏషా మరాణాం, యామ్యానీ'తి జ్యేష్ఠాయై, 'జాతవేదసే' త్యాదిషట్ దుర్గాయై, 'నందిన్యా, ఆపోవివేశేతి' నందిన్యై, 'శాఖాభూతో, దేవీ ప్రవాహ్యా' తి (వేగిన్యై), గ్రంథిన్యై, 'బిసినీభూతా, ప్రవిద్యుతే'తి శాఖిన్యై, 'గంగావాణీ, విద్యాన్నో' ఇతి ప్రవాహిణ్యై (జారిణ్యై), 'మాతాహ్యామేయా, ఆయామహ'న్విితి వికారిణ్యై, (దామిన్యై), 'యయాసతస్సత్యం, ప్రసవిణ్యేతి' దదృణ్యై, 'యాభ్యోహి, యామానసే' తి గంగావాణ్యై,-ఏతే 'రోహిణీగణాః' "యతస్వమాసీ, అస్మాఅస్మే' తిభృగవే, 'కస్యాంగిరా, విస్మాపయే'తి మరీచయే, 'వ్యావర్ధతే, సస్మారే'తి పులహాయ, 'యయేష ఆనందే' తి పులస్త్యాయ, 'ప్రప్రాయశో, యేనిష్యన్తా'యేతిక్రతవే', 'యోనోవశిష్ఠ స్వప్నోత్తమాయే' తివశిష్ఠాయ, 'య ఆనసూయేశో, యయేష' ఇత్యత్రయే (సప్తర్షయః) 'సఏకోభూ, యస్త్రైష్టుభస్యే', త్యాకాశాయ, 'ప్రక్రమ్యాథ, యోమాతరిశ్వే'

తివాయవే, 'వృషాకపే', ఓజోభిమానీ' త్యగ్నయే, 'ఆపూవిశ్వం, చాతుర్య' మితితోయాయ, 'తయాదిత్యా, తంత్రీణ్యే' తిపృథివ్యై, 'పావకాన, మహోఅర్ణ', ఇతిసరస్వత్యై, 'శగుంసానియచ్ఛ, భూయ ఆత్మ' ఇతి శ్రియై, 'యఉత్తమో, అగ్నే: పథాయే' తిన్యక్షాయ, 'యమర్పయ, యస్సంహరే' తివివస్వతే, 'ఋచామధీశో, నీతాంధృతి' మితిమిత్రాయ, 'యేనేష్టే సమూహ్యా' తిక్షత్రే 'చరుంపచే, ఛుల్యా' మితిహవిరక్షకాయ, 'చతుర్ముఖీ, యాలోకే' తిబ్రాహ్మ్యై, 'త్రినేత్రధారీ, చిన్నంచే'తి మాహేశ్వర్యై, 'జ్వాలామాలా, బాలాన్వారీ' తిషణ్ముఖ్యై, 'యుగేయుగే, సర్వంరమేతి వైష్ణవ్యై, 'కల్పేషు, అన్తేష్వి', తివారాహ్యై, 'సాసర్వదేవేషు, మాలాధరిత్రీ' తి ఇంద్రాణ్యై, 'చండీహరీ, మోహీవిమోహీ' తికాళ్యై, 'ధాతాస్య, ఫుల్లాన్వీ' తి పుష్పరక్షకాయ 'విశ్వాన్బలే, సార్య' ఇతి బలిరక్షకాయ, 'ఆగ్నేయో, ప్రేక్ష్యామధీశే' తి విష్వక్సేనాయ, 'శతధారగ్ం, కదాపిస్సృజ' ఇతి గరుడాయ, 'ఘ(ధ)ర్మోఘమాతా, యోగన్దర' ఇతి విఘ్నేశాయ, 'యమర్పయన్తీ, శన్నోనిధత్తాం' ఇతి శేషాయ, 'భూమానమోగ్రే, వంధ్యోన' ఏష ఇతి సుదర్శనాయ, 'ఆసాగ్ర అగ్రే, ఓజోబలాయే' తిధ్వజాయ, 'తన్మాయశోగ్రే, అస్మాదుపాస్యే' తి శంఖాయ, 'భూతానామగ్ర, భూతోభూతే' ష్వితి యూధాధిపాయ (మహాభూతాయ), 'అక్షహస్తేనిహితా, యేభూతా' ఇతి విష్ణుభూతాయ, ఇత్యేవం సర్వదైవత్యమ్.

యస్యదేవస్య స్వకోమన్త్రో నవిద్యతే తస్య నామమంత్రం వైష్ణవం చ జుహుయాత్.

సామాన్య హోమః :-

వైష్ణవం, విష్ణుసూక్తం, మిందాహుతి, విచ్ఛిన్నం, మహావ్యాహృతిం, విష్ణుగాయత్రీం, వైష్ణవం, చ జుహుయాత్-అన్తేపరిషించేత్.

కుండక్రమేణనిత్య హోమః :-

ఆహవనీయే-పురుషసూక్తం, భృగుమార్కండేయదైవత్య మైంద్ర, మాగ్నేయం, చ జుహుయాత్.

అన్వాహార్యే - విష్ణుసూక్తం, బ్రాహ్మ్యం, యామ్యం,నైరుతం

గార్హపత్యే - వైష్ణవం, శ్రీభూమిదైవత్యం, వారుణం, వాయవ్యం.

ఆవసథ్యే - ఏకాక్షరసూక్తం, రౌద్రం, కౌబేరం, ఈశానం, చ.

వాసాధికారే :- ఆహవనీయే షోడశవారం పురుషసూక్తం సకృత్ జుహుయాత్.

యజ్ఞాధికారే :- వైష్ణవం, పురుషసూక్తం, శతవారంజుహుయాత్.

వాసాధికారే :- అన్వాహార్యే-విష్ణుసూక్తం, బ్రాహ్మ్యం, వ్యాహృతిర్జయాదీన్.

గార్హపత్యే - వైష్ణవంజయాదీన్ అష్టాక్షరం ద్వాదశాక్షరం విష్ణుగాయత్రీంచేతి.

ఆవసథ్యే - వైష్ణవం, రౌద్రం, ఏకాక్షరసూక్తం, విష్ణ్వాది అక్షభూతాన్తం సర్వమూర్తి మంత్రాన్ షోడశ, ద్వాదశాష్టచత్వారోవా ఆవర్త్యజుహుయాత్. యజ్ఞాధికారే - శతవారమితి

పౌండరీకే (ప్రాయశ్చిత్తాగ్నౌ) విశేషహోమః :-

పద్మంబిల్వపత్రంవా ఘృతేనాప్లుత్యవిష్ణుగాయత్ర్యాష్టోత్తరశతం హుత్వా, విష్ణుసూక్తం, బ్రాహ్మ్యం, పారమాత్మికం చ. వాసాధికారే:- అష్టాశీతిం, వైష్ణవం చ జుహుయాత్. అథవావిష్ణుగాయత్రీం, సూక్తత్రయం చ జుహూయాదితిభృగుః

పంచాగ్నిషువిష్ణుసూక్తేన దధిక్షీరఘృతలాజైర్యుక్తం చరుముపజుహ్వాహుత్వా, సభ్యంపౌండరీకం వినా సర్వాగ్నిష్వన్తహోమంకుర్యాత్

అహోరాత్రప్రయోగః :-

వాసాధికారే-సభ్యాగ్నిం పరిస్తీర్య 'వసోర్ధారా' మితిజుహుయాత్. స్రుచంహస్తేనగృహీత్వా స్రువేణాజ్యం సంగృహ్య అవిచ్ఛినం స్రావయన్ విష్ణుసూక్తం, పురుషసూక్తం, శ్రీభూసూక్తం, వైష్ణవం, ఏకాక్షరసూక్తం, విష్ణుగాయత్రీం చ చతురావర్త్యజుహుయాత్. అథవాసకృద్వా జుహుయాత్. నృత్తగీతవాద్యాదివిశేషైః రాత్రిశేషం సమాపయేత్.

ఇతిశ్రీవైఖానసే శ్రీవిష్ణుదివ్యాగమధర్మశాస్త్రే సగ్ంహితరత్నాకరే ప్రతిష్ఠావిధానేహౌత్రం,సర్వదేవావాహనం,హోమం,నామ త్రయోదశం ప్రకరణమ్

అథ చతుర్దశ ప్రకరణం

దేవప్రబోధనం :-

తత: ప్రభాతేస్నాత్వా, ఆచార్య: సంధ్యాముపాస్య దేవాదీన్ అద్భిస్తర్పయిత్వా, బ్రహ్మయజ్ఞంచకృత్వా, దేవాలయం ప్రవిశ్య, 'ప్రతద్విష్ణుస్తవతే'తి సద్మప్రదక్షిణం కృత్వా యజ్ఞాలయంప్రవిశ్య, సుప్తం దేవ ముద్దిశ్య 'ఓం' కారేణ కించిత్ప్రబోధ్య, 'భగవతోబలే' నేతి ప్రణమ్య విష్ణుసూక్తేనశయానందేవముత్థాప్య, వస్త్రమాల్యాదీనివిమోచ్య శుద్ధోదకైస్సంస్నావ్య, ప్రతిసరంవిసృజ్య పునర్నవైర్భూషణైరలంకృత్య పాద్యాద్యైరభ్యర్చయేత్.

గర్భాగారేపదవిభాగ: :-

తత: గర్భాగారంప్రవిశ్య అష్టసూత్రైర్నవచత్వారింశత్పదం విభజ్య, తన్మధ్యే 'బ్రహ్మపద' మేకం; పరితో అష్టసుపదాని 'దైవికాని', తత్పరితష్షోడశ పదాని 'మానుషాణి', తత్పరితశ్చతుర్వింశతిపదాని 'పైశాచానీ' తిజ్ఞాత్వా-బ్రహ్మస్థానేశాంతిదం, దైవికేపుష్టిదం, మానుషేజయద, మిత్యుక్తత్వాత్ కించిద్దైవికమాశ్రిత్యమానుషాంశే, పీఠంస్థాపయేత్. (పక్షాన్తరం) : –

యద్వా గర్భార్ధం దశధాకృత్వా, మధ్యమంరుద్రభాగం, నవమంబ్రాహ్మ్యం, వైష్ణవం అష్టమం, ఇతి. అథవాగర్భార్ధం చతుర్భాగం కృత్వా పృష్ఠభాగద్వయం విసృజ్య, తృతీయే అవటం కృత్వా పీఠం స్థాపయేత్

పీఠే రత్నన్యాసవిధి: :-

స్థాపితపీఠావటం పంచవింశతి భాగం కృత్వా, అధివాసితరత్నాన్యాదాయ, బ్రహ్మాదీనభ్యర్చ్యపుష్పాదీనిసంశోధ్య, మధ్యే-బ్రహ్మస్థానే, 'ప్రజాపతి' రితి రౌక్మం, కూర్మం, 'తమేకనేమి' మితి తస్మిన్స్వర్ణగజం, తస్మిన్ 'శతధారమి' తి హైమంగరుడం, తస్మిన్ 'బ్రహ్మాదేవానా' మితి బ్రహ్మామణిం, దిక్షు-'ఇంద్రంప్రణవన్త' మితి వజ్రం, 'అగ్నావగ్ని' రితి మౌక్తికం,

'యమోదాధారపృథివీతి, వైఢూర్యం, 'వసవఃప్రథమో' ఇతి శంఖజం, 'ఏతే శతమి'తి స్ఫటికమణిం, 'మరుతఃపరమాత్మే' తి పుష్యకాన్తం, 'సోమగ్ం రాజాన' మితి చంద్రకాన్తం, 'ఈశాన' ఇతినీలమణిం,-ఇంద్రాగ్న్యోరంతరే 'శన్నోనిధత్తా' మిత్యమృతాశ్మకం, 'ధాతాధాతౄణామితి యమాగ్న్యోరన్తరే లోహితాశ్మకం, యమనిర్‌ఋత్యోరన్తరే 'విశ్వేదేవస్యే' త్యుత్పలమణిం, నిర్‌ఋతివరుణయోరన్తరే 'అధిబ్రహ్మే' తిప్రవాళం, వరుణోదానయోరన్తరే 'ఇమాంమూర్ధన్యా' మితి మనశ్శిలాం, వాయుసోమయోరన్తరే 'అప్సరస్వే' తి శుక్తిజం, సోమేశానయోరన్తరే 'యంకాణ్డవేయా' ఇతి విమలమణిం, ఈశానేన్ద్రయోరన్తరే 'అర్యమ్ణకుంభీ' రితి కురువిందం, యథాదిశంవిన్యసేత్. రత్నానామలాభే సువర్ణశకలాని[1], వావిన్యస్య, ఇంద్రాదీనాందిక్షు గైరిక, హరితాళ, మనశ్శి లాం, అంజనం, కాసీసం, పారదం, సౌరాష్ట్ర, గోరోచనాన్ తత్తద్దిగీశమంత్రైర్విన్యసేత్. తేషాంధాతూనామలాభేపారదం న్యసేత్; స్థౌణేయక హరేణుకపత్రవ్యాఘ్రనఖాగరుచన్దనాద్యా మక కచోరకమాంసి జాతీఫలాని సర్వగంధద్రవ్యాణివిన్యస్య, అలాభేకచోరం అగరుంవావిన్యస్య; శాలివ్రీహియవనీవారషష్టికామాషముద్గతిలతిల్వాన్ సువర్ణేన తత్తద్రూపం కృత్వా 'ఇమా ఓషధయా' ఇతి నిక్షిప్యబ్రహ్మస్థానే పరితఃఅ ష్టమంగళాని సౌవర్ణాని- 'భూయాత్మే' ఇతి ఐంద్రేశ్రీవత్సం, 'నమస్సుళోమీ' త్యాగ్నేయే పూర్ణకుంభం, 'స ఏకోభూరితి' యామ్యేభేరీం, 'దేవస్యత్వే' తి నైరుత్యాం దర్పణం, 'అతోదేవే' తివారుణ్యాం-మత్స్యయుగ్మం, 'క్ష్మామేకా' మితివాయవ్యాంఅంకుశం, 'తన్మాయే' త్యుత్తరేశంఖం, 'బ్రహ్మదేవానా' మిత్యైశాన్యే ఆవర్తం, యథాక్రమంవిన్యస్య, బ్రహ్మస్థానస్య దక్షిణే 'భూమానసోగ్రే' ఇతి గదాచక్ర అసీన్, ఉత్తరే 'తన్మాయే'తి శంఖ, శార్‌ఙ్గ, ఖేటకాన్ సౌవర్ణాన్, ప్రత్యేకం నిక్షిపేత్.

వర్ణక్రమేణ నిక్షేపణ వస్తూని :-

విప్రాభివృద్ధయే స్రుక్స్రువకమండలు జుహూపజుహూః;

1. పారదం (ఉ)

క్షత్రియాభివృద్ధయే ఛత్రచామర అంకుశధ్వజహయనాగ రథఖడ్గధనుశ్శరాన్, వైశ్యాభివృద్ధయే తులాతోదౌ; శూద్రాభివృద్ధయే యుగలాంగలౌ, చ విష్ణుగాయత్ర్యావిన్యస్య 'అతోదేవా, ఇదంవిష్ణుర' తి మేఘవిద్యుల్లతాంశ్చవిన్యసేత్.

శ్రీ, భూ, దేవ్యోః రత్నన్యాసం :-

శ్రీస్థానే 'శ్రియేజాత' ఇతి శ్రీరూపం, 'మేదినీదేవీ' తిమేదినీస్థానేభూరూపం సువర్ణేనకృతాని నిక్షిపేత్.

తచ్ఛ్వభ్రం, దుకూలేనాచ్ఛాద్య, సుధయాపూరయిత్వా 'విష్ణుస్త్వా' మిత్యభ్యుక్షయేత్.

శ్రీభూపీఠపరితః ఐంద్రేషష్టికాని, ఆగ్నేయే మాషకుళుత్థా యామ్యేగోధూమముద్గౌ, నైరుతే తిలతిల్వౌ, వారుణేయువద్వయం, వాయవ్యేనీవారప్రియంగూ; సౌమ్యేగోధూమముద్గౌ, ఐశాన్యేసర్వబీజాని, 'నిక్షిపేత్బీజానామలాభే యవాన్వా 'మరుతః పరమాత్మే' తినిక్షిపేత్.

పీఠం పురాతనం, సుప్రతిష్ఠితంచేతత్త్రత్నాదికం-బుధ్వా తాం స్తాన్ మన్త్రాన్జప్త్వా 'ఆపోహిష్ఠా' దిమన్త్రైః కుశోదకైః ప్రోక్ష్య, దేవాలయమలం కుర్యాత్.

క్రియాధికారోక్త పౌండరీకే అన్తహోమః :-

క్రియాధికారే-దేవేశంప్రణమ్య యాగస్థానంగత్వా పౌండరీకే విష్ణుగాయత్ర్యా శ్వేతపద్మం, రక్తపద్మం, బిల్వపత్రం, వా అష్టోత్తర శతం హుత్వా, ఆజ్యేనవిష్ణుసూక్తం, పురుషసూక్తం, వైష్ణవం, యద్దేవాదీన్, బ్రాహ్మ్య, మైంద్రం, వారుణం, రాత్రిసూక్తం, విశ్వజిత్సూక్తాని చ (ఇమాం మహాశాన్తిం) హుత్వా అన్తహోమాన్తే తమగ్నిం విసృజేత్.

దక్షిణాదానవిధిః :-

తతో దేవం ప్రణమ్య యజమానోగురుం విశేషతస్సంపూజ్య దక్షిణాంసోదకందద్యాత్ :-

చతుష్షష్టి మష్టచత్వారింశ, దేకవింశతినిష్కం, వా ఆచార్యాయ దత్వా స్థాపకహోతౄణాం అన్యేభ్యశ్చ తదర్ధం దద్యాత్.

త్రివిధ దక్షిణావిధిః :-

1. రాజాయజమానశ్చేత్ చతుష్షష్టినిష్కాన్,
2. గ్రామోయజమానశ్చే దష్టచత్వారింశన్నిష్కాన్,
3. ఇతరాఢ్యశ్చేదేకవింశతినిష్కాన్ దద్యుః.

నవవిధ దక్షిణావిధిః :-

అన్యేషామశక్తానాం (తు) పాదాధికనవనిష్కముత్తమోత్తమం, పాదాధికమష్టనిష్కం ఉత్తమమధ్యమం, పాదాధికసప్తనిష్కం ఉత్తమాధమం, పాదాధికషణ్ణిష్కం మధ్యమోత్తమం, పాదాధికపంచనిష్కం మధ్యమమధ్యమం, పాదాధికచతుర్నిష్కం మధ్యమాధమం, పాదాధికనిష్కత్రయమధమోత్తమం, పాదాధికనిష్కద్వయం అధమమధ్యమం, పాదాధికనిష్కమధమాధమ. మితి నవవిధేష్వేక మాత్రిత్యేవం స్వశక్త్యనుసారేణ దక్షిణాం దద్యుః

శక్తివంచనారాహిత్యేతు, అధమాధమపక్షేప్యుత్తమోత్తమఫలం భవతితస్మాచ్ఛక్తిం న వంచయేత్.

క్రియాశరీరమిత్యుక్తం, దక్షిణాజీవముచ్యతే ।
క్రియాదక్షిణహీనంతు నిర్జీవం నిష్ఫలంభవేత్ ॥

దక్షిణావిషయేశక్తివంచనే తత్ఫలం —

అజ్ఞానాదర్థలోభాద్వా శక్తివంచనాయాం తత్ఫలంఋత్విజామేవ. యజమానస్తు రౌరవం నరకంవ్రజేత్. "యజ్ఞ ఆయుష్మాన్" ఇతి శ్రుత్యా యజ్ఞస్యదక్షిణాజీవోభవేత్.

రాజ్ఞోయజమానశ్చేద్దక్షిణాక్రమం :-

రాజాయజమానశ్చేన్నవసహస్రముత్తమం, షట్సహస్రం మధ్యమం, త్రిసహస్రమధమ, మితి. యద్వానవవిధప్రకారేణవాదాపయేత్. తదనన్తర మ (నవ్న) పరిచ్ఛదపురస్సరంగ్రామంచ దద్యాత్.

సభ్యాగ్నౌ అన్తహోమః, అగ్నినిక్షేపః :-

తతస్సభ్యాగ్నిం పరిస్తీర్య, వైష్ణవం, విష్ణుసూక్తం, పురుషసూక్తం, ఏకాక్షరసూక్తం, వ్యాహృత్యంతం హుత్వా, అన్తహోమాన్తే తమగ్నిముధృత్య. పచనాలయేపూర్వవత్సభ్యాగ్నికుండం కృత్వా ప్రోక్షణోల్లేఖనాదీనికృత్వా నిత్యహోమార్థం సంగ్రహేత్.

యద్వా సమిధ్యాంవా సమారోప్యనిత్యహోమం జుహుయాత్.

ఇతి శ్రీవైఖానసే శ్రీవిష్ణుదివ్యాగమధర్మశాస్త్రే సగ్ంహితరత్నాకరే ప్రతిష్ఠావిధానేగర్భాగారవిభాగం,రత్నన్యాసం, దక్షిణాదానమన్తహోమోనామ చతుర్దశంప్రకరణం

అథ పంచదశ ప్రకరణమ్

దేవప్రతిష్ఠాపనం :-

తతోదేవమభిపూజ్య ముహూర్తేప్రాప్తే దేవంప్రణమ్య 'భూఃప్రపద్యే' ఇతిపుష్పాంజలిందత్వా, నృత్తగీతవాద్యవితానధ్వజఛత్రపింఛ ధూపదీపాష్టమంగళ పంచాయుధైర్భక్తైస్సహ, తోయధారాపురస్సరమాచార్యః కుంభమాదాయ గచ్ఛేత్. స్థాపకాఃదేవ్యాదిసహితందేవమాదాయ ఆలయం ప్రదక్షిణంకృత్వా ఆలయంప్రవిశేత్.

ధృవాదిక్రమేణ గర్భాగారేనిక్షేపణం, సూక్తపఠనం చ :-

ధృవస్యదక్షిణేధాన్యపీఠే కుంభంవిన్యస్య, సుముహూర్తే 'ప్రతద్విష్ణుస్తవతే' తిదేవంప్రతిష్ఠాప్య, దక్షిణోత్తరయోర్దేవ్యౌచప్రతిష్ఠాప్య, బ్రహ్మస్థానేకౌతుకం, స్నపనం దక్షిణే ఉత్సవబేరంబలిబేరంచ ఉత్తరే-ధాన్యరాశిషునిధాయ, దేవస్యపాదౌ స్పృష్ట్వావైష్ణవం, విష్ణుసూక్తం, పురుషసూక్తం, ఆత్వాహార్షం, జప్త్వా తథాదేవ్యోస్తత్తత్సూక్తానిజపేత్, స్నపనా (బేరా) దీనాం విష్ణుసూక్తం, పురుషసూక్తం ఏకాక్షరసూక్తం, చ జపేత్.

దేవస్య దక్షిణే చోత్తరాభిముఖస్తిష్ఠన్, ఆత్మసూక్తంజప్త్వా, రేచక పూరకకుంభకైః ప్రాణాయామం కృత్వా సమాహితో దేవంధ్యాయేత్.

అచోక్తన్యాసః :-

కూర్చేన అకారంపాదయోర్మధ్యే, ఆకారంగుల్ఫయోః, ఇకారంజాన్వో, ఈకారం గుహ్యే, ఉకారంజఠరే, ఊకారం హృదయే, ఋకారం కర్ణమూలే, ౠకారం కంఠే, ఌకారం దక్షిణభుజే, ౡకారంవామభుజే, ఏకారం, ఓష్ఠయోః, ఐకారం దన్తయోః, ఓకారంనాసికాగ్రే, ఔకారం భ్రూమధ్యే, దృఙ్మధ్యే అంకారం, లలాటేఅఃకారః (ఓం) మూర్ధ్ని, బహిర్మాతృకాన్యాసం విన్యస్య ఏతాని మన్త్రరాజేన వేష్టయేత్.

బహిర్మాతృకాన్యాసః :-

అకారం మస్తకే, ఆకారం ముఖవృత్తే, ఇకారందక్షిణనేత్రే, ఈకారం వామనేత్రే, ఉకారం దక్షిణకర్ణే, ఊకారం వామకర్ణే, ఋకారం దక్షిణనాసాపుటే, ౠకారం వామనాసాపుటే, ఌకారం దక్షిణగండస్థలే, ౡకారం వామగండస్థలే ఏకారమధరోష్ఠే, ఐకారముత్తరోష్ఠే, ఓకారమధోదన్తపఙ్క్తౌ, ఔకారముత్తరదన్తపఙ్క్తౌ, అంకారంజిహ్వాయాం, అఃకారః కంఠే, దక్షిణహస్తే 'క' వర్గం, వామహస్తే 'చ' వర్గం, దక్షిణపాదే 'ట' వర్గం, వామపాదే 'త' వర్గం, నాభౌపకారం, అపానేఫకారం, లింగేబకారం, పృష్ఠేభకారం, హృదయేమకారం, దక్షిణహస్తే అంగుష్ఠాది యంరంలంవంశం, వామహస్తే అంగుష్ఠాది షంసంహంళంక్షం న్యసేత్.

ఏకాక్షరన్యాసః :-

'ఏకాక్షర' మితిశిరసి, 'విశ్వేనిమగ్నే' తిలలాటే, 'ప్రాణప్రసూతి' రితిభ్రువోః 'వితత్యబాణ' మితిచక్షుషి 'త్వంవజ్రే' తిశ్రోత్రే 'ధాతావిధా' తేతి నాసికాపుటయోః 'ఋచోయజూగ్ంషీ' తి జిహ్వాయాం, 'సనర్వదేవే'తి దన్తయోః,

'ససర్వవేత్తే'తిహన్వోః, 'సామైశ్చసా'మితి ఓష్ఠయోః, 'త్వగ్ం స్త్రీపుమా' నితిహృదయే, 'మిత్రస్సుపర్ణే'తినాభౌ, 'త్వం విష్ణు' రితిగుహ్యే, 'త్వంభూర్భు' వేతిజాన్వోః, 'య ఏవంనిత్య' మితి గుల్ఫయోః, 'బుద్ధిమతా' మితిహృది, ఇత్యేవంక్రమేణరుచోన్యసేత్ (జపేత్).

వ్యాహృతిన్యాసః :-

సువర్భువర్భూరితి - అస్యమన్త్రస్య కుత్సభృగ్వత్రయోఋుషయః, అనుష్టుప్ బృహతీత్రిష్టుప్ఛన్దాంసి, సూర్యానిలాగ్నయోదేవతాః, గాంధారఋుషభషడ్జస్వరాః, ఋుగ్యజుస్సామవేదాధిపాః, షండపుంస్త్రీరూపాః, ఖడ్గదండపద్మధరాః, సకిరీట జటామకుటాః, రక్తశ్వేతశ్యామాంబరాః, ప్రసన్న సితసౌమ్యలోచనాః, ఇతిధ్యాత్వా-మూర్ధ్నినాభౌపాదౌచన్యసేత్ (స్థితిన్యాసః). నాభౌమూర్ధ్నిపాదయోఃచ ఉత్పత్తిఃన్యాసః, పాదయోఃనాభౌమూర్ధ్ని సంహృతిన్యాస; స్థితేస్థితిన్యాసః, ఆసీనే ఉత్పత్తిన్యాసః, శయనే సంహృతిన్యాసః; ఇతిజ్ఞాత్వాన్యసేత్

యకార, అకార, ప్రణవన్యాసాః :-

యకారం పుంరూపం, కదంబకుసుమప్రభం, పీతాంబరం, ద్విభుజం పుష్పదండభృతం, వాయువేగం, ఋుషిరన్తర్యామీ, దైవీగాయత్రీఛందః, వాయుర్దేవతేతిధ్యాత్వాపాదమధ్యే న్యసేత్.

అకారం పుంరూపం కదంబకుసుమప్రభం పీతాంబరం వైభవశక్తి స్వరూపం చతుర్భుజమభయప్రదం, కట్యవలంబితంహస్తం, చక్రశంఖధరం, కిరీటాద్యాభరణాన్వితం, బ్రహ్మఋుషిఃదైవీగాయత్రీచ్ఛందః, పరమపురుషో అధిదేవతా, ఇతి ధ్యాత్వా హృదయేన్యసేత్.

'ఓం'-అకారః వృధివీతత్త్వవర్ణః గాయత్రీచ్ఛందః; ఉకారోఅన్తరిక్షద్యువర్ణస్త్రిష్టుప్ఛందః; మకారః సువః శుక్లవర్ణః జగతీచ్ఛందః, ఏతత్త్రితయాత్మకస్యోంకారస్య ప్రజాపతిఋుషిః, బ్రహ్మదేవతా ఇతి ధ్యాత్వా అకారస్యాష్టదిక్షున్యసేత్. సర్వానేకప్రణవేన వేష్టయేత్.

కుంభశక్తిం ధృవబేరే ఆవాహనం :-

'ఇదంవిష్ణు' రితికుంభస్థాం శక్తిం కూర్చేనాదాయ 'ఆయాతు భగవా'ని తిబింబస్య మూర్ధ్ని 'విష్ణుమావాహయామీ' తిసంస్రావ్య, ఆవాహ్య, పీఠస్యపరితః ప్రాగాద్యావరణత్రయదేవాన్ ఆవాహయేత్.

శ్రియోరక్షరన్యాసః :-

శ్రియః-శ్రీకారస్య రుక్మవర్ణం, కణ్వఋషిః, గాయత్రీచ్ఛందః, శ్రీః దేవతేతిధ్యాత్వా హృదయేన్యసేత్.

భూమ్యోరక్షరన్యాసః :-

భూమ్యాః - లంకారస్య శుక్లవర్ణం, విశ్వామిత్రఋషిః, అనుష్టుప్ఛన్దః, హరిణీదేవతేతి ధ్యాత్వాహృదయేన్యసేత్, తత్తన్మన్త్రేణ ఆవాహనంచకారయేత్.

ధాత్రాదిసర్వదేవావాహనం :-

గర్భాలయాధిదేవాన్, ధాత్రాదిద్వారదేవాన్, మణికాదిద్వారపాలాన్, ఇంద్రాది లోకపాలాన్, న్యక్షాదివిమానపాలాంశ్చ ఆవాహయేత్.

కౌతుకాద్యావాహనం :-

పశ్చాత్ప్రణిధిజలే దీపాద్దీపమివధృవబేరాత్ కౌతుకాదీనావాహయేత్. కుంభజలాత్ ఆవాహనం న కుర్యాత్.

ప్రాణప్రతిష్ఠా :-

ఆవాహనానన్తరం "ఓంఆంహ్రీంక్రోం యంరంలంవంశంషంసంహం "ఓంహంసః", అముష్యప్రాణ ఇహప్రాణ, అముష్య ఇహజీవస్థితః అముష్యస్సర్వేంద్రియాణి-వాఙ్మనశ్చక్షుశ్శ్రోత్రజిహ్వాఘ్రాణాదయః ఇహైవాగత్యసర్వే సుఖంచిరంతిష్ఠన్తు, ఓంఫట్స్వాహా"[1] ఇత్యష్టాదశవారం జపేత్.

---

1. ఓంహ్రీంస్వాహా (ఉ)

బ్రహ్మఘోషః :-

పుణ్యాహంబ్రహ్మఘోషణం చ కృత్వా యజమానస్య సర్వపాపక్షయార్థం కుంభోదకేనాభ్యుక్షయేత్.

నిత్యార్చనం :-

దేవంనిత్యార్చావిధినాభ్యర్చ్య, పాయసాద్యన్నానినివేద్య, నిత్య హోమంహుత్వా, బలింనిర్వాప్య, బలిం, బలిబేరం (గ్రామ) మాలయంవాప్రదక్షిణం కారయేత్. బ్రాహ్మణభోజనం, వైష్ణవపూజనం, చ కృత్వా[1] స్నపనముత్సవం పుష్పయాగం చ కుర్యాత్.

సర్వేషాం ప్రతిష్ఠాఫలం :-

ఏవం యఃకురుతేభక్త్యా తస్యమనోవాక్కాయ కృతంపాపం తత్క్షణాదేవనశ్యతి.

ప్రతిష్ఠాఫలం :-

బ్రాహ్మణః-సర్వపావవినిర్ముక్తస్సర్వాన్ కామానవాప్నోతి. సుపుత్రపౌత్రవాన్ సర్వయజ్ఞ ఫలంలబ్ధ్వాదశపూర్వైః దశాపరైస్సహ తద్విష్ణోః పరమంపదంగచ్ఛతి. రాజా-విజయంకీర్తిం చ లబ్ధ్వా అనేకకోశాక్షయస్సర్వక్షత్ర-వంద్యస్సాగరాన్తమహీం ప్రాప్యచక్రవర్తీభూత్వావిష్ణోస్సారూప్యమాప్నోతి. వైశ్యః ధనధాన్యవాన్, తేజశ్వీ పుత్రవాన్, పశుమాన్, పూర్ణమనోరథః విష్ణోస్సామీప్యంగచ్ఛతి. శూద్రః కులశ్రేష్ఠః, ప్రజావాన్, తేజస్వీ, పశుమాన్భూత్వా ఇహలోకే చిరభోగానవాప్య విష్ణులోకం గచ్ఛతి. తద్గ్రామశ్చాయురారోగ్య ధనధాన్యసమృద్ధ స్సంపూర్ణమనోరథః సర్వోపద్రవ రహితోభవేత్.

ఇతి శ్రీవైఖానసే శ్రీవిష్ణుదివ్యాగమ ధర్మశాస్త్రే సగ్ంహితరత్నాకరే బింబ ప్రతిష్ఠాక్షరన్యాసావాహననిత్యార్చనా ప్రతిష్ఠాఫలంనామ పంచదశం ప్రకరణం

---

1. తద్రాత్రౌ ధ్వజారోహణం చ కృత్వా (ఉ)

ఉత్సవ విధానం

అథ ప్రథమప్రకరణం

శ్రీభూయుక్తం హరింనత్వా, గురుంవిఖనసం మునిం ।
వక్ష్యే ఉహంచోత్సవం విష్ణో:, శాన్తంవీశంసుదర్శనం ॥

మరీచ్యాదిగ్రంథానవలోక్యతత్సారం గృహీత్వా, మరీచ్యుక్త-క్రమమేవాంగీకృత్య యత్రయత్రాపేక్షితమస్తి, తత్ర తత్రైవం విశేషోలిఖ్యతే

ఉత్సవశబ్దనిర్వచనం :-

ఉదిత్యుత్కృష్టవచనం, సవోయజ్ఞముదాహృత: ।
తస్మాదుత్కృష్టయజ్ఞత్వా, దుత్సవస్సర్వకామద: ॥

ఇత్యైహికాముష్మికఫలప్రదత్వాదుత్సవంవక్ష్యే.

ఉత్సవదిననిర్ణయ: (తత్రపరిభాషా) :-

ఉత్తరపురాతన్త్రే - ఏకాహం మంగళం, త్రిదినంగౌణం, పంచాహం భౌతికం, సప్తాహమార్షం, నవాహందైవికం, ఏకాదశాహంరౌద్రం, త్రయోదశాహం శ్రీకరం, పంచదశాహంసౌమ్యం, సప్తదశాహంభౌవనం, ఏకోనవింశతిఅహంసౌభద్రం, త్రిసప్తాహం సావిత్ర, మిత్యేకాదశవిధ సంజ్ఞాభవంతి.

ధ్వజారోహణరహితం :-

ఏకాహ్నికే,త్ర్యహ్నికేచ, ధ్వజారోహణంవినా ఉత్సవంకారయేత్.

ధ్వజారోహణసహితం :-

అన్యేషు నవసూత్సవేషు ధ్వజారోహణపూర్వమేవకారయేత్.

దినపారిభాషిక సంజ్ఞా :-

మంగళగౌణౌవినా, భౌతికాదీనాంశాన్తికాదిసంజ్ఞాభవతి. భౌతికార్వౌ శాన్తికసంజ్ఞా, దైవిక రౌద్రౌపౌష్టికసంజ్ఞా, శ్రీకరం, సౌమ్యం, జయదం, భౌవనమభ్యుదయసంజ్ఞా, సౌభద్ర సావిత్రౌ సార్వకామికసంజ్ఞా చ భవతి.

అథవా-ఏకాహంశాన్తికం, త్రిదినంపౌష్టికం, పంచాహంజయదం, సప్తాహమభ్యుదయం, నవాహంసార్వకామికం, ఇతిపక్షాన్తరసంజ్ఞా భవతి.

ఉత్తమోత్తమాదినవవిధః :-

అత్రమరీచిః :-

త్రిగుణీకృత నవాహముత్తమోత్తమం, త్రిగుణీకృతసప్తాహ ముత్తమమధ్యమం, త్రిగుణీకృతపంచాహముత్తమాధమం ద్విగుణీకృత-నవాహమధ్యమోత్తమం, ద్విగుణీకృతసప్తాహం మధ్యమమధ్యమం, ద్విగుణీకృత పంచాహం మధ్యమాధమం; నవాహమధమోత్తమం, సప్తాహం అధమమధ్యమం, పంచాహమధమాధమం కేచిత్త్రిదినమధమాధమమితివదన్తి.

భృగూక్తశాన్త్యుత్సవాదిశబ్దార్థః :-

వాసాధికారే - శాన్త్యుత్సవ, భక్త్యుత్సవ, కాలోత్సవ ఇతి త్రివిధః, అనావృష్టిశత్రుభయశాన్త్యర్థం శాన్త్యుత్సవః, అథవాగ్రామేశివశక్తిస్కందాద్యుత్సవే పూర్వం కృతే పునస్స్వామ్యోత్సవం క్రియతే స శాన్త్యుత్సవః .

యథావిభవవిస్తారంభక్తి శ్రద్ధా సమన్వితం భక్త్యాక్రియతే సభక్త్యుత్సవః.

ప్రత్యబ్దమేకస్మిన్మాసే యః క్రియతేసకాలోత్సవః[1].

ఉత్సవాదిదినం త్రిగుణీకృత్య ధ్వజారోహణంకారయేత్ ఏతేషాముత్సవేషు యథాశక్తిదినానిసంకల్ప్య ఉత్సవంకారయేత్.

1. త్రింశద్దినం, ఏకవింశతిదినం, పక్షాహం, త్రయోదశాహం, నవాహం సప్తాహం పంచాహం వా కారయేత్. (ఉ)

నవాహం సార్వకామికదైవికపౌష్టికత్వాత్సమిత్పుష్పాధిదేవత బలి వాహనాదీనాం నవాహ్నికక్రమేణోక్తత్వాచ్చ నవాహ్నిక క్రమమేవ వక్ష్యతే.

తీర్థదిననిర్ణయః :-

రాజ్ఞో, యజమానస్య, గ్రామస్య వా జన్మనక్షత్రే, ప్రతిష్ఠాదినే, శ్రవణనక్షత్రే, ఉభయోర్ద్వాదశ్యోః, తులామేషయోర్మకరకర్కటయోరన్యసంక్రాంతౌవా, అమాయాం, పౌర్ణమాస్యాంవా, మాసనక్షత్రేషు, సూర్యేందుగ్రహణయోః, శ్రవణయుక్తద్వాదశ్యాం, రవివారయుక్తసంక్రాంత్యాం, అతీవముఖ్యత్వేన అవభృథంసంకల్ప్య తత్పూర్వే, దినంనిశ్చిత్య, తద్దినంత్రిగుణం, ద్విగుణం, కృత్వామధ్యాహ్నేధ్వజారోహణం కుర్యాత్. అథవా సాయాహ్నేవాధ్వజారోహణం కుర్యాత్.

ఇతి శ్రీవైఖానసే శ్రీవిష్ణుదివ్యాగమ ధర్మశాస్త్రే సగ్ంహితరత్నాకరే ఉత్సవవిధానే ఉత్సవదిననిర్ణయ, తీర్థ దిననిర్ణయంనామప్రకరణం ప్రథమం

అథ ద్వితీయ ప్రకరణం

ఉత్సవప్రథమదిన క్రియాసరళీ :-

అస్యోత్సవస్య ఆచార్యాదివరణపూర్వం మృద్గ్రహణం విశేషపూజాప్రథమం, అంకురార్పణం చద్వితీయం, ధ్వజదండశుద్ధిః, సంస్థాపనం చతృతీయం, వాస్తుహోమోధ్వజపటప్రతిష్ఠా చతుర్థం, వీశశాస్తానపాయినామర్చనం పంచమం, భేరీపూజాషష్ఠమం, గద్యపద్యాద్యైర్దేవతాహ్వానం సప్తమం, ధ్వజారోహణంచాష్టమం, ఉత్సవదినే మధ్యాహ్నార్చనాన్తే దేవీ సహితోత్సవబింబస్నపనం ద్విగుణారాధనం ద్విగుణనివేదనం చ నవమం, వేద్యాం నవకుంభారోపణం దశమం, సభ్యాగ్నావాఘారమేకాదశం, కుంభేషునవమూర్త్యావాహనం ద్వాదశం, యాగదీక్షాకౌతుకబంధనంత్రయోదశం, సభ్యాగ్నౌ హౌత్రాదిహోమఃచతుర్దశం,

కుంభదేవానాంపూజనంపంచదశం, ఉత్సవబలినిర్వాపణం షోడశం, ఉత్సవభ్రమణం సప్తదశం, ఉత్సవాన్తేస్నపన హవిర్నివేదనమష్టాదశం, ఆస్థానే రాజోపచారఫలనివేదనం ఏకోనవింశతికం; నృత్తగేయాదిదర్శనం వింశతికం, పూర్వస్థానేనివేశనమేకవింశతికం, ఉపచారస్తుతిపుష్పాంజలిశ్చద్వావింశతిక మిత్యేతాని ప్రథమదినోత్సవే సాయంకాలేకుర్యాత్.

ద్వితీయదినప్రభృతివిశేషః :-

ద్వితీయదినప్రభృతిసాయంప్రాతర్నిత్యార్చనాన్తే ద్విగుణారాధనం, ద్విగుణనివేదనం, కుంభదేవారాధనం, ధ్వజదేవారాధనం, హోమఃబలిప్రదానం, స్నపనం ఉత్సవభ్రమణ, ముత్సవాన్తస్నపన, హవిర్నివేదన, మాస్థానేరాజవిగ్రహః, పూర్వస్థానేస్థాపనమ్, స్తుతిః పుష్పాంజలిశ్చేతి చతుర్దశైతానిద్వితీయదినమారభ్య నవమదినపర్యన్తం సాయంప్రాతర్నిత్యంకుర్యాత్.

షష్ఠదినాది నవదినపర్యన్తవిశేషః :-

షష్ఠేఽహని ప్రాతరుత్సవాన్తేజలకుంకుమోత్సవం విశేషపూజాం చ.

సప్తమేహన్యుషఃకాలే శ్రోత్రియానాచార్యాదీన్ సప్తమునీన్సృత్వా స్వర్ణగవాజ్య తండులోదకుంభ దూర్వాగ్ర క్రముకాన్దత్వా, సాయంకాలే కృష్ణాగరు గంధానులేపనం, రథమహోత్సవం కుర్యాత్, అయం విశేషః.

అష్టమేహని నిత్యక్రియాన్తే మృగయాత్రోత్సవేశ్రియాసహ సంవాదరూపం చ, తద్రాత్రౌ నిత్యక్రియాన్తేకౌతుకబంధనం ప్రతిష్ఠోక్తవచ్ఛయనాధివాసంచకుర్యాత్.

నవమేదినే - ప్రభాతే శయానందేవముత్థాప్యపాద్యాద్యర్ఘ్యాన్త మభ్యర్చ్య, నిత్యక్రియాం సమాప్యోత్సవాన్తే, డోలామధిరోహణం చ, చూర్ణోత్సవం చావభృథమాలయప్రవేశనమాస్థానే పాద్యాద్యర్చనం చతుర్దిక్షువేదాధ్యయనాది స్తుతిం అభ్యన్తరేస్వస్థానే స్థాపనమర్చనం హవిర్నివేదనపుష్పాంజలిపూర్ణాహుతి అన్తహోమాగ్నివిసర్జనం ధ్రువబేరేకుంభదేవావాహనం చ, తద్రాత్రౌపూర్వవద్బలిం

మౌనబలిందత్వా అగ్ని సన్నిధౌస్నానం,ధ్వజావరోహణం,స్నపనమర్చనం ఉత్సవం చ కారయేత్.

ధ్వజదండలక్షణం :-

బ్రాహ్మణోయజమానశ్చేద్వేణుం, క్షత్రియోజాతిం, వైశ్యశ్చంపకం శూద్రశ్చేత్పూగం, సర్వేషాం పూగంవా, శుభవృక్షసారంవా, గృహ్ణీయాత్.

అథ ధ్వజదండమృజుం, శ్లక్ష్ణం, అనుద్వేజనం, క్రిమికీటకాది, వ్రణరహితం, విమానసమం, పాదాధికం, అర్ధాధిక, మర్ధహీనం, పాదహీనం వా, ద్వితాళపరీణాహం, యథాలాభ పరీణాహం, వైణవం, క్రముకం, జాతీ, చంపకం, వా, అన్యశుభ వృక్షసారం వా గృహ్ణీయాత్.

అన్యోద్దిష్టం, స్వయంశుష్కం, దగ్ధంచపరివర్జయేత్.

వాసాధికారోక్త ధ్వజలక్షణం :-

అంతస్సార బహిస్సార ఇతిద్వివిధం :-

నారికేళ, తాళ, వేణు, పూగా ఇత్యేతే బహిస్సారా భవంతి చేత్త్రుత్యబ్దముపయుక్తం పూర్వదండం విసృజ్య[1] అన్యం స్థాపయేత్.

జాతీ, కదంబ, చంపక, వకుళార్జున, ఖదిర, బిల్వ బంధూకాసనా ఇత్యేతే అంతస్సారాస్సంభవంతి. తే చసర్వకాలయోగ్యాః, త్ర్యబ్దముపయుక్తం పూర్వదండం విసృజ్య, నవమన్యం స్థాపయేత్. మహాప్రాసాదో యది, కపోతాన్తంవాకర్తవ్యా.

యజ్ఞాధికారోక్తధ్వజలక్షణం :-

వేణుం, జాతిం, చంపకం, క్రముకమన్యేషాం శుభవృక్షసారం వా

1. నవం. (ఉ)

మూలాదగ్రంక్రమాత్కృశం, చతుర్వింశత్యం గుళపరీణాహం, గర్తమానం వినైవ, విమానసమప్రమాణం ధ్వజదండం గృహ్ణీయాత్.

అత్ర్యుక్తధ్వజదండంతల్లక్షణం :-

ధ్వజదండాయతం-షడ్భాగం, పంచభాగం, చతుర్భాగంవాకృత్వా తదేకాంశాయుతాం సప్తాంగుళ, షడంగుళ, శరాంగుళ నద్ధాలా మేకపర్వాదిపంచపర్వాన్తంసప్తాష్టనవపర్వవ్యతిరిక్తాం, షట్పూర్వదశపర్వై, కాదశపర్వయుక్తాం వైణవీంయష్టింగృహీత్వా, యజ్ఞవృక్షజాతాని శుభవృక్షజాతాని తాళాయామాని, తదర్ధ విస్తారాణి, చతురంగుళఘనాని, దండాగ్రార్ధవిస్తారాణిమధ్యే ఛిద్రయుతాని, అగ్రేయష్టిచ్ఛిద్రయుతాని, యష్ట్యాధారాణి త్రీణిఫలకాని, సమాహృత్య, దండాగ్రేతాళం, తాళద్వయాధికంవా వేణుం యష్టింకృత్వాతత్రైకంసంయోజ్యమధ్యే చ తదధశ్చద్వౌ యష్ట్యాధారౌ సంయోజ్య సయష్టిః యష్ట్యాధారాన్, త్రితాళమితిసావకాశాన్, ద్వితాళమితి సావకాశాన్వా, దండాగ్రే సంయోజ్య, ఫలకోపరి త్రితాళదండంశేషయిత్వా తస్యో పరిపక్షాంగుళం, ముకుళాకారం, కటకద్వయభూషితంకారయిత్వా, యష్ట్యగ్రే[1] యంత్రవలయం, తామ్రమాయసంవాయోజయేత్.

దర్భరజ్జులక్షణం :-

ధ్వజదండద్విగుణాయామదర్భరజ్జుం సంయోజ్య, ప్రాదేశలంబమాన-దర్భమాలికయా వేష్టయేత్.

ఇతి శ్రీవైఖానసేశ్రీవిష్ణుదివ్యాగమ ధర్మశాస్త్రే సగ్ంహితరత్నాకరే

ఉత్సవవిధానేధ్వజదండలక్షణంనామప్రకరణం ద్వితీయం

1. త్రిభాగం ద్విభాగంవా కృత్వా (ఉ)

అథ తృతీయ ప్రకరణం

ధ్వజపటలక్షణం :-

అథధ్వజపటం - అహతం, శుద్ధం, సూక్ష్మం, కార్పాసజం షడ్ఢస్తాదహీనాయామం, చతుస్తాలాహీనవిస్తారం, తదర్ధవిస్తృతవస్త్రద్వయం, మూలేచాగ్రేచవస్త్రద్వయమేకైకంవా సంయోజ్య, దివాకీర్తికృతం, ఉపయుక్తం, పురాతనం, చ వర్జయిత్వా, కేశాదీన్పరిహృత్య, జలేనశోధయిత్వా, అగ్రేణాగ్రం, పుచ్ఛేనపుచ్ఛం కృత్వా ఊర్ధ్వభాగే తత్పటవిస్తా (రార్ధా) రాయతం, శూర్పాకారవదగ్రంకృత్వా, తత్పటస్యాధోభాగే తద్విస్తారార్ధాయతవిస్తారౌపటౌ మధ్యమాదగ్రపర్యన్తం క్రమాత్కృశైఃపటౌ యుక్తితః కృత్వా, అగ్రాదధః పాదోర్ధ్వేచతిర్యగ్యష్టిం తత్పటవిస్తారాయామం, వైణవీం, అన్యవృక్షజాతాం వా పటసంకోచార్థం యోజయిత్వా, సర్వత్రపటం శంఖాది శుభ్రద్రవ్యేణ ధవళంకృత్వాశోషయేత్.

పటేగరుడలక్షణం (చిత్రవర్ణసహితం) :-

ఏవం కృతస్య ధ్వజపటమధ్యే గరుడంమూలబేరసమం, కర్ణసీమాన్తం, గర్భద్వారసమం, పాదోనం, పాదాధికం, వా గర్భగేహార్ధం, సమంవా, తేషు ఉక్త పరిమాణేషు ఇష్టమానేనలేఖయేత్. నవతాళవిభాగేన పంచవర్ణయుతం వామపాదంసమాకుంచ్య, దక్షిణంకించిత్ప్రసార్య, స్థితం, ద్విభుజం ప్రాంజలింకృత బిందుపింజరపంచవర్ణ పక్షద్వయయుతం, ఊర్ధ్వదృష్టిం, లలాటేతామ్రచూడం, నాసేగ్రేశ్యామవర్ణం, తామ్రకరపాదతలం, (ఆ) రక్తనఖం, స్మితవదనం, అన్యత్ర పీతవర్ణం, నీలకేశం, గగనేగమనాకారం, పక్షవిక్షేపసంయుతం, కించిదాయతవృత్తగుంజనిభాక్షం, నీలతారకం, బాహుబంధాంగుళీయకం, పుష్పమాలాపరివృతం, నానాపుష్పాలంకృతం నానాభరణభూషితం, మరకతచ్ఛాయవాససం, కింకిణీజాలమేఖలం, హారనూపురాదిసహితం, సుముఖాఖ్యోరగారూఢం, వామహస్తేరక్తవర్ణమగ్నిజం విప్రజాతిమనంతం,

పీతవర్ణమింద్రజంనృప (క్షుద్ర) జాతిం, వాసుకిం యజ్ఞసూత్రంశ్యామవర్ణం, జలజం వైశ్యజాతితక్షకం, కటిసూత్రం కృష్ణవర్ణం వాయుజం, శూద్రజాతి హారాకారం కర్కోటకం, నీలవర్ణం వాయుజం, దక్షిణకర్ణేపద్మం శ్వేతవర్ణం అంబుజం వణిగ్జాతిం, వామకర్ణే మహాపద్మం హేమవర్ణ మింద్రజంక్షత్రియజాతిం, శిరసిశంఖంరక్తవర్ణం అగ్నిజంబ్రాహ్మణ జాతిం, దక్షిణహస్తేఅంగుళీయకం చైవంనాగాష్టభూషణం గరుడంయామ్యబాహూం, కౌబేరముకుటోజ్వలం, ఉత్సవార్థంస్వవేగేన[1] దేవాన్ బ్రహ్మలోకాదాహ్వాయన్తం సుపర్ణం, లేఖయేత్.

తత్పార్శ్వయోర్దీపధరౌ చామరధారిణౌ, పూర్ణకుంభౌ, ఊర్ధ్వేఛత్రం-చంద్రార్కౌ, శంఖచక్రౌగదాశార్ఙాసీన్, అధస్తాత్పాదుకే, సాంకురాః పాలికాఘంటా ధూపదీపపాత్రాణిచ, శ్రీవత్సపూర్ణకుంభ భేర్యా దర్శ మత్స్యయుగ్మాంకుశ శంఖావర్తాన్, హేమాభౌ శుక్లవస్త్రౌ కూర్చచిహ్నధ్వజౌ వటురూపిణౌద్విభుజౌ సనకసనత్కుమారౌ చో భయపార్శ్వే, లిఖిత్వా, అన్యం పటం సర్వం కృష్ణవర్ణేన లేఖయేత్.

ఇతిశ్రీవైఖానసే శ్రీవిష్ణుదివ్యాగమ ధర్మశాస్త్రే సగ్ంహితరత్నాకరే ఉత్సవవిధానేధ్వజపట గరుడరూపంనామతృతీయం ప్రకరణం

అథ చతుర్థప్రకరణం

యాగశాలాలక్షణం :-

అథ ఆలయాభిముఖే, యామ్యే, ఆగ్నేయే, ఐశాన్యేవా, యాగశాలాం పంచహస్తాదహీనాం, చతురశ్రాం, చతుర్ద్వారా, మేకద్వారాంవా, ప్రపాం, కూటం, మంటపంవాకృత్వా, తోరణైఃపూర్ణకుంభైర్వితానైర్ధ్వజైరుమ్కక్తాదామభిః దర్భమాలాదిభిరలంకృత్య, తన్మధ్యేఅష్టతాళాయతాం, ద్వితాళోత్సేధాం, చతురశ్రాంవేదింకృత్వా, తత్రాప్రాచ్యాంసభ్యాగ్ని కుండం కృత్వా, శక్తశ్చేత్సర్వకుండాని

1. సర్వ (ఉ)

పూర్వవత్కృత్వా, ఉపలిప్య, పంచవర్ణైరలంకృత్య, పుష్పలాజాక్షతాన్వికీర్య, వితానాద్యైరలంకుర్యాత్.

ఆస్థానమంటపమాలయాభిముఖే, యామ్యే, అన్యమనోరమేదేశే ద్వితీయావరణే, మంటపం, కూటం, వా స్తంభాన్తరం, పంచహస్తాది భేదేన ప్రాఙ్ముఖ, మాలయ ద్వారముఖంవా, షోడశద్వాత్రింశాది శతస్తంభాన్తం కృత్వా ప్రపాం చేన్మధ్యే వర్షనివారణయుక్తాంకుర్యాత్. వితానధ్వజదర్భమాలాతరంగ స్తంభవేష్టనయుక్తాం, ద్వారేషుతోరణపూర్ణకుంభక్రముకకదళీదర్భమాలాం-కురదీపయుక్తాంకారయేత్.

అథ వాహనాని - శిబికా రథ (రంగ) గరుడ, డోలాయంత్ర, మంటప గజ, తురగ, సింహ, వ్యాళ, హంస, భ్రమణాదీని.

దినక్రమేణ వాహనాని :-

ప్రథమేశిబికాం శేషంవా, (రథరంగ శిబికాం వా), ద్వితీయే ప్రభాంశేషంవా, తృతీయేమృగరాజంపుష్పకంవా, (తృతీయేడోలాం పుష్పకం వా), చతుర్థేప్రభార పుష్పకంగరుడంవా, పంచమే పక్షిరాజంరథం వా[1], షష్ఠేవీశంగజంవా, సప్తమే శేషం రథంవా, అష్టమే అశ్వం గజంవా, నవమే అశ్వం డోలాం వా, యథేష్టాని, ఇత్యేతానివాహనాని శక్త్యనుసారేణ కారయేత్.

ఉత్సవార్థద్రవ్యాణి :-

భేరీప్రముఖవాద్యభేదాన్, శ్వేతాది నానావిధ ఛత్రాణి, పింఛాని, చామరాణి, నానాధ్వజపతాకాని, వితానతరంగస్తంభవేష్టనాని, నర్తకాన్, గాయకాన్, అన్యాన్పరిచారకాన్, అష్టమంగళపంచాయుధాని, దారుకృతాని, కుంభక్షేపణార్థ-మష్టమంగళాదిసువర్ణకృతానిచ, సమిద్దర్భపుష్పగంధధూపదీప అర్ఘ్యద్రవ్యాణి, హవిర్ద్రవ్యాణి నవవస్త్ర, తంతు, హేమ రత్న ధాన్య తండుల ఘృత దధి మధు క్షీరఫల గుడతైలాని, బహూపదంశాన్, స్నపనద్రవ్యాణి, యత్నేన సంభరేత్.

ఇతిశ్రీవైఖానసే శ్రీవిష్ణుదివ్యాగమ ధర్మశాస్త్రే సగ్ంహితరత్నాకరే ఉత్సవవిధానే యాగశాలాద్రవ్య సంగ్రహణం నామ చతుర్థం ప్రకరణం

1. ప్రభాం, వీశంవా. (ఉ)

అథ పంచమం ప్రకరణం

ఆచార్య ఋత్విక్పరిచారకాదీనాం వరణం :-

అథోత్సవదినేపూర్వాహ్ణే యజమాన: ఏకం ఆచార్యం, దేవేశస్య ద్విగుణార్చనార్థం, కుంభదేవార్చనార్థం, హోమార్థం, బలిప్రదానార్థం, ఆస్థానదేవార్చనార్థం, పంచఋత్విజ: పంచదశ పరిచారకాన్వరయేత్.

వరణాద్యవరోహణాన్తం తేషాం సూతక ప్రేతకాద్యాశౌచం న లిప్యతే.

జపాది విశేష: :-

తే చార్చక సహితా: ప్రతిష్ఠోక్తవత్ (యజమానేన) పూజితా: వృతాశ్చ ప్రథమదినాది తీర్థాన్తంహవిష్యాశిన:, పురుషసూక్తపూర్వమరుణనారాయణ అష్టాక్షరద్వాదశాక్షరపారాయణాపరాస్సన్ భగవత్ కర్మాణికుర్యు:.

ఉత్సవార్థస్నపనం :-

ఆచార్య: ఋత్విగ్భిస్సహధ్రువబేరస్నపనం, ద్విగుణార్చనం ద్విగుణనివేదన, ముత్సవబింబం దేవీసహితం చక్రాదీంశ్చఅభిషించ్య ద్విగుణార్చనం, ద్విగుణనివేదనం, చ కృత్వా తదాలయగత సర్వపరివారాణాం ద్విగుణమభ్యర్చ్య నివేదయేత్. (అశక్తశ్చేత్ ద్వికాలం, ఏకకాలం వా)

గ్రంథాన్తరే-ఉత్సవబింబం (చతుర్వింశతి) చతుర్దశకలశైస్సంస్నాప్య, అశక్తశ్చేత్ వాసాధికారోక్తవత్ లఘుమార్గేణ సౌవర్ణంరాజితం తామ్రంమృణ్మయంవా ఆఢకపూర్ణకలశంధాన్యోపరినిధాయ తత్తద్రవ్యాణిపుష్పాణిసువర్ణశకలంనిధాయ తత్తన్మంత్రై: పురుష సూక్తేన వా స్నాపయేత్.

మృద్గ్రహణం, అంకురార్పణం :-

సాయాహ్నే చక్రవీశశాన్త అమితాన్ సప్తవిగ్రహైరభ్యర్చ్య, అలంకృత్య, యానేషునిధాయ, గ్రామమాలయం వా ప్రదక్షిణంకారయిత్వా ధ్వజారోహణోత్సవార్థం మృద్గ్రహణమంకురార్పణం చ పూర్వోక్తవిధినాకుర్యాత్.

ఇతి శ్రీవైఖానసే శ్రీవిష్ణుదివ్యాగమ ధర్మశాస్త్రే సగ్ంహితరత్నాకరే ఉత్సవవిధానే ఆచార్యాది వరణమంకురార్పణం నామ పంచమం ప్రకరణం

అథ షష్ఠమం ప్రకరణం

ధ్వజదండశుద్ధిః, సంస్థాపనప్రకారః :-

అక్షహస్తః పృష్ఠే , ప్రముఖే, వా త్రితాలం దండయోగ్యం వా అవటం ఖనిత్వా, తత్ర 'మరుతః పరమాత్మా' ఇతి శాల్యాదిధాన్యాని నిక్షిప్య, పద్మరాగవజ్రవైఢూర్య మౌక్తిక ప్రవాళాని, సువర్ణం వా విష్ణుగాయత్ర్యానిధాయ; ప్రాణాయామం కృత్వా పుణ్యాహంవాచయిత్వా పంచ, సప్త, నవకలశైః శుద్ధవారిణావా 'ఆపోహిరణ్య, పవమానైః' దండం ప్రక్షాళ్య, 'విష్ణుస్త్వా' మితి దర్భమాలికాం, 'ఇదం విష్ణు' రితి తన్తురజ్జుంచాబధ్య, స్వస్తిసూక్తం, శకునసూక్తం జపన్ తదవటే ధ్వజదండం సంస్థాప్య, తన్మూలేప్రతిదిక్ ద్వాదశాంగుళోత్సేధ విస్తారం అష్టదళపద్మం త్రివేది సహితం శిలయా, ఇష్టకయా, మృదా వా పీఠం, కుర్యాత్, అథవా త్రి ద్విహస్తాయామవిస్తారం హస్తోత్సేధం త్రివేదిసహితం పీఠం కృత్వా తన్మూలే అష్టదళపద్మం కారయేత్.

ధ్వజదండోఅన్తస్సారశ్చేదేవం మంత్రయుక్తం ప్రథమం సంస్థాప్య, వర్షేవర్షే రత్నన్యాసాదికం స్మృత్వా తత్తన్మంత్రాన్ జపేత్.

బహిస్సారశ్చేత్ ధ్వజారోహణకాలే అన్యం ధ్వజదండం సంస్థాపయేత్.

ధ్వజపటప్రతిష్ఠావిధిః :-

ఆలయాభిముఖేమంటపే, ప్రపాయాం, వాలంకృతేప్రాచ్యాం ధ్వజపటవిస్తారాధికాయామం, తదర్ధవిస్తారంధ్వజస్య, తత్పశ్చిమే, చతుర్వింశత్యంగుళాయామవిస్తారం చక్రస్య, తదుత్తరే తథైవవిష్వక్సేనస్య, ధాన్యైస్త్రివేది సహితానిపీఠానికృత్వా, వాయవ్యే ఐశాన్యేప్రాచ్యాముత్తరే వా, ఔపాసనాగ్నికుండం కృత్వా, తస్మిన్నా ఘారంహుత్వా, పశ్చిమేప్రాఙ్ముఖేధాన్యపీఠే ధ్వజపటం సంస్థాప్యవాస్తుపూజాబలిహోమాన్ పూర్వవత్కృత్వా, పర్యగ్ని పంచగవ్యాభ్యాం సంశోధ్య, 'సామాన్యహోమం, "దధ్భ్యస్స్వాహా" త్యంగహోమం, గారుడం, ధ్వాజం,

వైష్ణవం' హుత్వా తూలికయా వర్ణమాదాయ తత్తన్మంత్రేణాక్ష్యున్మోచనం కృత్వా, గవాదిదర్శనద్రవ్యాణి దర్శయేత్, ఆదర్శంకూర్చంవా ప్రముఖే నిక్షిపేత్.

కుంభేగరుడావాహనం :-

'ఆపోహిష్ఠా'దినా అభ్యుక్షణం కృత్వా నవంకుంభం తన్తునావేష్ట్య, ప్రక్షాళ్యతోయేనాపూర్య, వస్త్రయుగ్మేనావేష్ట్య, 'ఇదమాపశ్శివా' ఇతి అభిమృశ్య, స్వర్ణం కూర్చాక్షతాన్ ప్రక్షిప్య, గరుడాగ్రేనిధాయ, ఆత్మసూక్తంజప్త్వాలిఖితాకారం గరుడంధ్యాత్వా, తత్కుంభే అంభసి సమావాహ్యా, తత్కుంభస్థం గరుడం తథైవ అభ్యుక్షయేత్.

ప్రతిసరంబధ్వా ప్రతిష్ఠోక్తవద్ధాన్యవస్త్రాణ్యాస్తీర్య తన్మంత్రేణశయనం సంకల్ప్య, అష్టవిగ్రహైరభ్యర్చ్య నవవస్త్రైః ఆచ్ఛాద్య, వాద్యగేయానాఘోష్య, వేదాధ్య యనంచకారయేత్.

హౌత్రం :-

అగ్నింప్రజ్వాల్య, పరిషిచ్య 'ఆసాగ్ర, ఓజోబలాయే' తి ధ్వాజం 'శతధారగ్ం కదాపిసృజే' తి గారుడం, వైష్ణవం చ, హుత్వా హౌత్రం ప్రశంస్య తత్త న్మూర్తి మంత్రైః[1] జయం, అత్యుచ్ఛ్రయం, ధన్యం, ధ్వజం చతుర్భిరావాహ్యా, ఆవాహనక్రమేణజుష్టాకారస్వాహాకారాన్ కృత్వా, వైష్ణవం, విష్ణుసూక్తం, పురుషసూక్తం, సకృత్జుహుయాత్ తద్బీజాక్షరం తస్య హృదయేన్యస్య, తత్కుంభస్థాం శక్తింకూర్చేనాదాయ ధ్వజస్య గరుడస్య, మూర్ధ్నితత్తన్మూర్తిమంత్రేణావాహ్యా, ఆనమ్య, తన్మంటపే కృతేపశ్చిమాభిముఖం ధ్వజం సంస్థాప్య, తత్పశ్చిమేప్రాఙ్ముఖంచక్రం, ఉత్తరే దక్షిణాభిముఖంశాన్తం చ, సంస్థాప్య, గరుడం గరుడగాయత్ర్యా, శాన్తం చక్రం తత్తన్మన్త్రైః అష్టవింశతి విగ్రహైరేకా-దశోపచారైర్వాభ్యర్చ్య, ఘృతగుడసహితముద్గాన్నం గరుడస్య అన్యయోశ్శుద్ధాన్నం నివేద్య, ముఖవాసం దద్యాత్.

1. విహంగం. గరుడం, పక్షిరాజం, ఖగాధిపం ఇతి (ఉ)

భేర్యామావాహనం :-

తతః పుణ్యాహం కృత్వా, ఆగ్నేయ్యాంధాన్యరాశౌ న్యస్తభేర్యాం 'భూతేశం, మహాభూతం,విష్ణుభక్తం, గదాధర', మితిభూతేశమావాహ్య అభ్యర్చ్య చర్మణిప్రజాపతిం, సూత్రేశేషం, దక్షిణోత్తరయోః శిరద్వయే సూర్య చన్ద్రమసౌ, దక్షిణసుషిరే సప్తమాతృకాః, వామసుషిరే భువంగం, తద్వలయే వృషం, తద్బంధే ఇంద్రం, దండేవాచస్పతిం, వాదకే నందీశం, స్మృత్వా ఆవాహ్య, అభ్యర్చ్య అగ్నిం పరిషిచ్య "భూతేశాయ, మహాభూతాయ, విష్ణుభక్తాయ, గదాధరాయ, ప్రజాపతయే, శేషాయ, సూర్యాయ, చంద్రమసే, సప్తమాతృభ్యః, భువంగాయ వృషాయ. ఇన్ద్రాయ వాచస్పతయే, నందీశాయస్వాహేతి వైష్ణవంచజుహుయాత్.

భేరీతాడనం :-

వస్త్రాద్యైర్వాదకమలంకృత్య, ఆచార్యః ప్రాఙ్ముఖోదఙ్ముఖోవాభూత్వా 'ఉపశ్వాసయే' తి (జప్త్వా) దండమాదాయ 'భూర్భువస్సువరి' త్యుక్త్వాదండేన త్రిః త్రిః, తాడయేత్. పశ్చాద్వాదకో భేరీం సర్వవాద్యయుతాంతాడయేత్.

ఇతి శ్రీవైఖానసే శ్రీవిష్ణుదివ్యాగమ ధర్మశాస్త్రే సగ్ంహితరత్నాకరే ఉత్సవవిధానే ధ్వజపటప్రతిష్ఠా భేరీపూజాతాడనం నామప్రకరణం షష్ఠం

అథ సప్తమం ప్రకరణం

దేవానాం బలిహరణం :-

పశ్చాదాచార్యో ద్రోణతండులపక్వం, తదర్ధపక్వం, ఆఢకాదహీనం తండుల పక్వం వా శుద్ధాన్నం (ఆజ్యమిశ్ర) ముద్గాన్నం వా బలింకటాహేప్రక్షిప్య ప్రోక్ష్య ఊర్ధ్వే పుష్పంనిధాయ 'ఉద్యన్తం బృహస్పతయ' ఇతిచోక్త్వా, గరుడరూపం శిష్యం సోష్ణీషం ఆహూయ శిరసి స్థాపయేత్. ధ్వజపటంశాన్తం చక్రం

రథేశిబికాయాంవారోప్య[1] నృత్తగీత వాద్యాద్యై: సర్వజనయుత: ఆచార్య: పురతోగచ్ఛేత్. తదాలయద్వారపాల, లోకపాల, విమానపాల, అనపాయిభ్యో, గోపురదేవేభ్యో బలిందత్వా.

గ్రామేయథాక్రమం బ్రహ్మేన్ద్రాదీనాం బలిందత్వా ఉత్సవంఘోషయేత్

ప్రథమేబలినిర్ణయం :-

యస్యాం దిశివిమానంస్యాత్ తద్దిక్పాలపూర్వం బలిందద్యాత్. గ్రామమధ్యేవిమానంచేత్ బ్రహ్మణోబలిం, ఇతరేషాం యథాక్రమందద్యాత్. పశ్చామాదివిమానేషుతద్దిక్పాలక పూర్వకం బ్రహ్మణం బలిందద్యాత్.

ఏకవీథిశ్చేత్-పూర్వాపరదండవీథ్యాం పశ్చిమేవరుణనిర్ఋతి వాయుభ్యో, మధ్యే బ్రహ్మకుబేరేభ్యో, ప్రాచ్యాం ఇంద్రాగ్నీశానేభ్యో, బలిందద్యాత్. దక్షిణోత్తరదండవీథ్యాం-దక్షిణేయమనిర్ఋతివహ్నిభ్యో, మధ్యే బ్రహ్మవరుణవాసవేభ్యో, ఉత్తరేకుబేరవాయురుద్రేభ్యో దద్యాత్.

నదీపర్వతసముద్ర తీరవిమానేషు, 'ఆవరణం' వ్యాప్యోహ్య తత్తత్ స్మృత్వా బలింక్షిపేత్, (అథవా) తత్సమీపేగ్రామేబలించరేత్.

బలిక్రమ:-తదుత్తమాదయ: :-

బలిస్థానేదర్భానాస్తీర్య 'శుచీవోహ' వ్యేతి ప్రోక్ష్య, తత్తద్దిగీశానావాహ్య తత్తన్నామభిస్తోయంపుష్పం ముష్టిమాత్రబలింతోయం పుష్పం గంధం ధూపం బలింతోయం నమస్కారం చకృత్వా, తద్దిక్పాలకస్య పరిత: సర్వేభ్యో దేవతాభ్యో, భూతేభ్యో, యక్షేభ్యో, రాక్షసేభ్యో, నాగేభ్య:, పిశాచేభ్యో, గంధర్వేభ్యో, అష్టాదశగణేభ్యో బలిందద్యాదుత్తమం.

సర్వదేవతాభ్యో, భూతేభ్యో, యక్షేభ్యోరాక్షసేభ్యో, దద్యాన్మధ్యమం,
తత్తద్దిగీశాయ కేవలం అధమం.

సర్వత్ర 'యేభూతా' ఇత్యాకాశేవిసృజేత్. గ్రామో అగ్రహార్వశ్చే చ్ఛక్రాగ్రే[2] 'యజ్ఞస్య ఘోషదశీ' తి యజ్ఞసూక్తం, గరుడాగ్రే 'హవిష్మతీ' రితిజపేత్.

1. చక్రం, శాన్తం చ శిరసాధారయన్, (ఉ)
2. ప్రాగగ్రే (ఉ)

నవసంధిమంత్రాః : -(సూక్తాని)

మధ్యాదినవదిక్షు - "హిరణ్యగర్భ, ఇంద్రంవో, అగ్నేనయ, ఆయాతుదేవ, నమస్సుతే, అస్తభ్నాద్యా, పీవోన్నాగ్ం, అద్భ్యస్తిరోధా, స్తుహిశ్రుతః" ఇతిదిగీశ సూక్తాని తత్త ద్దిక్షుజపేత్.

నగరాదివిశేషే అత్ర్యుక్తబలిః :-

అగ్రహారవ్యతిరిక్తగ్రామే సర్వేదేవా, సర్వాదేవపత్న్యః, సర్వేఋషయః సర్వాఋషిపత్న్యస్సర్వేపితరఃసర్వా పితృపత్న్యశ్చ సిద్ధవిద్యాధరగరుడ గంధర్వయక్ష కిన్నరకింపురుష నాగభూత అసురరాక్షసేభ్యో అష్టాదశగణాస్స్వేస్వే-పత్నీసహితాస్సర్వేప్యాయాన్తు ఆగత్య దేవదేవస్య విష్ణోరుత్సవేదత్తం బలింగృహిత్వా సంతృప్యంతు సంతృప్యంత్వితి, ఏవమేతత్ గద్యానిచ (పఠేత్).

అత్రిః :-

ఋషయఃపితరస్సర్వే, పత్నీభిస్సహితాముదా
ఆదిత్యావసవో రుద్రాః, మరుతోన్య గణైస్సహ ।
సర్వేదేవాశ్చదేవీభి, ర్గరుడాసురపన్నగాః
సిద్ధవిద్యాధరాయక్ష, గంధర్వాభూతరాక్షసాః ।
తథా కింపురుషాశ్చైవ, కిన్నరాశ్చారణాగణాః
దుర్గాజ్యేష్ఠామహాకాళీ, రోహిణ్యోమాతరస్తథా ।
సర్వాశ్చాప్సరసశ్చైవ, విష్ణుభూతాశ్చసర్వశః
అస్మిన్దేవోత్సవేసర్వే, సమాగచ్ఛంతుసాదరాః ।
బలిమాదాయ భుంజంతాం, శ్శుభదాశ్చ భవన్తుతే ॥

ఇతి ఆఘోష్య తత్తత్తాళాద్యైః తోషయేత్.

ధ్వజారోహణం :-

బలిశేషం బలిపీఠే 'భూతేభ్యో నమ' ఇతి నిక్షిప్య, పాదౌప్రక్షాళ్యా చమ్య,

శకునసూక్తేనాలయం ప్రదక్షిణంకృత్వా, తతః ధ్వజస్థానం గత్వా, ధ్వజంయానాదవరోప్య, పాద్యాద్యైరభ్యర్చ్య, అనుమాన్య, యంత్రేరజ్జుం సమాదాయ ధ్వజంకూర్చ (ఘంటా) యుతం 'స్వస్తిదేవే'తి బధ్వా, ఆచార్యః ప్రాఙ్ముఖోదఙ్ముఖో-స్థిత్వా ధ్వజదండాగ్రే 'సుపర్ణోసి, హవిష్మతీ' రితి మంత్రేణారోహయేత్. 'భూరసీ'తి మంత్రేణ తత్ధ్వజదండమూలంహస్తాభ్యా- మవలంబ్య 'ధ్వజం ప్రతిష్ఠాపయామి' ఇతి ప్రతిష్ఠాప్య గరుడం, విష్ణుం, దర్భమాలాం, వనమాలాం, ధ్యాత్వా 'జయాయ, అత్యుచ్ఛ్రయాయ, ధన్యాయ, ధ్వజాయ నమః. ఇతి ఆసనాదిభి రభ్యర్చ్య, ఇంద్రాదీన్మూలే, బ్రహ్మాణందండే, గరుడమగ్రే, ఫలకత్రయే సూర్యాగ్నిసోమాన్, యష్ట్యాం సుదర్శనం, ఆయసవలయే వాసుకిం, తంతురజ్జౌత్రిమూర్తిం, ఘంటికాయామజం, కుశమాలికాయాం సరస్వతీంచ, ఆవాహ్య అభ్యర్చ్య, పుణ్యాహంబ్రహ్మఘోషం చ కృత్వా, ముద్గాన్నం నివేద్య పానీయాచమనం ముఖవాసం చ దత్వా, గరుడం క్షమస్వేతి ప్రణమేత్.

ప్రాగుత్తర ఈశాన్య దిగీక్షణం ధనధాన్యవర్ధనం, ఇతర దిగీక్షణం చేత్మరణం వ్యాధిపీడనం భవేత్తద్దోషశాన్త్యర్థం - వైష్ణవం విష్ణుసూక్తం హోమం జపంవాకుర్యాత్. తన్నివేదితమన్న కబళానిగృహీత్వా ఆచార్యః స్త్రీభ్యః సంతానకామినీభ్యో, ఫలకామిభ్యఃపురుషేభ్యశ్చ, దద్యాత్తేపిసర్వాన్కా మానవాప్నువన్తి.

ఇతి శ్రీవైఖానసే శ్రీవిష్ణుదివ్యాగమ ధర్మశాస్త్రే సగ్ంహితరత్నాకరే ఉత్సవవిధానే నవసంధిదేవానాం పూజాబలిహరణ ధ్వజారోహణంనామ సప్తమం ప్రకరణం

అథ అష్టమం ప్రకరణం

నవకుంభ లక్షణం :-

అథయాగశాలాం ఆగత్య వేద్యుపరిద్వ్యంగుళోన్నతం ఏకాంగుళోన్నతం వాధాన్యాన్యాస్తీర్య, చతుస్స్రైర్నవపదం కల్పయిత్వా, దర్భాన్యాస్తీర్య పుష్పాక్షతాన్య వకీర్యధూపదీపాష్టమంగళపంచాయుధానిపరితోవిన్యస్య ఖండస్ఫుటితకాళరహితాన్ (ద్వి) ద్రోణపూరితాన్, ప్రస్థద్వయపూరితాన్వానవాన్, నవకుంభాన్సమాహరేత్.

కుంభపూజా వేద్యామారోపణం :-

'ఇన్ద్రన్నర' యితి యవాన్తరమంగుళ్యన్తరంవా, తంతునాపరివేష్ట్య, 'శుచీవోహవ్యే' తిప్రక్షాళ్యనాదేయమన్యంవా, దివాహృతంతోయం 'ధారాస్వి' తివస్త్రేణోత్పూయోశీరాదిగంధైర్వాసయిత్వా 'ఇదమాపశ్శివా' ఇతి కుశేనాభిమన్త్ర్య, తోయేన కుంభాన్ సంపూర్య, అక్షతకుశకూర్చాన్నిక్షిప్య, పృథగ్పృథక్ వస్త్రయుగ్మేనావేష్ట్య, నవరత్నాని, తేషుక్రమేణమధ్యమాదివిష్ణు- గాయత్ర్యా నిక్షిప్య రత్నానామలాభే సౌవర్ణపుష్పాణి వా నిక్షిప్య, సౌవర్ణాష్టమంగళ, పంచాయుధాని మధ్య కుంభేవిన్యస్య, తాన్కుంభాన్ విష్ణుసూక్తేన వేద్యాం సమారోప్య సభ్యాగ్నావాఘారం కుర్యాత్.

నవమూర్తి ఆవాహనం :- ఆచార్యస్తద్వేద్యాం దక్షిణేచోత్తరాభిముఖస్తిష్ఠన్ ప్రాణాయామంకృత్వా సమాహితోదేవంధ్యాయేత్.

విష్ణుః :-

మధ్యేప్రధానకుంభే రుక్మవర్ణం, రక్తాస్యం, రక్తనేత్రం, సుఖోద్వహం శుకపింఛాంబరధరం కిరీటహారకేయూర ప్రలంబయజ్ఞోపవీతినం కౌస్తుభోద్భాసితోరస్కం, శ్రీవత్సాంకం, చతుర్భుజం, దక్షిణేనైకహస్తేన భక్తానామభయప్రదం, వామేనాన్యహస్తేనస్వకట్యామవలంబితం, పరాభ్యాం

కరాభ్యాం శంఖచక్రధరం, విష్ణుంప్రణవరూపిణం శుకపింఛాంబరధరం, "ఇదం విష్ణు" రితి విష్ణుం, మహావిష్ణుం, సదావిష్ణుం, సర్వవ్యాపినం" ఇతి. (తస్మిన్ కలశే).

శ్రీః :-

విష్ణోర్దక్షిణ భాగే - తప్తహాటకసంకాశాం, పద్మపత్రాయతేక్షణాం తిస్రుభిః పుష్పచూడాభిఃలలాటోపరిశోభితాం, సపద్మవామహస్తాన్తాం, కక్ష్యాబద్ధఘనస్తనీం, ప్రసారితేతరకరాం, సర్వాభరణభూషితాం, ప్రసన్నేందునిభాననాం, శ్రీవత్సాంకిత-బీజాన్తాం, పాల్గుణేచోత్తరోద్భవాం దక్షిణపార్శ్వే హంసనిర్యాఖ్యవాహినీం, 'శ్రియేజాత' ఇతి "శ్రియం, ధృతీం, పవిత్రీం, ప్రమోదాయినీం,

భూః :-

వామపార్శ్వే-మహీంశ్యామాంసర్వాభరణభూషితాం వైశాఖేరేవతీజాతాం దధతీందక్షిణేధవళాంబుజాం, ప్రసారితేతరకరాం, ప్రసన్నేందునిభాననాం మహాచాతకమారూఢాం, లక్ష్మీపూర్వాక్షరాన్వితాం, పీతాభాం, "మేదినీదేవీ", ఇతి హరిణీం, పౌష్ణీం, క్షోణీం, మహీం, చావాహ్య -

పురుషః :-

ప్రాక్కుంభే :- ప్రాఙ్ముఖంపురుషం శ్వేతాభం, చతుర్భుజం శంఖచక్రధరమభయవరదం, పీతాంబరం, సర్వాభరణ సంయుక్తం, "యోవా ఆయు" రితి, పురుషం, పురుషాత్మకం, పరమపురుషం, ధర్మమయం.

సత్య :-

దక్షిణకుంభే :- దక్షిణాభిముఖం సత్యం-అంజనాభం, చతుర్భుజం, శంఖచక్రధరమభయ వరదం, రక్తాంబరం, సర్వాభరణభూషితం, "యోవాతేజ", ఇతి "సత్యం, సత్యాత్మకం, జ్ఞానమయం, సంహారం"[1].

అచ్యుతః :-

పశ్చిమకుంభే :- పశ్చిమాభిముఖం అచ్యుతం - స్వర్ణప్రభంచతుర్భుజం శంఖచక్రధరమభయవరదం కనకాభం పీతాంబరధరం, "సహసంపాయ" ఇతి అచ్యుతం, అపరిమితం, ఐశ్వర్యం, శ్రీపతిం.

---

1. సత్యసత్యం, సత్యనిష్ఠం (ఉ)

అనిబుద్ధః :-

ఉత్తరకుంభే :- ఉత్తరాభిముఖమనిరుద్ధం ప్రవాళాభమనంతోత్సంగే ఆసీనం పుష్పాంబరం సర్వాభరణసంయుక్తం చతుర్భుజం శంఖచక్రధరమభయవరదం "యోవాసంయోగః" ఇతి అనిబుద్ధం, మహాన్తం, వైరాగ్యం, సర్వదేవమయం".

కపిలః :-

ఆగ్నేయ కుంభే కపిలం - శ్వేతాభం ప్రాఙ్ముఖమష్టహస్తం దక్షిణేనైకమభయం అన్యేచక్రాసిహలధరం, వామేనైకహస్తేనకట్యావలంబితం అన్యేశంఖచాపదండధరం రక్తవస్త్రం కిరీటాద్యాభరణాన్వితం, "కామీమిమా", ఇతి కపిలం, మునివరం, శుద్ధం, వేద రూపిణం[1]".

యజ్ఞః :-

నైర్ఋతికుంభే :- పశ్చిమాభిముఖం యజ్ఞం చతుశ్శృంగంసప్తహస్తం తప్తచామీకరాభం, శంఖచక్రాజ్యస్థాలీస్రుక్స్రువకమండలు జుహూపభృత్ధరం రక్తవస్త్రం సర్వాభరణభూషితం "యం యజ్ఞై" ఇతి, 'యజ్ఞం, సర్వదేవమయం, పుణ్యాం, క్రతుం"[2].

నారాయణః :-

వాయవ్యకుంభే :- పశ్చిమాభిముఖం నారాయణం-స్ఫటికాభం చతుర్భుజం శంఖచక్రధరమభయవరదం పీతాంబరం శ్రీవత్సాంకం సర్వాభరణ సంయుక్తం-"మామాత్మగుప్తాం" ఇతి నారాయణం, త్రయీమయం,జగన్నాథం, దేవదేవం[3].

---

1. జ్ఞాన. (ఉ)
2. యజ్ఞ మూర్తిం, యజ్ఞాత్మకం, యజ్ఞరూపిణః(ఉ)
3. నారాయణాత్మకం, నారాయణాయబ్రహ్మేశాత్మకం, నారాయణాయ పుణ్యాదైవం. (ఉ)

పుణ్య :-

ఐశాన్య కుంభే :- ప్రాఙ్ముఖం పుణ్యం-తరుణాదిత్యసంకాశం చతుర్భుజం శంఖచక్రధరమభయవరదం[1] రక్తవస్త్రోత్తరీయోపవీతినం శ్రీవత్సవక్షసమితి "సత్యం సత్యం" ఇతి పుణ్యం, పుణ్యాత్మకం, పుణ్యమూర్తిం, పుణ్యదాయినం". ఇతి ధ్యాత్వా, ఆవాహ్య, అభ్యర్చయేత్.

దేవస్య రక్షాబంధనవిధిః :-

ఉత్సవబింబమష్టోపచారైరభ్యర్చ్య, పుణ్యాహం కృత్వా, మృణ్మయవ్యతిరిక్త సౌవర్ణాదిపాత్రేషు, ఆఢకాదహీనైః - తండులైరాపూర్య సౌవర్ణాన్ ప్రతిసరాన్ విన్యస్య, నాగరాజమావాహ్య, అభ్యర్చ్య స్వస్తిసూక్తేన తాన ౕ ౕభిమృశ్య, 'కృణుష్వపాజ' యిత్యనువాకం జప్త్వా, 'స్వస్తిదావిశస్పతి' రితిదేవస్య దక్షిణకరే, దేవ్యో స్తత్తన్మన్త్రేణ వామకరేబధ్నీయాత్.

యజ్ఞాధికారే :-

చక్రవీశామి తానాం కుంభదేవానాంచ బధ్నీయాదితి.

వాసాధికారే :-

దేవం దేవీసహితం స్నానశ్వభ్రే 'పరంరంహే' తి నిధాయ నిత్యస్నానోక్తమార్గేణ స్నాపయిత్వా, స్నానవస్త్రాణి విమోచ్య, విష్టరే దేవం దేవ్యాచ సమానీయ, శ్వేతవస్త్రైః కుండలాంగదహారాద్యైః భూషణైః, శ్వేతమాల్యైః శ్వేతగంధ పవిత్రోత్తరీయాభ్యాం అలంకృత్య, రాజవదుపచారాన్ కృత్వా, ప్రాణ్యంగజాతి గంధాన్వర్జయిత్వా, అన్యద్భోగాన్యథాన్యాయం కృత్వా, యాగశాలామాగత్య వేద్యాం నవకుంభాన్విన్యస్య, విష్ణ్వాదిదేవాన్ ఆవాహ్య, అభ్యర్చ్య, హౌత్రం ప్రశంస్య, ఆవాహన జుష్టాకార, స్వాహాకారాన్ కృత్వా, దేవస్య దేవ్యోశ్చ పూర్వోక్తవిధినా ప్రతిసరాన్ బంధయేత్.

---

1. పీతాంబరధరం, (ఉ)

(స్రువేణాజ్యేనోత్సవదినదైవత్య, ముపభృతాసాజ్యచరుణాతిథిదైవత్య, మాజ్యేన అగ్నిహోత్రహవణ్యా వారదైవత్యం, ఆజ్యేనజుహ్వా నక్షత్ర దైవత్యంజుహుయాత్.)

దైవత్యహోమ: :-

ఉత్సవదైవత్యం, తిథిదైవత్యం, వారదైవత్యం, నక్షత్ర దైవత్యం, వైష్ణవం, విష్ణుం సూక్తం, పురుషసూక్తం, శ్రీసూక్తం, మహీసూక్తం, సర్వదైవత్యమంత్రాన్ హుత్వా, సర్వత్ర దధిక్షీరాజ్యలాజయుక్తమన్నం ఉపజుహ్వా ఉ దాయవైష్ణవం నిత్యం మేవం హోమం జుహుయాత్.

స్రువేణాజ్యేనోత్సవదైవత్య, ముపభృతాసాజ్యపక్వేన తిథిదైవత్య, మాజ్యేన అగ్నిహోత్రహవణ్యాంతద్వారదైవత్యం, ఆజ్యేనజుహ్వాన క్షత్ర దైవత్యం. అథవా సర్వత్రస్రువేణ తత్తత్ స్మృత్వా, జుహ్వాదాయ వైష్ణవం నిత్యహోమంజుహుయాత్. అయమేకాగ్నికుండపక్ష:. త్రేతాగ్నయశ్చేదన్వాహార్యం ప్రధానం. తత్రసర్వత్ర హోమాన్ హుత్వా. ఆహవనీయ్యే పురుషసూక్తం గార్హపత్యే వైష్ణవం శ్రీసూక్తం చ జుహుయాత్. అయం త్రేతాగ్నిపక్ష:. పంచాగ్నయశ్చేత్సభ్యం ప్రధానం. తత్రసర్వత్రహోమాన్ హుత్వా. ఆహవనీయ్యే పురుషసూక్తం. అన్వాహార్యే విష్ణుసూక్తం. గార్హపత్యేవైష్ణవం. శ్రీసూక్తం. ఆవసథ్యే ఏకాక్షరసూక్తం, మహీసూక్తం జుహుయాత్ ఇతి శ్లోకమరీచి:. పటల మరీచ్యాం ఏకాగ్ని మపికరోతి. వాసాధికారే, ప్యేకాగ్నింకరోతి. అత్రిరపి ఏవమేవ; క్రియాధికారే. పంచాగ్నయ ఉత్తమం. సభ్యమేకాగ్నిరధమం త్రేతాగ్నిపక్షే ఆహవనీయే ప్రధానం. సమిధాజ్యచరు-హోమముత్తమం. ఆజ్యచరుహోమేమధ్యమం. ఆజ్యమధమం. సాజ్యచరుణాధమాధమమితి. అథవానిత్యహోమకుండే సర్వం కుర్యాదితి. హోమస్థానే అనుక్తేపచనాలయ:. కుండే అనుక్తే ఔపాసనకుండం. ద్రవ్యే అనుక్తే ఆజ్యం. కాలే అనుక్తే మధ్యాహ్నం, పాత్రే అనుక్తేస్రువం. ఇత్యుక్తత్వాత్. పచనాలయేవానిత్యాగ్నికుండే వా కుర్యాత్. యజ్ఞాధికారే-త్రేతాగ్నికల్పనేగార్హపత్యం.

ప్రధానం. పౌండరీకం సామాన్యప్రాయశ్చిత్తార్థం. నిమిత్తప్రాయశ్చిత్తార్థం వా పరికల్పయేత్.

స్రుగాదిపాత్రాలాభే :-

స్రుగాదిపాత్రాణామలాభే స్రువేణైవహోతవ్యం.

ప్రాయశ్చిత్తాగ్నిహోమః :-

పౌండరీకాగ్నికుండం సర్వప్రాయశ్చిత్తార్థం పరికల్పయేత్.

ఇతిశ్రీవైఖానసే శ్రీవిష్ణుదివ్యాగమ ధర్మశాస్త్రే సగ్ంహితరత్నాకరే నవకుంభావాహనయాగదీక్షా నిత్యహోమంనామ అష్టమం ప్రకరణం

అథ నవమం ప్రకరణం

నిత్యహోమానంతరం కుంభదేవానేకాదశోపచారై రష్టోపచారైర్వాభ్యర్చ్య పశ్చిమేవిష్టరేదేవేశం, దక్షణేచక్ర, ముత్తరేశాన్తం, పూర్వేవీశం, సంస్థాప్య ధాన్యపీఠే బలిరక్షకంచావాహ్య, బలిబేరంచ పశ్చిమే సంస్థాప్య సర్వానభ్యర్చ్యహవిర్నివేద్య, పూర్వోక్తానావరణత్రయదేవాన్ గర్భాలయస్థాన్ పరివారదేవానభ్యర్చ్య హవిర్నివేదయేత్. ఉత్సవం చక్రహీనే న కుర్యాత్. చక్రాదిబేరాభావే పాత్రేష్వావాహ్య అభ్యర్చయేత్.[1]

నిత్యబలికాలః :-

ఉత్సవాత్పూర్వం బలిం, పూర్వోక్తవన్నిర్వాపయేత్. అథవాదేవేశస్యా గ్రే వా బలిందద్యాత్.

వాహనారోహణేవిశేషః :-

వస్త్ర గంధపుష్పాద్యైశ్శిబికాదికమలంకృత్య, దేవాలయాభిముఖే ప్రతిష్ఠాప్య దేవేశంనానావిధైః వస్త్రఆభరణగంధమాల్యాద్యై విష్ణుగాయత్ర్యాలంకృత్యప్రణమ్య,

---

1. మూర్తి చక్రంయదిభవేత్, బలిబేరం వినా ఆచరేత్ (ఉ).

'వేదాహ' మితియానమారోప్య, తామ్రం, ఆయసం నారాచం వా సంయోజ్య, 'విష్ణుర్మా'మితి రజ్జుభిర్బధ్వా, అష్టోపచారైరభ్యర్చ్య సక్తులాజాపూపాదీని నివేద్య, ఆచమనం, తాంబూలం చదద్యాత్. ప్రలాపాద్యన్య కలహాన్వర్జయిత్వా దక్షిణోత్తరయోరర్చకౌబ్రాహ్మ్యామాసనమాస్థాయ జయశబ్దై, ర్జయస్తోత్రైః సంయుతం 'కనిక్రదాదీన్' పఠేత్. దేవస్యాగ్రే స్తోత్రపాఠాన్, పృష్ఠే వేదాధ్యయనాని కుర్వన్తః, నృత్తగీతవాద్య ఛత్రచామరధూపదీపధ్వజపతాకాద్యైస్సర్వజనయుతం తోయధారాపురస్సరమాలయం పరీత్య, గ్రామంశనైశ్శనైఃప్రదక్షిణంకారయేత్.

దేవస్యదర్శనఫలం :-

తద్గ్రామనివాసినస్సర్వేజనాఃతాంబూలఫలాదీనిదద్యుః, - బల్యుత్సవానుగమనేన పదేపదే యజ్ఞఫలం ప్రాప్నువన్తి.

దర్శనకాంక్షిణస్సర్వే శూద్రాన్త్య జాతయోపి వేదపాఠకవిప్రసమాభవన్తి.

అస్పృశ్యాదిస్పర్శనేశంకిత ఫలం :-

యశ్శంకితః కృతస్నానః, సశీఘ్రం నరకంవ్రజేత్, తస్మాదస్పృశ్య సంస్పర్శే నదోషోభవేత్ ఇతి.

ఉత్సవాన్తే స్నపనం :-

ఏవంగ్రామం ప్రదక్షిణం కృత్వా, శకునసూక్తేనాలయమావిశ్య ఆస్థానమంటపే దేవం[1] సంస్థాప్యపాద్యాచమనముఖవాసానిదత్వా-రాజవదుపచారాన్కృత్వా, పూర్వవత్కౌతుకంవిసృజ్య, దేవంశుద్ధోదకైస్సంస్నాప్య[2] ప్లోతేన విమృజ్య వస్త్రంపరిధాయాభ్యర్చ్య, పూర్వవత్కౌ తుకంబధ్వా, హవి[3] నివేద్య పానీయాచమనముఖవాసానిదత్వా వస్త్రాభరణగంధమాల్యాద్యై రలంకృత్య, 'దేవస్యత్వా' ఇతి ఆదర్శందర్శయిత్వా నీరాజనాదీనికారయిత్వా[4] నృత్తగీతవాద్యైర్వినోదంకారయేత్. ప్రణమ్య, అభ్యన్తరే పూర్వస్థానేదేవం ప్రతిష్ఠాపయేత్.

---

1. సింహాసనే (ఉ) 2. చతుర్దశ. (ఉ) 3. ప్రభూతం వా. (ఉ)

4. అపూపాదీన్విష్ణు గాయత్ర్యానివేద్య, ఆచమన, ముఖవాస పానీయాని దద్యాత్ (ఉ).

ద్విగుణార్చనం :-

ఏవం ప్రథమే అహని సాయాహ్నేకుర్యాత్. ద్వితీయ దినప్రభృతి సాయంప్రాతర్నిత్యార్చనాన్తే ద్విగుణార్చనం, ద్విగుణనివేదనం, కుంభదేవారాధనం, ధ్వజదేవారాధనం, హోమంబలించకృత్వా, సాయంప్రాతరుత్సవంచకారయేత్. సాయంప్రాతర్నిత్యార్చనాన్తే ఉత్సవం దేవీసహితముత్తమం, మధ్యమంప్రాతఃకాలే, అధమం పంచమే అహనివాకుర్యాత్[1].

ఉత్సవకాల నిర్ణయః :-

ఉదయాత్పూర్వకాలఃరాత్ర్యుత్సవకాలః, దివా అపరాహ్ణాన్తం దివోత్సవకాలః. సంధ్యయో ద్వయోః అర్ధరాత్రే మధ్యాహ్నే వా బలింక్షిపేత్

వర్షాద్యైరుత్సవాసంభవే :-

అతివాత వృష్టి, విద్యుచ్చోర, రాజభయా[2] దిసంభవే ఆలయే, ద్వితీయావరణే వా, బలిముత్సవం కారయేత్.

జలకుంకుమోత్సవః :-

అథషష్ఠే అహనిప్రాతర్నిత్యక్రియాం సమాప్య, పీఠేదేవం దేవ్యా సహనివేశ్య అష్టోపచారైరభ్యర్చ్య, జలకుంకుమాభ్యాం చ ఉత్సవంకారయేత్. అన్యద్వస్త్రాదికందత్వా, అభ్యర్చ్య, పృథుకాదీనినివేద్య, ఆచమన తాంబూలం చ దత్వా రాజోపచారాన్కారయేత్.

రథోత్సవః :-

సప్తమే అహన్యుషఃకాలే శ్రోత్రియానాచార్య పూర్వక సప్తఋత్విజః ఆహూయ అర్చయిత్వా, తాన్సప్తమునీన్స్మృత్వా స్వర్ణగవాజ్యతండులోదకుంభ దూర్వాగ్రక్రముకాన్ తేభ్యోదత్వా, నిత్యక్రియాం సమాప్య, సాయంకాలే కృష్ణాగరుగంధంసంపాద్యదేవ్యాసహదేవమభ్యర్చ్య, పుణ్యాహంకృత్వారక్షాబంధనం కృత్వా 'గంధద్వారే' తిదేవస్యదేవ్యోశ్చగంధమాలిప్య[3] రథేదేవందేవ్యాసహారోప్య ఉత్సవంకారయేత్.

---

1. హోమంబలిశ్చ సాయంప్రాతః కర్తవ్యః (ఉ).

2. అంధకార (ఉ)

3. తచ్ఛేషంభక్త్యైభోదద్యాత్ (ఉ)

మృగయాత్రోత్సవః :-

అష్టమే అహన్యుషఃకాలే ప్రాతస్సంధ్యార్చనాన్తే హోమాద్యం సర్వంకృత్వా ధృతచాపశరం, చిత్రకక్ష్యాదికటకసంయుక్తం, దేవీం వినా సాయుధం అశ్వారూఢం కృత్వా, గ్రామప్రాన్తోపవనే విహారవీథిమధ్యే వా. దేవమానీయ తత్రేక్షుఖండఅపూపనారికేళ కదళ్యాదిఫలాని, భక్ష్యద్రవ్యాణి, నివేద్య, తానిభక్తేభ్యో దద్యాత్. తత్ర గజాశ్వరథారూఢజనై శ్చక్రవీశామిత్రైసహ సీమాన్త (ర) ం గత్వా మృగయాసంభ్రమం నాటయేత్.

పశ్చాదాలయస్యపురస్తా, త్సర్వ గుణపూర్ణయా అనపాయిన్యాదేవ్యా సహ యత్కించిత్సర్వానందకారీ సర్వమంగళదాయీ సంవాదరూపం- వినోదమవధార్య స్వస్తిసూక్తేన సంతుష్టామిందిరాం, అనుగృహ్ణన్తం దేవమాలయంప్రవేశ్య పూర్వవదర్చయేత్

శయనాధివాసః :-

తద్రాత్రౌపూర్వవత్సర్వం కృత్వా హవిర్నివేదనాన్తే అభ్యన్తరమంటపే శయనస్థానే వా ప్రతిష్ఠోక్తవద్ధాన్య వస్త్రాణ్యాస్తీర్య, దేవస్య దేవ్యోశ్చ చక్రవీశఅమితానాం చ, నవకౌతుకాని బద్ధ్వా ధాన్యవేదిష్వధివాసయేత్.

ప్రభాతేదేవముత్థాప్యపాద్యాద్యైరభ్యర్చ్య, తీర్థస్నానకాలాత్పూర్వం హవిర్వర్జ మన్య త్సర్వం పూర్వవత్ కుర్యాత్. అథవాధ్రువాయ హవిర్నివేదనం కుర్యాత్

డోలావినోదోత్సవః :-

ప్రాతరుత్సవాన్తే డోలామధిరోప్య మందమన్దందేవీభ్యాంసహ డోలావినోదో త్సవమాచరేయుః

ఇతిశ్రీవైఖానసే శ్రీవిష్ణుదివ్యాగమ ధర్మశాస్త్రే సగ్ంహితరత్నాకరే ద్వితీయాది నవదిన పర్యన్తహోమబలిరుత్సవ విశేషపూజా నామ నవమం ప్రకరణం

అథ దశమం ప్రకరణం

చూర్ణోత్సవః :-

మంటపేవిష్టరేదేవం సంస్థాప్య, అష్టోపచారైరభ్యర్చ్య అభిముఖేవీశం, దక్షిణేచక్రం, ఉత్తరే శాన్తం చ, సంస్థాప్యధాన్యాన్యాస్తీర్యో[1] లూఖలముసలౌ సన్యస్య, వస్త్రేణవేష్టయిత్వా ఉలూఖలేబ్రహ్మాణం, ముసలేరుద్రం, హరిద్రాయాం లక్ష్మీం చాభ్యర్చ్య, తత్ హరిద్రాయాంచతురంశాన్ తండులాన్ ఉశీరంవాసంయోజ్య, ఉలూఖలే నిక్షిప్య 'అతోదేవాది' నాచార్యః కించిదవఘాత్య, భక్తై ర్దేవదాసీద్విర్వా అవఘాతయిత్వా, చూర్ణీకృత్య, దేవాగ్రే ధాన్యాన్యాస్తీర్య పంచపదాని కృత్వా, దర్భాన్యాస్తీర్య, చూర్ణపూర్ణాన్ చతురః కలశాన్ దిక్షువిన్యస్య మధ్యేతైలకలశంవిన్యస్య, ద్వేవా విన్యస్య హరిద్రాకలశేసినీవాలీం, తైలకలశేసోమం, చార్చయిత్వా, వస్త్రేణాచ్ఛాద్య 'అతోదేవే' తి దేవం దేవీసహితంతైలేనాభ్యంజయిత్వా, 'వేదాహ' మితి చూర్ణేనాభిషిచ్య, తచ్ఛిష్టతైలేనచూర్ణేన చ చక్రాదీంశ్చా భిషించ్య తచ్చూర్ణం చక్రసహితం గ్రామమా లయంవాప్రదక్షిణం కృత్వా, తచ్చక్ర సన్నిధౌ, భక్తానాం శిరసి వికిరేత్. తేన అశుభం నశ్యతి.

తీర్థదినం దినద్వయే సంప్రాప్తే

అథావభృథ క్రియాతీర్థదినే నక్షత్రేఖండితే అపరదినే దశ నాడికాస్సంతిచేదపరదినే తీర్థంకుర్యాత్. విష్ణు పంచకదిన, మాసనక్షత్ర, స్థాపనదిన, యజమాన గ్రామ జన్మనక్షత్రేషు, అమాయాంపౌర్ణమాస్యాం మధ్యాహ్నే విషువాది సంక్రాతి గ్రహణాని రాత్రౌచేద్రాత్రావేవశ్రేష్ఠం, రాహుదర్శనే సంక్రాన్తే నిశాస్నానంశ్రేష్ఠతరమితి, తద్దినేమధ్యాహ్నే సర్వక్రియాం పరిసమాప్య[2]. దినద్వయేసంప్రాప్తే నేష్టంతత్రప్రథమదినం వర్జయిత్వా తీర్థస్యపరదినంశ్రేష్ఠం; అన్యనైమిత్తి కేషుపూర్వపర దినేషు సామాన్యంచేత్ ఉభయోరపి యథేష్టం కుర్యాత్.

1. ధాన్యపీఠే. (ఉ) 2. రాత్రౌ అవభృథంచరేత్, (ఉత్త)

తీర్థస్నానవిధిః :-

అథమధ్యాహ్నే అపరాహ్ణే వా, దేవేశం యానమారోప్య, చక్రవీశామితాన్ పురస్కృత్య, ధనుస్సహస్రాదర్వాక్, నదీతటాకం, నదీసాగరసంగమం నిర్ఝరం దేవఖాతం, సరోవా, యథాసంభవంగత్వా తత్తీరే ప్రపాదీనికృత్వా తత్ర జలాభిముఖం, దేవంసంస్థాప్య, పాద్యాచమనాదీన్‌దత్వా, పూర్వే గరుడం, దక్షిణే చక్రముత్తరేశాన్తం చ, సంస్థాపయేత్.

దశకలశస్నపనం :-

కలశానాహృత్య తంతునావేష్ట్య ప్రక్షాళ్యతోయేనాపూర్య కుడుబద్వయం సిద్ధార్థయుక్త జలం సిద్ధార్థోదకం, కుడుపద్వయంయవసర్షపమాషవ్రీహితండుల యుక్తంజలమక్షతోదకం, వైష్ణవ మన్త్రాభిమన్త్రితం కుశదూర్వాగ్రచందన మిశ్రితం జలం కుశోదకం, వైష్ణవ, విష్ణుసూక్త, పురుషసూక్తజపవాసితం జప్యోదకం, నవరత్నయుక్తం జలం రత్నోదకం, తైఃపంచప్రధానకలశానాపూర్య దేవాభిముఖే-ధాన్యవేద్యాంమధ్యాదివిన్యస్య, తద్వామపార్శ్వే తదుపస్నానకలశాన్ శుద్ధోదకపూర్ణాన్విన్యస్య, సువర్ణపుష్పాణిచవిన్యస్య.వస్త్రేణాచ్ఛాద్య "ఆదిత్య, మప్సరా, న్కశ్యపం, బృహస్పతిం, మునీన్ , తక్షకం, సర్వమన్త్రాన్ (?) విద్యాధరాన్, విష్ణుం, గంధర్వానీ, త్రిప్రధానేషు సోపస్నానేషు అధిదేవానావాహ్యా భ్యర్చ్య పుణ్యాహంకృత్వా దేవంపాద్యాద్యర్ఘ్యాన్తం ప్రతిద్రవ్యమభ్యర్చ్య, గరుడం విష్వక్సేనంచ, -మధ్యాదికలశోదకై, "శ్శన్నోదేవీ", "పూతస్తస్య", "ఇమాఓషధయ", "అభిత్వాశూర", "చత్వారివా" గితి, దేవమభ్యుక్ష్య "వారీశ్చతస్ర" ఇతిసర్వోపస్నానకలశోదకైరభ్యుక్ష్య, అవశిష్టోదకైశ్చక్రం గరుడం విష్వక్సేనంచ తత్తీర్థజలేనాభ్యుక్ష్య, తత్తీర్థజలే నిమజ్జయేత్.

'ఏతేశత' మితి తస్యాగ్రే సర్వే జనాస్తత్తీర్థే దేవసన్నిధౌస్నాత్వా సర్వపాపైర్విముక్తోభవేయుః. దేవం శుద్ధోదకైస్సంస్నాప్య అలంకృత్య అష్టోపచారై రభ్యర్చ్య, యానమారోప్య చక్రవీశామితాన్పురస్కృత్య శకునసూక్తం జపన్ తోయధారాపురస్సరం సర్వాలంకారవాద్యసంయుక్తం ఆలయాగ్రంగత్వా, గోపురాగ్రేదేవంసంస్థాప్య, అలంకృతానార్యో దీపంపుష్పం చహస్తాభ్యాం ధారయత్యః

నృత్తవాద్యయుక్తం దేవమగ్రేనయేత్ప్రదక్షిణంకృత్వా. ద్వారదేశేతదర్చకా: ప్రత్యుత్థానంకుర్యు:. ఆస్థానమంటపేదేవమాస్థాపయేత్. చతుర్దిక్షువేదానధీత్య రాజవదుపచారాన్కృత్వా పూర్వస్థానేదేవం సంస్థాపయేత్.

అన్తహోమ: :-

యాగశాలామాగత్య పరిషిచ్యపూర్ణాహుతిమంతహోమం చ కుర్యాత్. తదగ్నిం పచనాలయేనిత్యహోమార్థం సంగ్రహేదితికేచిత్.

కుంభశక్తిం (ధృవ) బేరే ఆవాహనం :-

ఆచార్య: కుంభస్థదేవాన్ ధృవబేరే ఆవాహయేత్.

అవరోహణాత్పూర్వం విశేషబలి: :-

తత్రరాత్రౌ (చక్రంవినా) పూర్వవత్సర్వవాద్యయుత బలిందత్వాబలిదేవాన్ ఉద్వాస్య, తద్గ్రామస్థసర్వదేవాలయేషు, శూన్యాగారే చైత్యవృక్షమూలే, తటాకేషు మాతృదుర్గాస్కందధాతృవిఘ్నేశాదిగృహేషు, శ్మశానసమీపే, వాపీకూప సరస్సు ద్యాన్వేవల్మీకే, ఉగ్రదేవాలయేషు, వాద్యం వినాబలిందద్యాత్. వాద్యం సకృత్సకృత్కృత్వేతి భృగు: - అగ్నిసన్నిధౌ స్నానంకుర్యాత్.

అవరోహణం :-

దేవంప్రణమ్య ధ్వజదేవమభ్యర్చ్య, ముద్గాన్నంనివేద్య 'ఆసాగ్ర, హవిష్మతీ' రితిధ్వజమవరోప్య, ఊర్ధ్వే పుష్పాంజలిందత్వా, సూత్రసహితంధ్వజపటం శిరసినిధాయ, ప్రదక్షిణం కృత్వా దేవ పార్శ్వేనిధాయ ప్రణమ్యో త్సవాన్తస్నపనం కుర్యాత్.

అవరోహణాత్పరంస్నపనం :-

తదసంభవే తత్రరాత్రౌ ద్వితీయే పంచమే సప్తమే వాఆరాధ్య, బలిందత్వా ధ్వజావరోహణం స్నపనం కారయేత్.

పుష్పయాగ నిర్ణయ: :-

ప్రతిష్ఠాన్తే, ఉత్సవాన్తే, విషువే, అయనే, ఉపరాగేషు, రాజదుస్స్వప్నే, దుర్భిక్ష,

అనావృష్టి శత్రురాజభయేషు, ఉత్పాతేషు, దేవస్య స్నపనం కృత్వా పుష్పయాగం కుర్యాత్.

ప్రతిష్ఠోత్సవాన్తే అంకురార్పణం వినా అన్యేష్వంకురార్పణపూర్వకం కుర్యాత్.

విశేషపూజా :-

ఆస్థానమంటపే సర్వాలంకారసంయుక్తందేవం దేవీసహితం ధాన్యరాశౌనిధాయ, (ఉపచారైః) ప్రముఖేధాన్య పీఠే పుష్పాదీన్‌సన్యస్య, పుష్పరక్షకమభ్యర్చ్య దేవంత్రయోదశవిధానైః భక్ష్య భోజ్య లేహ్యా చోష్య సహితనారికేళాద్యైరభ్యర్చయేత్.

పుష్పయాగహోమః :-

తద్దక్షిణే ఔపాసనాగ్నావాఘారాన్తే, హౌత్రంప్రశంస్య, విష్ణ్వాదిదేవాన్, పుష్పేశంచావాహ్య ఆవాహనక్రమేణజుష్టాకార, స్వాహాకారాన్కృత్వా, వైష్ణవం, విష్ణుసూక్తం, పురుషసూక్తం, ప్రాజాపత్యం, వ్యాహృతీశ్చహుత్వా, పద్మపుష్పై ర్బిల్వపత్రైర్వా విష్ణుగాయత్ర్యా అష్టోత్తరశతం హుత్వా, శ్రీసూక్తం, భూసూక్తం, సర్వదైవత్యం[1], వైష్ణవం, చహుత్వా తమగ్నిం విసృజేత్.

పుష్పయాగః :-

దేవస్యాభిముఖే నృత్తాని, దక్షిణేచతుర్వేదపారాయణం, పశ్చిమేస్తోత్రధ్వనిం, ఉత్తరేవేదాంగానిచశ్రావయేత్. ఆచార్య ఋత్విజోదేవస్యాభిముఖేపార్శ్వేవా స్థిత్వా అష్టాక్షరద్వాదశాక్షర, విష్ణుగాయత్రీ, మంత్రానష్టోత్తరశతం జప్త్వా పుష్పాంజలిందత్వా హవిర్నివేద్యతాంబూలాని దత్వా "శక్తితః మయాకృతానిత్రయోదశోపచారాణి తత్సర్వమిష్టం భవతు తే హరే," ఇతిదేవేశం సంప్రార్థ్య క్షమస్వేతిప్రణమ్య-గ్రామమాలయంవాప్రదక్షిణం కృత్వా ఆలయమావిశేత్. ఆచార్యఋత్విగ్భ్యో యథార్హం దక్షిణాం దద్యాత్.

---

1. పుష్పాధిదైవత్యం (ఉ)

పుష్పయాగ ఫలం :-

ఏవం యఃకురుతే భక్త్యా తస్యమనోవాక్కాయకృతంపాపం తత్క్షణాదేవ నశ్యతి, సర్వాన్కామానవాప్నోతి, సపుత్రపౌత్రవాన్ సర్వయజ్ఞఫలంలబ్ధ్వా దశపూర్వైర్దశాపరైస్సహ, తద్విష్ణోః పరమంపదం గచ్ఛేత్.

ఇతిశ్రీవైఖానసే శ్రీవిష్ణుదివ్యాగమ ధర్మశాస్త్రే సగ్ంహితరత్నాకరే ఉత్సవవిధానే పుష్పయాగ విధానం నామ ఏకాదశం ప్రకరణం

అథ ద్వాదశం ప్రకరణం

ఉత్సవదినపుష్పాణి :-

అథోత్సవదినపుష్పాణి-పద్మం, బిల్వం, కరవీరం, కుముదం, నంద్యావర్తం తుళసీం, స్థలారవిందం, విష్ణుక్రాన్తం, పంకజం చ నవదినేషుయథాక్రమం-దేవేశంకుంభదేవానర్చయేత్-అలాభే తుళసీ కరవీర పంకజై ర్వాకారయేత్

ఉత్సవదినసమిధః :-

ఉత్సవదినసమిధః - పాలాశ, బిల్వ, శమీ, న్యగ్రోధో, దుంబర, అశ్వత్థ, ఖదిర, ప్లక్ష, పాలాశాః. అలాభే పాలాశమశ్వత్థం వా జుహుయాత్.

ఉత్సవదినేబలిః :-

ఉత్సవదినేషుబలినిర్ణయః-ముద్గ, నిష్పావ, కుళుత్థ, మాష, తిల, అపూప యవ, లాజ, సక్తుభిః క్రమేణనవదినేషుబలిందద్యాత్. అలాభే ముద్గాన్నం వా దద్యాత్.

ఉత్సవదినదైవత్యం :-

అథోత్సవదినదైవత్యం - బ్రాహ్మ్యం, ఆర్షం, రౌద్రం, వాసవం, సౌమ్యం, వైష్ణవం, సర్వదైవత్యం, యామ్యం, వారుణం, యథాక్రమం నవదినేషు జుహుయాత్-

తిథిదైవత్యం :-

ఆగ్నేయం, ప్రాజాపత్యం, కౌబేరం, వైఘ్నం, శ్రీదైవత్యం, కౌమారం, ఆదిత్యం, రౌద్రం, దౌర్గ్యం, ఐంద్రం, యామ్యం, వైష్ణవం, రౌద్రం, ఈశానం, సౌమ్యం, (పౌర్ణమ్యాం) "ఋషభంవాజినం", "అమావాశ్యాసుభగా", (అమాయాం) యథాక్రమం జుహుయాత్.

వారదైవత్యం :-

సూర్యవారాది వారేషు తత్తద్వారాధిపదైవత్యం.

నక్షత్రదైవత్యం :-

కృత్తికాది నక్షత్రేషు 'అగ్నయే, కృత్తికాభ్య' స్వాహేత్యాది తత్తన్నక్షత్రదైవత్యం.

కాల దైవత్యం :-

ప్రాతఃకాలే ఐంద్రం, మధ్యాహ్నే సౌరం, సాయంకాలే బార్హస్పత్యం.

యోగదైవత్యం :-

విష్కంభాదిసప్తవింశతియోగక్రమేణ - యామ్యం, వైష్ణవం, సౌమ్యం, బ్రాహ్మ్యం, బార్హస్పత్యం, సోమం, ఐన్ద్రం, వారుణం, శేషం, అగ్నిం, సౌరం, పంచభూతం, మారుతం, భార్గవం, వారుణం, గణేశం, రౌద్రం, ధనదం, త్వాష్ట్రం, మిత్రం, షడాననం, సావిత్రం, శ్రియం, గౌరీం, ఆదిత్యం, పిత్రు, అదితి, రితి.

కరణదైవత్యం :-

బవాదికరణేషు - వాసవం, ప్రాజాపత్యం, ఐంద్రం (మైత్రం), అర్యమ్ణం, భూతదైవత్యం, శ్రియం[1], యామ్యం, భృగుం, "ఋషభం వాజనం" "అమావాస్యా" కౌబేరం, మారుత, మితి యథాక్రమం జుహుయాత్.

పక్షదైవత్యం :-

శుక్లపక్షే 'దేవేభ్య స్వాహా', కృష్ణపక్షే 'పితృభ్యస్స్వాహే' తి పక్షద్వయే.

---

1. (త్ర్యంబకం ఉ)

ఋతుదైవత్యం :-

మధుశ్చ, మాధవశ్చేతి క్రమేణఋతు దైవత్యం.

మాసదైవత్యం (సౌరం, చాంద్రం)

మాసదైవత్యం - ద్వివిధం - తస్మిన్‌సౌరమానేన యస్మిన్వార్యే రవిస్సంక్రమితే తద్వారాధిపదైవత్య, మేవ తన్మాసాధిపదైవత్యం.

చాంద్రమానేన-తన్మాసనక్షత్రాధిపదైవత్యం ఇతి.

అయనదైవత్యం :-

అయనద్వయేషు - ఉత్తరాయణే సౌరం, దక్షిణాయనే చాంద్రం చ.

సంవత్సర దైవత్యం :-

'ప్రభవా' దిక్రమేణ-విష్ణుం, ప్రజాపతిం, రుద్రం, వైష్ణుం, భృగుం, మరీచిం, పులహం, పులస్త్యం, క్రతుం, వశిష్ఠం, అత్రిం, ఇంద్రం, అగ్నిం, యమం, నిర్ఋతిం, వరుణం, వాయుం, కుబేరం, ~~ఈశానం~~, పృథివీం, ఆపో, తేజః, వాయుం, ఆకాశం, ధర్మం, ధృవం, ధాత్రీం, సోమం, శాఖిన్యై ప్రభంజనం, ప్రత్యూషం, ప్రభాసం, అగ్నిం, రోహిణీం, శ్రియం, దుర్గాం[1], బ్రహ్మజజ్ఞానం, గుహం, సూర్యం, చంద్రం, మార్కండేయం, ఉమాం, వీశం, చక్రం, శాన్తం, గురు, మంగారకం, బుధం, శుక్రం, శనిం, హవిఃపాలకం, అనన్తం, జాహ్నవీం, జ్యేష్ఠాం, బ్రాహ్మీం, మాహేశ్వరీం, షణ్ముఖీం, వైష్ణవీం, వారాహీం, ఇన్ద్రాణీం[2] ఇతి షష్టిసంవత్సరాణాం అధిపాభవన్తి. అతః క్రమేణ తత్తద్వర్షదైవత్యం జుహుయాత్.

ఇతి శ్రీవైఖానసే శ్రీవిష్ణుదివ్యాగమ ధర్మశాస్త్రే సగ్ంహితరత్నాకరే ఉత్సవభాగే ఉత్సవదినక్రమేణ పుష్పసమిధహవిః నతిథివారనక్షత్రయోగ కరణపక్షమాసర్తువత్సరదైవత్యాదయః నామ ద్వాదశం ప్రకరణం

---

1. వాణీం (ఉ) 2. చాముండీం (ఉ)

అథ త్రయోదశం ప్రకరణం

అథధ్వజదండప్రతిష్ఠా :-

అథధ్వజదండ ప్రతిష్ఠావిధిం వ్యాఖ్యాస్యామః

దండలక్షణం :-

ఉత్సవోక్తక్రమేణధ్వజదండమాదాయ, సమ్యక్ప్రకల్పయేత్.

ముహూర్తనిర్ణయః :-

ప్రతిష్ఠోక్తమాసనక్షత్రయోగకరణలగ్నయుత- శుభదినేధ్వజదండస్థాపనం కుర్యాత్.

ఆచార్యాదివరణమంకురార్పణం :-

తద్దినాత్పూర్వం పంచమేత్ర్యహేవాయజమానఃపూర్వోక్తలక్షణ సంపన్నమాచార్యమాహూయవస్త్రాద్యైః పంచాగభూషణైరర్చయిత్వాయథోచితాన్ ఋత్విక్పరిచారకాన్ వరయేత్. ఆచార్యః కేశశ్మశ్రువపనస్నానాఘమర్షణ సంధ్యావందనాదీన్ కృత్వా సాయంకాలే అంకురార్పణంకుర్యాత్

యాగశాలా :-

పరేద్యుః (ద్వితీయేఅహని) నిత్యకర్మాన్తే ఆగ్నేయ్యాం ఉత్తరే ఐశాన్యాంవా యాగశాలాంకృత్వా తన్మధ్యేశయ్యావేదింకృత్వా తత్ప్రాచ్యా మౌపాసనాగ్నికుండం సభ్యం చ కుర్యాత్.

అంగహోమమక్ష్యున్మోచనం :-

ఔపాసనాగ్నికుండే ఆఘారం కృత్వా వాస్తుహోమం హుత్వా పర్యగ్నిపంచగవ్యాభ్యాం ధ్వజదండం సంశోధ్య, తద్దక్షిణే సభ్యాగ్నావాఘారాన్తే 'దద్భ్యస్వాహా' త్యంగహోమం, తత్తన్మంత్రేణాక్షిమోచనం కృత్వా, గవాదిదర్శనద్రవ్యాణిపూర్వవద్దర్శయేత్.

అధివాసత్రయం :-

అధివాసార్థం పంచగవ్య, క్షీర, కుశోదకైః, త్రీణి కుంభానిపూరయిత్వా, తద్దక్షిణేధాన్యరాశిషునిధాయ అగ్నింపరిషిచ్య, "వ్యాహృతిర్గారుడం, ధ్వాజం, వైష్ణవం బ్రాహ్మ్యం, ప్రాజాపత్యం, వారుణం, వైష్ణం (గారుడం) వైష్వక్సేనం, దిగ్దైవత్యం" చ హుత్వా "హిరణ్య పవమానా" భ్యాం ద్రవ్యత్రయేణ ధ్వజం సంస్నాపయేత్.

కుంభేగరుడాద్యావాహనం :-

ఆఢకప్రస్థద్వయ పూరితం నవకుంభమాదాయ తంతునావేష్ట్యప్రక్షాళ్య అద్భిరాపూర్య, అక్షతకుశకూర్చాని నిక్షిప్య, ఏలాలవంగకర్పూరోశీరాదీనినిక్షిప్య శుభేముహూర్తే నవరత్నాని నిధాయ, రత్నానామలాభే సువర్ణపుష్పాణి నిధాయ దుకూలాభ్యాం సూక్ష్మకార్పాసతంతు భ్యాం (వా), "తేజోవత్సవ" ఇత్యావేష్ట్య విష్ణసూక్తేనధాన్యరాశ్యోపరినిధాయ ఆచార్యస్తద్దక్షిణే చోత్తరాభిముఖం-బ్రాహ్మ్యసనేసమాసీనఃప్రాణాయామం (త్రయం) కృత్వా, పూర్వవన్న్యాసాదికం కృత్వా, తత్కుంభజలే, గరుడం, ధ్వజం చ ధ్యాత్వా, ఆవాహ్య, పుష్పాద్యర్ఘ్యై చ మనాన్తమర్చయేత్.

స్నపన హౌత్ర ఆవాహన హోమాదయః :-

సప్తకలశస్నపనం, ధ్వజస్యప్రతిసరబంధనం చ కృత్వా, ధ్వజస్యాధః ధాన్యాన్యాస్తీర్య, తదుపరినిధాయ, వస్త్రాణ్యాచ్ఛాద్య, సభ్యాగ్నిం పరిస్తీర్య హౌత్రంప్రశంస్య (దక్షిణప్రణిధౌ) "శతధారం", "కదాపిస్సృజతే"తి. గరుడం, పక్షిరాజం, సువర్ణపక్షం, ఖగాధిపం "ఆసాగ్ర", "ఓజోబలాయే"తి, జయం, అత్యుచ్ఛ్రితం, ధన్యం ధ్వజం. ఇత్యావాహ్య, ఆవాహనక్రమేణజుష్టాకార-స్వాహాకారాన్కృత్వా, ' వైష్ణవం, పురుషసూక్తం, విష్ణుసూక్తం, శ్రీ, భూ, సూక్తం, దిగ్దైవత్యం యజేత్. అన్తహోమం చ హుత్వా రాత్రిశేషంనయేత్.

రత్నన్యాసం, ధ్వజస్థాపనం :-

ప్రభాతేస్నాత్వా (నిత్యకర్మాన్తే) దేవాలయంగత్వా యథోక్తస్థానే గరుడస్య పృష్ఠే (ప్రముఖేవా)పంచ, చతుస్త్రితాలంవా అవటం ఖనిత్వా, శాలిధాన్యానినిధాయ తదుపరివజ్రవైఢూర్యపుష్యరాగమౌక్తికప్రవాళాని పంచరత్నాని, మధ్యాది క్రమేణ నిధాయ, (ధ్వజంవస్త్రేణాలంకృత్య ప్రతిసరంవిసృజ్య) "ఆచార్యః శకునసూక్తం ధ్యాజం, జపన్ "సుపర్ణోసి", "హవిష్మతీ" రితి ధ్వజం (క్షుద్రఘంటాయుతం) తదవటే సంస్థాప్య తన్మూలే త్రివేదిసహితంపీఠం పరికల్ప్య కుంభోదకేన గరుడస్య స్నపనం కృత్వా హవిర్నివేద్య, గరుడస్య ముద్గాన్నం నివేద్య పరివార దేవానాంబలిందద్యాత్

దక్షిణాదానం ఉత్సవః :-

ఆచార్య ఋత్విక్పరిచారకేభ్యో యథార్హం (యథాశక్తి) దక్షిణాం దత్వా, తద్రాత్రౌదేవస్యోత్సవంకారయేత్.

ఇతి శ్రీవైఖానసే శ్రీవిష్ణుదివ్యాగమ ధర్మశాస్త్రే సగ్ంహితరత్నాకరే ఉత్సవభాగే ధ్వజదండ స్థాపనం నామత్రయోదశం ప్రకరణం ఉత్సవవిధానం (ప్రకరణం) సమాప్తం

స్నపన విధానం

అష్టోత్తరశతకలశస్నపనమ్ :-

అథాష్టోత్తరశతకలశస్నపన విధిం వ్యాఖ్యాస్యామః :-

ఉత్సవాన్తే ప్రతిష్ఠాన్తే సూర్యచంద్రో పరాగే, విషువాయనే, గురుశుక్రోదయే, యుగాన్తే, దుర్భిక్షానావృష్టి రాజబాధాద్యన్యోత్పాతేషు, తద్దోషశాన్త్యర్థం దేవేశం శ్రీవైఖానస భగవచ్ఛాస్త్రోక్త విధినాష్టోత్తరశతకలశైస్స్నాపయేత్. తద్దినాత్పూర్వం నవమే, సప్తమే, పంచమే, వా అఙ్కురార్పణం కుర్యాత్.

ప్రాగ్ద్రవ్యాణి :-

అష్టమృత్తికాః, అ॰ ౹ర్వతాః, ధాన్యాని, అంకురాష్టమంగళాని ప్రాగ్ద్రవ్యాణి.

అష్టమృత్తికాః :-

నద్యాం, తటాకే, దర్భమూలే, సస్యమూలే, గజస్యదక్షిణదన్తోద్ధృతే, వృషస్య దక్షిణశృఙ్గోద్ధృతే, వల్మీకే, కుళీరస్యనివాసే, స్థితా మృదః ఆహరేత్. అలాభే. నాదేయం. దర్భమూలాం వా మృదమాహరేత్.

అష్టపర్వతాః :-

హిమవాన్, మేరు, విన్ధ్య, విధురో, వేదపర్వతః, మహేన్ద్ర, స్సోమశైల, హరిశ్చంద్రశ్చతశృఙ్గ ఇత్యష్టపర్వతాన్, యాజ్ఞికైర్వృక్షైర్మృదా వా. షడంగుళవిస్తారా అష్టాంగుళోన్నతాన్, తదూర్ధ్వేత్ర్యంగుళవిస్తారోన్నతాన్, క్రమాత్కృశాన్, గోశృంగవత్, కారయేత్. క్రమాత్శ్వేత,పీత,కృష్ణ,రక్త,శ్యామ,నీల,పిఙ్గళ,గౌరవర్ణాన్ కారయేత్.

ధాన్యాని :-

శాలి వ్రీహి యవ ముద్గ మాష తిల ప్రియంగు గోధూమ చణక మసూర కుళుత్థ సర్షప నీవారాదిధాన్యాని, ప్రత్యేకంప్రస్థమాత్రాదహీనాని, శరావేషుసంగృహ్ణీయాత్.

అష్టమఙ్గళాని :-

యాజ్ఞికైర్వృక్షైః-ద్వితాలాయామా తదర్ధ విస్తారా శ్చతురఙ్గులఘనా శ్చతురశ్రాః ఫలకాః కృత్వా, తాసాంమధ్యే, సప్తాంగుళోత్సేధాని, శ్రీవత్సమన్త్రశ్శ్రియమగ్నికోణం

రుక్మవర్ణం, రక్తాభం పూర్ణకుమ్భం, భేరీంగౌరనిభాం, శ్వేతవర్ణమాదర్శం, శ్వేతాభం, మత్స్యయుగ్మమన్యోన్యముఖం తన్నేత్రేరక్తే తస్యపక్షౌనీలవర్ణౌ, అంకుశం రాగనిభం. తద్ధ్రాణంకృష్ణవర్ణం, శంఖం శుభ్రవర్ణం, ఆవర్తంరక్తవర్ణం అన్త: కమలం, సువృత్తం స్వస్తికం వా కారయతి, ఏతానిప్రాగ్ద్రవ్యాణి.

ప్రధాన ద్రవ్యాణి :-

పఞ్చగవ్యం, ఘృతం, మధు, దధి, క్షీరం, గన్ధోదకం, అక్షతోదకం, ఫలోదకం, కుశోదకం, రత్నోదకం, జప్యోదకం, సర్వౌషధ్యుదకం, ఇత్యేతానిద్వాదశప్రధాన ద్రవ్యాణి చాహరేత్.

అనుద్రవ్యాణి :-

పుణ్యపుష్పాణి:- బిల్వపత్ర కరవీర పద్మ కుముద తులసీ ఇతి పుణ్యపుష్పాణి.

జాతీఫలాది చూర్ణం :- జాతీఫలకర్పూరోశీరకోష్టముద్గకచోరాణాం చూర్ణం.

కషాయం :- మధూకా శ్వత్థ న్యగ్రోధ ఖాదిర వకుళ త్వక్కషాయం.

నాదేయాది తీర్థాని :- నదీతటాకవాపీకూప పల్వలోదకానిచేతిపఞ్చ.

వనౌషధ్య: :- దూర్వాసహదేవీ పాటలీ పుష్కర సింహీ చన్దన వ్యాఘ్రీతివనౌషధీ సమాయుక్తం, హరిద్రాచూర్ణమ్.

సర్వగన్ధద్రవ్యాణి :- హరేణుక, స్థౌణేయక, వ్యాఘ్రనఖ, అగరుపత్ర, యావక మేరువాల, జాతీఫల, జాతీపత్ర, కర్పూర, ఏలా, లవంగ, చన్దన, ఉశీర, స్థిర, నారద, సాదర, కుసుంభ కచోరాది ద్రవ్యయుతం సర్వగన్ధం.

మూలగన్ధద్రవ్యాణి :- పాలాశ, దూర్వా, పామార్గ, భూర్జపత్ర, కరవీర, నంద్యావర్త కుశాశ్చేతిసప్తమూలగన్ధానిచైతాని.

ధాతుద్రవ్యాణి :- జాతి, హింగుళ, మనశ్శిలా, గోరోచన, హరితాళకాని. ప్లోతవస్త్రోత్తరీయాభరణయజ్ఞోపవీతపుష్పగన్ధధూపద్రవ్య, దీపసమిద్దర్భాంకుర నాలికేరఖర్జూర కదళీ చూతాదిఫలానిచాహరేత్. సువర్ణేన రజతేన తామ్రేణ, పిత్తళేన మృదా వాకృతాన్ మృణ్మయాంశ్చేత్ఖండస్ఫుటితకాళరహితాన్ పక్వబింబఫలాకారాన్, సుదృఢాన్, ద్రోణపూర్ణాన్ ప్రధానకలశాన్, ఆఢకపూర్ణాన్ ఉపస్నానకలశాన్, ఆహృత్య అష్టోత్తరశత కలశాన్, ద్రవ్యన్యాసార్థం ప్రస్థపూర్ణాన్ శరావాంశ్చాహరేత్.

ఆలయస్యైశాన్యేగోమయేన గోచర్మమాత్రముపలిప్య, ధాన్యాన్యాస్తీర్య ఉలూఖలంనిధాయ తదుపరిముసలంనిక్షిప్య ఉలూఖలేసోమం, ముసలేసుదర్శనం, హరిద్రాయాంసినీవాలీం చావాహ్యాభ్యర్చ్య, ప్రత్యేకం నిక్షిప్య, పుణ్యస్త్రీభిర్ఘాతయిత్వా చూర్ణీకృత్యాతపేశోషయిత్వా, శరావేషు నిక్షిపేత్

ఋత్విగ్వరణమ్ :-

పూర్వోక్తగుణసంపన్నం ఏకం ఆచార్యం, ద్రవ్యదేవతారాధనార్థమేకం, కలశోద్ధరణార్థం ద్వౌ, అన్య పరిచర్యార్థమేకమేవం చతుర: (పఞ్చవా) ఆహూయ, వరయిత్వావస్త్రాద్యైరలఙ్కృత్యాభిపూజయేత్.

దేవేశమభ్యర్చ్య హవిర్నివేద్య దక్షిణేవ్రీహిభిస్థండిలంకృత్వా ఉపర్యుపరిపంచతల్పాన్యాస్తీర్య, ఆచార్య: పుణ్యాహంకృత్వా, శయనమభ్యుక్ష్య, దేవస్య దేవ్యోశ్చ పూర్వవ త్ప్రతిసరాన్‌బధ్వా, శయనసూక్తేన దేవం దేవీసహితంశాయయేత్తత ఉత్తరాచ్ఛాదనం కృత్వాచామరైస్సంవీజ్య నృత్తగేయవాద్యాద్యైర్జయశబ్దైశ్చ ఘోషయేత్.

ఆలయాభిముఖే పశ్చిమేచోత్తరేఐశాన్యే వా, యథోక్తదేశేస్నపనాగారం, మణ్డపం, కూటం, ప్రపాంవాకృత్వా సర్వత్రవితాన ధ్వజ దర్భమాలాద్యైరలంకృత్య. "ఆశాసుసప్త", ఇతిగోమయేనోపలిప్య, శాలిపిష్టేన "సోమగ్ంరాజానం" ఇతిప్రాగుదక్‌షట్సూత్రై: పఞ్చవింశతిభాగంకృత్వా, తన్మధ్యేశిలయా, ఇష్టకయా, సుధయా, మృదా వా, చతురశ్రం, ఉత్తరే జలమార్గయుతం, తద్వేరపి ఠాదధికంచతుర్దిశం, చతురంగులయుతంస్నానశ్వభ్రం కృత్వా, కదళీపద్మ కుముద హరిద్రాదిపత్రై స్తచ్ఛ్వభ్రమాచ్ఛాద్య, తస్యోపరివస్త్రాణ్యాస్తీర్య బిల్వ పలాశ పద్మముకుళాని, "స్వాసస్థం దేవే"తి వికీర్య,శ్వభ్రే మధ్యవేద్యాం కుశకూర్చాన్విన్యస్య తద్బహిశ్చాష్టౌ పదాని పరిచర్యార్థం ద్వారార్థం హిత్వా, తద్బహి:షోడశపదేషు ప్రాగాదిచతుర్దిక్షు ద్వారార్థ మేకైకంపదంత్యజేత్. శేషేషు ద్వాదశ పదేషు ప్రధాన ద్రవ్యన్యాసార్థం వ్రీహిభిస్తణ్డులైర్వాగోలకోన్నతం యథాలాభోన్నతం వా గాయత్ర్యా వేదింకృత్వా "హిరణ్యపాణి" మితిప్రాగగ్రానుదగగ్రాన్ దర్భానాస్తీర్య అష్టోత్తర

శతకలశానాదాయ "ఇమేధూపా" ఇతి అన్తరాళే సమ్యగ్ధూపంధూపయిత్వా, "శుచీవోహవ్యే", తి ప్రక్షాళ్య, "ఇషేత్వోర్జేత్వే", తి యవాన్తర మంగుళ్యన్తరం వా తన్తునా పరివేష్ట్య గన్ధాక్షతైరలంకుర్యాత్.

అష్టోత్తర శతకలశస్థాపనప్రకారః :-

పక్షానతీతం కపిలాయాః ఘృతమేకాంశం, ఏకదినానతీతం శ్వేతాయాః దధిద్వ్యంశం, యామానతీతం రక్తాయాః క్షీరంత్ర్యంశం, అహరనతీతం కృష్ణాయాః గోమయంచతురంశం, అహరనతీతం కపోతగళవర్ణాయాః గోమూత్రంషడంశం సంభృత్య, "గాయత్ర్యా" గోమూత్రం, "గన్ధద్వారే" తిగోమయం, "ఆప్యాయస్వే" తిక్షీరం, "దధిక్రావణ్ణ" ఇతిదధి, "శుక్రమసీ" తిఘృతం చ సంయోజ్య, చతుర : కలశాన్పఞ్చగవ్యేనాపూర్య ఈశానపదే సంస్థాపయేత్. ద్వాదశ ప్రధానకలశానాం పృష్ఠభాగే చతురః, చతురః శుద్ధోదకపూర్ణకలశాన్ విన్యసేత్. తతఃఘృతేన చతురః కలశానిన్ద్రేశానయోర్మధ్యే, పుష్పరసోద్భవేనమధునా (తదభావే నారికేళజలేనవా) సంపూరితాన్ చతురః కలశాన్, దధిసంపూరితాన్ కలశాన్ ఆగ్నేయే, సద్యోదుగ్ధక్షీర సంపూర్ణాంశ్చతురః కలశాన్ యమాగ్న్యోరంతరే, గన్ధతోయపూరితాన్ చతురః కలశాన్ యమనిరృతయోరన్తరే, యవసర్షపమాష వ్రీహిన్ తణ్డుల యుక్తాక్షతోదక పూర్ణాంశ్చతురః కలశాన్ నైరృతే, కదళీచూతపనసనారికేళమాతులుంగాదిఫల యుక్తఫలోదకపూర్ణాంశ్చతురః కలశాన్ వరుణనిరృతయోర్మధ్యే, చన్దనకుశాదియుక్తకుశోదకపూర్ణాంశ్చతురః కలశాన్వరుణోదానయోర్మధ్యే, పద్మరాగవజ్రవైఢూర్యపుష్యరాగమౌక్తిక ప్రవాళగోమేధికేన్ద్రనీలమరకతాఖ్యాని నవరత్నాని పంచరత్నాని వా సర్వాలాభేయథాలాభం స్వర్ణశకలాని జలేనిక్షిపేత్. తద్రత్నోదకంభవతి. తథావిధరత్నోదకపూర్ణాంశ్చతురః కలశాన్వాయవ్యే, వైష్ణవం, విష్ణుసూక్తం, పురుష సూక్తం, శాన్తిసూక్తానిద్వాదశావర్త్యజలే అభిమంత్రితం-చేజ్జప్యోదకం, అథవా అతోదేవాది షట్కం ప్రణవశతం వా యత్రజప్యతేతజ్జ-ప్యోదకం భవతి. తథావిధజప్యోదకపూర్ణాన్ చతురఃకలశాన్ సోమోదానయోర్మధ్యే, సర్వబీజానియత్రనిక్షిపేత్ తేన సర్వౌషధ్యుదకేన పూరితాన్ చతురఃకలశాన్ సోమేశాన

యోరన్తరే, యథాక్రమేణ నారాయణసూక్తేన సంస్థాప్య; హరిద్రాచూర్ణయుతాన్ త్రీన్ కలశాన్ నీలవరుణయోర్మధ్యే సంస్థాప్య, తత్పశ్చిమేశుద్ధోదక పూర్ణాంశ్చతురః కలశాన్ వరుణోదానయోరన్తరే నాదేయాదిపంచోదకపూరితాన్పంచఘటాన్ నిదధ్యాత్ ఏవమనేన ప్రకారేణాష్టోత్తర శతకలశాన్ సంస్థాపయేత్.

పూర్వోక్తాః నాదేయాద్యష్టమృత్తికాశ్శరావే సంస్థాప్యేన్ద్రేశానయోరన్తరే ధాన్యపీఠేనిక్షిప్య; ఇన్ద్రాదీశానాన్తం హిమవదాదిపర్వతాన్ ద్వారదక్షిణే విన్యస్య, ఇన్ద్రపావక యోరన్తరే శాల్యాదిధాన్యానిశరావేగృహీత్వానిక్షిప్య, యమపావకమధ్యే అంకురార్పణోక్తాంకురాన్ శరావేగృహీత్వా నిక్షిపేత్. ఇన్ద్రాదీశానపర్యన్త మష్టమంగళాని సంస్థాప్య, బిల్వాదిపుణ్య పుష్పాణ్యాదాయశరావేనిధాయ యమనైర్‌ఋతిమధ్యే విన్యసేత్, జాతీఫలాదిచూర్ణంశరావేనిధాయనీలవరుణయోర్మధ్యే విన్యస్య, అశ్వత్థాదిత్వక్చూర్ణం శరావేప్రతిగృహ్య వరుణోదానయోర్మధ్యే విన్యసేత్. సహదేవ్యాదివనౌషధీః శరావేసోమోదానయోర్మధ్యే విన్యస్య, హరేణుకాది సర్వగన్ధచూర్ణం శరావేగృహీత్వాసోమేశానయోరన్తరే సంస్థాప్య, పాలాశాదిమూలగన్ధాన్, ప్లోతవస్త్రోత్తరీయాభరణయజ్ఞోపవీతస్రగ్గన్ధ జాతిహింగుళాదిధాతూంశ్చ ఈశాన పదకోణేవిన్యస్య, కలశేషు కుశకూర్చాక్షతాశ్వత్థ పత్రాణితత్తన్మన్త్రేణ నిక్షిపేత్. ఏతానిమృదాది ప్రాగ్ద్రవ్యాణి పుణ్య పుష్పాద్యనుద్రవ్యాణి సర్వాణి యథోక్తస్థానేషు "విష్ణుసూక్తే" నాసాదయేత్.

జయాద్యావాహనమ్ :-

పుణ్యాహం కృత్వా, స్నానశ్వభ్రస్యపరితః ఇన్ద్రాదీశానాన్తంజయాద్యప్సరసానావాహయేత్. దేవేశం వస్త్రాద్యైరలంకృత్యాభ్యర్చ్యహవిర్నివేద్య ధూపదీపధ్వజ పతాకాద్యైస్సర్వ జనయుతం తోయధారాపురస్సరం గ్రామమాలయంవా ప్రదక్షిణం కృత్వాస్నానశ్వభ్రపీఠే దేవం దేవీ సహితం శకునసూక్తే న సంస్థాప్య దేవేశం ప్రణమ్య, "సువర్ప్రువర్భా రి" తి దేవస్యమూర్ధ్ని నాభౌపాదయోశ్చ విలిఖ్య, శిష్యేణసహాచార్యోయజమానేన వస్త్రాద్యైః పూజితస్సన్ స్నానశ్వభ్రస్యదక్షిణే

ఉత్తరాభిముఖో భూత్వా, ప్రాణాయామం కృత్వా, దేవదేవస్య అష్టోత్తరశతకలశస్నపనే తత్త త్కలశాధిదేవతావాహనారాధనానికరిష్యే, ఇతి సంకల్ప్య, తత్తదధి దేవతావాహనం కారయేత్.

ద్రవ్యదేవావాహనం :-

మృదష్టకశరావే "భూమిర్భ్వామ్నే"తి భూమిం, ఉర్వీం, ధరిణీం, రత్నగర్భాం, హరిణీం, పౌష్ణీం, క్షోణీం, మహీం, ఇతి. హిమవదాద్యష్టకులపర్వతేషు "అగ్నేనయే"తి. అగ్నిం, జాతవేదసం, సహౌజసం, అజిరాప్రభవం, వైశ్వానరం, నర్యాపసం, పఙ్క్తిరాధసం, విసర్పిణమితి; ధాన్యేషు "మరుతః పరమాత్మా" వాయుం, జవనం, భూతాత్మకం, ఉదావహం, ఇతి. అఙ్కురేషు "శతధారగ్ం" గరుడం, పక్షిరాజం, సువర్ణపక్షం, ఖగాధిపం, ఇతి. అష్టమంగళేషు "ఇన్ద్రం ప్రణయన్తం" ఇన్ద్రం, శచీపతిం, పురుహూతం, పురన్దరం, హరిహయం, వజ్రపాణిం, అర్యమ్ణం, త్రిలోకాధిపం ఇతి. పుణ్యపుష్పేషు "బ్రహ్మజజ్ఞానం" "బ్రహ్మాణం. ప్రజాపతిం, పితామహం, హిరణ్యగర్భ", ఇతి, జాతీఫలాదిచూర్ణపాత్రే "వన్ద్యేన ఏష" "చక్రం, సుదర్శనం, సహస్రవికచం, అనపాయినం", ఇతి, కషాయచూర్ణే "యేతేశతం" "వరుణం, ప్రచేతసం, రక్తామ్బరధరం, యాదస్పతిం", ఇతి, హరిద్రాచూర్ణకలశేషు "సినీవాలి" "సినీవాలీం, పితృమహితాం, పుణ్యాం, గభస్తినీమ్", ఇతి; తదుపస్నానకలశేషు "రాకామహగ్ం" "రాకాం, వారాంగనాం, ముఖ్యాం, రత్నాంగినీం", ఇతి, నాదేయాదిపఞ్చతీర్థకలశేషు, "ఇమం మేవరుణ" "వరుణం, ప్రచేతసం, రక్తామ్బరధరం. యాదస్పతిం", ఇతి సింహికాదివనౌషధీషు "రుద్రమన్యం" "రుద్రం, ఈశానం, ఉమాపతిం, గంగాధరమ్", ఇతి, సర్వగన్ధపాత్రే "త్రాతారమిన్ద్ర" మితి. "ఇన్ద్రం, శచీపతిం, పురుహూతం, పురందరమ్, ప్లోతవస్త్రే "హిరణ్యగర్భ" "త్వష్టారం, హిరణ్యగర్భం, ప్రజాపతిం, పరమేష్ఠినం" ఇతి ధృతవస్త్రోత్తరీయేషు "యమర్పయన్తి" ఇతి. తక్షకం, క్షితిజం, సర్పరాజం, ధరాధరమ్; ఆభరణేషు "జగద్భువోధిపతి" "షణ్ముఖం, గుహం, స్కందం కుమారం" యజ్ఞసూత్రే "అగ్నిందూతం" "అగ్నిం, జాతవేదసం, పావకం,

హుతాశనం పుష్పేషు "ధాతాస్య విశ్వం" ఇతి. "పుల్లం, పుష్పరక్షకం, హరితం, అధివాసమ్,"గన్ధే "తయాదిత్యా" ఇతి "హరిణీం, పోష్ణీం, క్షోణీం, మహీం", పాలాశాదిమూలగన్ధే "బ్రహ్మజజ్ఞానం" ఇతి "ప్రజాపతిం, పితామహం, హిరణ్యాగర్భమ్బ్రహ్మాణం" ధాతుద్రవ్యేషు" జాతవేదసే" ఇతి "దుర్గాం, కాత్యాయనీం, వైష్ణవీం, విన్ధ్యవాసినీం", పఞ్చగవ్యకలశేషు ఇతి "ఈశానం, ఈశ్వరం, దేవం, భవం", తదుపస్నానకలశేషు "విశ్వేదేవాశ్శృణు" విశ్వాన్ దేవాన్ ఇతి, ఘృత కలశేషు "అగ్న ఆయాహి" "సామవేదం, ఘృతం, వజ్రం, యజ్ఞియం", తదుపస్నానకలశేషు"సంవత్సరోసీతి" వత్సరాన్.

మధుకలశేషు "అగ్నిమీళే" ఋగ్వేదం, మధుం, సోమం, క్రతుం, తదుపస్నాన కలశేషు "మరుతః పరమాత్మా" ఇతి వాయుం. దధికలశేషు "ఇషేత్వోర్జేత్వా" యజుర్వేదం. దధిం, మిశ్రం. ఇష్టం. తదుపస్నానకలశేషు. "రుద్రమన్యం" రుద్రం, ఇతి, క్షీరకలశేషు. "శంనోదేవీ", అధర్వవేదం, క్షీరం, పవిత్రం, పుణ్యం, తదుపస్నానకలశేషు "తదశ్వినా", ఇతి అశ్వినౌ.

గన్ధోదక కలశేషు. "వసన్తేనర్తునాదేవాః" ఋతూన్, మహారాశీన్, గన్ధర్వాన్, తీర్థాన్, ఇతి.—

తదుపస్నాన కలశేషు "ఆవాయోభూష" ఇతి మరుతం, అక్షతోదకకలశేషు "ప్రజాపతేనత్వ" ఇతి కాశ్యపం, విశ్వమూర్తిం, అక్షతం, తక్షకం., తదుపస్నానకలశేషు "బృహస్పతేఅతి" ఇతి బృహస్పతిమ్, ఫలోదకకలశేషు "సోమోధేనుగ్ం" ఇతి సోమం, యజ్ఞాంగం, ఇన్దుం, చన్ద్రం, తదుపస్నానకలశేషు "శంనోనిధత్తాం" ఇతి అనంతం, కుశోదకకలశేషు "యతస్వమాసీ" ఇతి మునీన్. తపోనాథాన్. కుశాన్. పాపవినాశినః, తదుపస్నానకలశేషు "యమర్పయన్తి" ఇతి తక్షకం ; రత్నోదకకలశేషు "ఇదంవిష్ణుః" ఇతి విష్ణుం, వ్యాపినం, రత్నం, విశ్వం, తదుపస్నానకలశేషు "అప్సరస్సుయో" ఇతి గన్ధర్వం. జప్యోదకకలశేషు "యద్దేవానాం చక్షు" ఇతి పవిత్రం, మన్త్రం, జప్యం, శుద్ధం ; తదుపస్నానకలశేషు "ఇహపుష్టిం పుష్టిపతి" ఇతి

పుష్టికాం. సర్వౌషధ్యుదకకలశేషు "చిత్రం దేవానా" ఇతి ఆదిత్యం, భాస్కరం, సూర్యం, మార్తాణ్డం. తదుపస్నానకలశేషు "అప్సరాసుయామేధా" ఇతి అప్సరస. ఏవ మష్టోత్తర శతకలశేషు, ప్రాగనుద్రవ్యేషు, తత్తదధిదేవానావాహయేత్.

"ఆసన పాద్యాచమనస్నానవస్త్రగన్ధధూపదీపార్ఘ్యహవి: పానీయ ప్రణామాశ్చే" తిద్వాదశోపచారైరభ్యర్చ్య, సర్వద్రవ్య కలశాన్ వస్త్రైరాచ్ఛాద్య "ఆప ఉన్దన్తు జీవసే, విష్ణుసూక్తం, విష్ణోర్నుకం, ఇత్యాది "అణోరణీయాన్", శంనోవాత: పవతాం ఇత్యాది మంత్రై: అభిమృశ్య, నద్యాది పుణ్యజలేన ద్వౌకలశౌప్రపూర్య దేవ్యస్య దక్షిణవామయోర్నిక్షిప్య, అర్చన ద్రవ్యాణి పాత్రపరిచ్ఛదాన్ దేవస్యపురతోవిన్యస్య ఆచార్య ఋత్విగాద్యా: "దధిక్రావణ్ణో" ఇతి సర్వేదధిప్రాశనం కృత్వా, ఆచామేత్.

సోష్ణీషోత్తరీయాభరణ పుష్పగన్ధాద్యైరలంకృతస్సన్నాచార్య: దేవస్య దక్షిణే ఉత్తరాభిముఖస్తిష్ఠన్ దేవేశం ప్రణమ్య, పాద్య - పుష్పాంజలి - అర్ఘ్య - ఆచమన - ముఖవాస - ఆదర్శ ఇత్యాద్యుపచారై: సంపూజ్య వివిధ స్తోత్రైర్గీతైర్వినోదమపి కారయేత్. దేవం రాజవదుపచారాన్ కృత్వా, దేవేశం ప్రణమ్య వస్త్రాభరణమాల్యాదీనివిమోచ్య, అన్యాని దత్వా ముఖవాసం దత్వా, వైష్ణవైర్మన్త్రైర్జయ శబ్దైశ్చస్తుత్వా దేవేశం ప్రణమ్య ప్రసీదేతికార్యం విజ్ఞాపయేత్.

స్నపన ప్రకార: :-

ఆచమన శాటికాచ్ఛాదనపుష్పగన్ధధూప దీపార్ఘ్యాచమనాద్యై: అష్టోపచారై రభ్యర్చ్య, శిష్యేణాహృతమృదాదిద్రవ్యాణి, ప్రణవేనాభ్యుక్ష్య, ఆచార్యస్స్వయమేవ గృహీత్వా, దేవస్య మకుటాన్తం త్రి: ప్రదక్షిణం పరీత్య, స్వలలాటాన్త ముద్ధృత్యతత్తన్మన్త్రేణాభిషేచయేత్. పున: కలశాన్ సకృత్ప్రదక్షిణీకృత్యప్రోక్ష్య పూర్వస్థానేన్యసేత్ "ఏకాక్షర" ఇతి మృదాస్నాపయిత్వా, ప్రతిద్రవ్యం పాద్యాద్యష్టోపచారై రభ్యర్చ్యయేత్.

"విశ్వేనిమగ్న" ఇతి పర్వతేన ప్రదక్షిణం కారయిత్వా, "వితత్యబాణమి" త్యంకురై: అభ్యర్చ్య, "త్వం వజ్రభృ" దితి అష్ట మంగళై: ప్రదక్షిణం కృత్వా, "వసో:

పవిత్ర" మితి పఞ్చగవ్యేన సంస్నాప్య, "వారీశ్చతస్ర" ఇత్యుపస్నానకలశోదకేన తత్తదన్తరే దేవం స్నాపయేత్.

"అగ్న ఆయాహీ" తిఘృతేన, "అగ్నిమీళే" ఇతి మధునా "ఇషేత్వో" తిదధ్నా, "శన్నోదేవీ" రితిక్షీరేణ, "అభిత్వాశూరే" తిగన్ధోదకేన, "ఇమా ఓషధయ" ఇత్యక్షతోదకేన, "యాఃఫలినీ" ఇతిఫలోదకేన, "చత్వారివా" గితికుశోదకేన, "నారాయణాయే"తి రత్నోదకేన, "పూతస్తస్యే" తి జప్యోదకేన, "చత్వారి శృంగేతి" సర్వౌషధ్యుదకేన. అనేన ప్రకారేణ ద్వాదశ ప్రధాన కలశైస్సంస్నాపయేత్. తత్తదంతరే "ఆపోహిష్ఠే" తి ఉష్ణోదకైస్సంస్నాపయేత్. "ధాతావిధాతే" తిపుణ్యపుష్పైః అభ్యర్చ్య "ఋచోయజూగ్ం షీ" తిజాతీఫలాది చూర్ణేనోద్వర్తయేత్. "సఏషదేవేత్య" శ్వత్థాదిత్వక్కషాయచూర్ణేనచోద్వర్తయేత్, 'ససర్వవేత్తే' తినాదేయాదిపఞ్చ తీర్థైః సంస్నాప్య, 'సామైశ్చసాఙ్గ' మితి వనౌషధీభిరర్చయిత్వా, సినీవాలీ"తి హరిద్రాచూర్ణేన సంస్నాప్య, 'యమధ్వరే'తి పుష్పైః దేవంసకృత్పరీత్య, పాదయోః పుష్పాంజలిందత్వా, క్షమస్వే తిప్రణమ్య, "త్వగ్గ్ం స్త్రీపుమాని" తిసర్వగన్ధచూర్ణేన సంస్నాప్య, అష్టోపచారైరభ్యర్చ్య, 'అతోదేవా' దినాసుగన్ధతైలానులేపనం కృత్వా, 'సహస్రశీర్షా',ది పఞ్చభిస్సూక్తైఃస్నాపయిత్వా, "తేజోవత్స్యావ", "సోమస్యతనూరసీ" తివస్త్రోత్తరీయాభ్యామలంకృత్య, "అగ్నిం దూత" మిత్యుపవీతం, "పవిత్రంతే" "ఇత్యాభరణాని దత్వా, అష్టాక్షరేణ దేవస్యలలాటే ఘనసారకస్తూర్యాదినా తిలకమూర్ధ్వాగ్రమాలిప్య "ఇమాస్సుమనస" ఇతి పుష్పమాలాద్యైరల ఙ్కృత్య త్వం 'భూర్భువే' తి మూలగన్ధేన లేపయిత్వా, "యు ఏవం నిత్య" మితి భూషణైర్భూషయిత్వా "బుద్ధిమతా" మితి ధాతుభిరలంకృత్య, పాద్యమాచమనాదీని దత్వాదేవం విశేషతోఅభ్యర్చ్య మహాహవిః ప్రభూతం వానివేద్య పుష్పాంజలిం దత్వా "క్షమస్వాపచారాన్" ఇతి ప్రణమేత్.

ఏవం యః కురుతేమనోవాక్కాయ కృతం పాపంతత్క్షణా దేవ నశ్యతి. ఇహలోకే సర్వాన్కామాన్ లబ్ధ్వా, అన్తే విష్ణులోకం గచ్ఛతి.

ఇతి శ్రీవైఖానసే అష్టోత్తర శతకలశ స్నపన విధిస్సమాప్తా

అష్టోత్తరశత కలశస్థాపనవిధిః

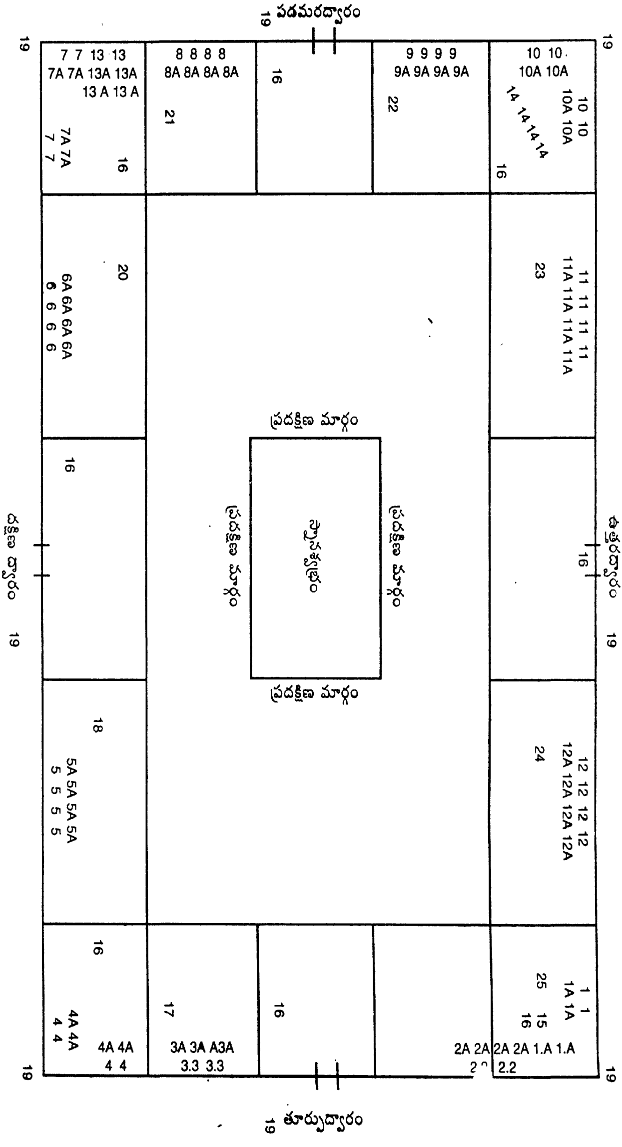

వివరణసూచి

1. పంచగవ్యకలశాః
1A. ఉపస్నానకలశాః
2. ఘృతకలశాః
2A. ఉపస్నానకలశాః
3. మధుకలశాః
3A. ఉపస్నానకలశాః
4. దధికలశాః
4A. ఉపస్నానకలశాః
5. క్షీరకలశాః
5A. ఉపస్నానకలశాః
6. గంధోదకకలశాః
6A. ఉపస్నానకలశాః
7. అక్షతోదకకలశాః
7A. ఉపస్నానకలశాః
8. ఫలోదకకలశాః
8A. ఉపస్నానకలశాః
9. కుశోదకకలశాః
9A. ఉపస్నానకలశాః
10. రత్నోదకకలశాః
10A. ఉపస్నానకలశాః
11. జప్యోదకకలశాః
11A. ఉపస్నానకలశాః
12. సర్వౌషధ్యుదకకలశాః
12A. ఉపస్నానకలశాః
13. హరిద్రాకలశాః
14. నాదేయ తీర్థం
15. అష్టమృత్తికాః
16. అష్టకులపర్వతాః
17. శాల్యాదిధాన్యాని
18. అంకురాన్
19. అష్టమంగళద్రవ్యాణి
20. పుణ్యపుష్పాణి
21. జాతీఫలాదిచూర్ణం
22. త్వక్చూర్ణం
23. వనౌషధయః

1-12.	ద్వాదశప్రధాన ద్రవ్యకలశములు	12x4=48
13.	హరిద్రాచూర్ణ ద్రవ్యకలశములు	3
14.	నాదేయతీర్థ ద్రవ్యకలశములు	5
	ఉపస్నానకలశములు	13x4=52
	మొత్తము	108 కలశములు

ప్రాయశ్చిత్త విధానం

ప్రతిష్ఠాప్రాయశ్చిత్తం

అథ ప్రతిష్ఠాప్రాయశ్చిత్తం :- **అంకురార్పణకాలే-బ్రహ్మాసోమాధిదేవానాం అర్చనాహీనే** తత్తద్దైవత్యం, వైష్ణవంహుత్వా నరభ్యర్చ్య నివేదయేత్. **అంకురార్పణహీనే**-విష్ణుసూక్తం, పురుషసూక్తం, వైష్ణవం, బ్రాహ్మ్యం, సౌమ్యం, వ్యాహృతీర్హుత్వా అంకురార్పణం కుర్యాత్. నచేద్రాజారాష్ట్రం చ వినశ్యతి **అక్షిమోచనాత్పూర్వం పీఠసంఘాతకాలేరత్నానామలాభే**-విష్ణుసూక్తం, పురుషసూక్తం, హుత్వా తత్తస్థానేసువర్ణంవానిక్షిపేత్. **అక్షిమోచనకాలే గవాది దర్శనద్రవ్యహీనే**-గోసూక్తం, తత్తద్రవ్యాధిదైవత్యం వైష్ణవంచహుత్వా, తత్తద్రవ్యం విధివద్దర్శయేత్. **అర్కరాహుసౌరాణాంఉదయే అక్షిమోచనేకృతే**-వైష్ణవం, విష్ణుసూక్తం నవగ్రహదైవత్యంహుత్వా పునరక్షిమోచనంకారయేత్. **పంచగవ్య, కుశోదక, అధివాసహీనే**-రౌద్రం, వైష్ణవం, ఆర్షం విష్ణుసూక్తంహుత్వా జలాధివాసంత్ర్యహం, ఏకాహంవాకారయేత్. **యజ్ఞశాలాయాం మహావేద్యాంప్రమాణహీనే-అధికే అలంకారహీనే** వైష్ణవం, విష్ణుసూక్తం, శ్రీభూదైవత్యం, చ హునేత్. **ధృవబేరస్యాక్షిమోచనాంతే తద్బేరశుద్ధిక్రియాహీనే విపరీతే**-వైష్ణవం, విష్ణుసూక్తం, పురుషసూక్తం, రౌద్రం, ఆర్షం. వరుణదైవత్యంహుత్వా పునరాచరేత్. **యథోక్తే అగ్నికుండహీనే అధికేచేత్** బ్రాహ్మ్యం, సౌమ్య, మాగ్నేయం[1].........

పరిస్తరణ కూర్చ ప్రణీధ్యాజ్యపాత్ర స్రువాదీనాం ప్రమాణహీనే-మిందాహుతి, సావిత్రీం వ్యాహృతిం ...... **మథితాగ్న్యలాభే**-వైష్ణవం, శ్రీభూమిదైవత్యం, ఆగ్నేయం, శ్రోత్రియాగారాగ్నిమాహృత్యగార్హపత్యకుండేనిధాయ ఆఘారంహుత్వా, తమగ్నింవర్ధయిత్వా, పశ్చాత్-అన్వాహార్య, ఆహవనీయ, ఆవసథ్య, సభ్య, పౌండరీకేషు క్రమేణ ప్రణయేత్. **విపరీతే తత్తన్మంత్రహీనే**-అగ్నిప్రణయనం కృత్వావైష్ణవం, ఆగ్నేయం, బ్రాహ్మ్యం. సౌమ్యం, చ ...., **అఘారమధ్యే, అజ్ఞానాద్యదిగచ్ఛేత్** తద్దిక్పాలకదైవత్యం, వైష్ణవ, మాగ్నేయం,

బ్రాహ్మ్యం, సౌమ్యం. . . . . . **ఆజ్యస్థాల్యాం చరౌవామక్షికక్రిమిరోమపిపీలికాది పతనే**-తద్వ్యపోహ్య అన్యం ఆజ్యమాదాయ ప్రాజాపత్యం, ఆగ్నేయం. . . . . . . **ఆఘారేకృతే తస్మిన్నగ్న్యావనుగతే**-చ "అయంతేయోని"రితి సమిధమారోప్య తద్భస్మం లౌకికాగ్నౌనిధాయ సమిధేంధనాదీన్నిక్షిప్య ప్రజ్వాల్య పరిషిచ్య విచ్ఛిన్నమిందాహుతి వైష్ణవంవ్యాహృతిశ్చ. . . . . . . **పరిస్తరణాది సంభారాణాం పరిధీనామూర్ధ్వాగ్ర సమిధౌచ దాహేచ్ఛేదేభేదేవిచ్ఛిన్నే నాశే**-పునఃయుంజీత. విశేషే అనుక్తే సర్వత్రస్రువేణైవహోతవ్యం. హవిర్విశేషే అనుక్తే తత్రాజ్యేన, ఆజ్యాలాభేసాజ్యేనచరుణాహోమమాచరేత్. **ఉక్తద్రవ్యహీనే** కపిలేనఘృతేనచ వైష్ణవంవింశతి. . . . . , **క్రియాహీనేవిపర్యాసే-మంత్రాణాం సంకరేవా.** 'అతోదేవా'ది వైష్ణవంవ్యాహృతిః. . . . . **ప్రాయశ్చిత్తవిశేషే అనుక్తే**-వైష్ణవం విష్ణుసూక్తం పురుషసూక్తం . . . . . . **రత్నధాతుబీజానామలాభే క్రమేణ**-రత్నానాం విష్ణుసూక్తం వైష్ణవం, ధాతూనాందిగ్దైవత్యం వైష్ణవం, ధాన్యానాం-వాయవ్యం,వైష్ణవం ప్రత్యేకం వింశతిర్యజేత్. **వస్త్రం లక్షణహీనే, దోషోపద్రవయుక్తే**-తం త్యక్త్వా అన్యమాదాయ - శ్రియం. వైష్ణవం . . . . **దర్భమాలాహీనే**-ఆర్షం,వైష్ణవం . . . . . . **ప్రమాణహీనేకుంభేస్ఫుటితకాళాదియుతే వస్త్రయుగ్మరత్నాయుధాది**-సౌవర్ణే**షుహీనే**-పురుషసూక్తం, బ్రాహ్మ్యం మునిమన్త్రం. ఆగ్నేయం . . . . , **శ్వానకుక్కుట కాకాద్యైః స్పర్శే పతితైశ్చ సాధితేకుంభే స్పృష్టే, స్రావితే, భిన్నే**తద్వ్యపోహ్య అన్యకుంభంసంగృహ్యా పూర్వవత్సంస్థాప్య-వైష్ణవం,విష్ణుసూక్తం, పురుషసూక్తం, ఆర్షం, ఐంద్రం, బ్రాహ్మ్యం,సౌరం, ఆగ్నేయం, అబ్జాగ్నౌప్రత్యేకం వింశతి పర్యాయం . . . . . . ఆచార్య దక్షిణాందత్వా,పశ్చాద్వైష్ణవాన్భోజయేత్. **అస్పృశ్యస్పర్శనేబింబే** - స్నపనం కృత్వా పూర్వవత్ప్రాయశ్చిత్తం. **శ్వానకుక్కుటాద్యైః కుండంస్పృష్టే** తత్సంశోధ్య, ఆఘారంహుత్వా ఆగ్నేయం, వైష్ణవం, పంచవారుణం, మూలహోమం, హుత్వా వైష్ణవాన్సంపూజ్య బ్రాహ్మణాన్భోజయేత్. **స్రువాదీనామలాభే**-తత్తద్రూపంధ్యాత్వా స్రువేణైవస్కృత్వావైష్ణవం, బ్రాహ్మ్యం. . . .

.. **సమిధానామలాభే** పాలాశమశ్వత్థంవాజుహోతి. తత్తత్సమిధంధ్యాత్వాగ్నేయం వైష్ణవం...... **అజమాహిషదధిక్షీరం గృహ్ణీయాత్చేత్**-వైష్ణవం ..... **వస్త్రాదిద్రవ్యే దర్భాదౌ ప్రపాంవా అన్య దేవార్థం కల్పితే అగ్నినాదగ్ధే**-వైష్ణవం, బ్రాహ్మ్యం, సౌరం ఆగ్నేయం .... **చతుర్దశకలశన్యాసవిపర్యాసే**-వైష్ణవం, పఙ్క్తీశదైవత్యం... **స్నానకాలేవిపర్యాసే, బేరవిపర్యాసే**-పంచవారుణం, షడ్వైష్ణవం. . . . **పంచశయనస్థానవిపర్యాసే**-వైష్ణవం, శ్రీభూమి దైవత్యం దశపర్యాయం. . **హౌత్రప్రశంసా విపర్యాసే**-బ్రాహ్మ్యం, మునిమంత్రం..., **పరిషద్దేవానామావాహన జుష్టాకారౌ విపరీతే**-వైష్ణవం, విష్ణుసూక్తం, బ్రాహ్మ్యం, రౌద్రం. . . . . . **సర్వేషాంహోమానాం యథోక్తపర్యాయేహీనే**-పద్మాగ్నౌ విష్ణుసూక్తం, పురుషసూక్తం ......, **శయానందేవంప్రమాదాదుద్ధృతే**-శ్రీదైవత్యం, భూమిదైవత్యం, వైష్ణవం చహుత్వా పునః శాయయేత్. **వేదాధ్యయనహీనే**-సారస్వతమష్టాశతాధికం..... **ఋత్విజాంచభూషణభంగహీనే**-ఈంకారం, విష్ణుసూక్తం, పురుషసూక్తం బ్రాహ్మ్యం, ఆర్షం, సారస్వతం . . . , **సభ్యేశేషహోమహీనే**-వైష్ణవ, మాగ్నేయం. వ్యాహృతీందశశః..., **నిత్యహోమార్థం సభ్యాగ్నిస్థాపనహీనే**-పూర్వవత్ప్రాయశ్చిత్తం, కౌతుకాదిభ్యో ధృవబేరాదీపార్దీపమివావాహయే దజ్ఞానాత్తత్కుంభజలేనతేషా-మావాహనంకృతే మహత్తరోదోషోభవతి. శీఘ్రంశుద్ధోదకేన. 'ఇషేత్వోర్జేత్వా'ది నా సంస్నాప్య దేవమభ్యర్చ్య అనుమాన్య, వైష్ణవం, విష్ణుసూక్తం. పురుషసూక్తం చ హుత్వా, పూర్వవద్ధ్రువబేరాదావాహయేత్.

ఇతి శ్రీవైఖానసే శ్రీవిష్ణుదివ్యాగమ ధర్మశాస్త్రే సగ్ంహితరత్నాకరే

ప్రతిష్ఠాప్రాయశ్చిత్తం.

ఉత్సవ ప్రాయశ్చిత్తం

ధ్వజారోహణం వినా ఉత్సవే కృతే - స ఉత్సవో నిష్ఫలో భవతి, తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన ధ్వజారోహణం కృత్వా ఉత్సవం కారయేత్.

ధ్వజావరోహణం కృత్వా ఉత్సవం న కుర్యాచ్చేత్-ద్వితీయేమాసి తద్దినేవభృథం సంకల్ప్య తద్దినాత్పూర్వం తీర్థాంకురార్థం మృత్సంగ్రహణం కృత్వోత్సవమారభేత. అస్య ప్రాయశ్చిత్తమబ్జాగ్నౌ వైష్ణవం, విష్ణుసూక్తం, పురుషసూక్తం, గారుడం, ధ్వాజం, వైష్వక్సేనం, సౌదర్శన, ముత్సవాధిదైవత్యం, చ వ్యాహృత్యన్తం హుత్వా వైష్ణవాన్ సంపూజ్యోత్సవం కారయేత్.

ఉత్సవస్యావభృథసంఖ్యాక్రమవిపర్యాసేన అవభృథం కుర్యాచ్చేదుత్సవాధి-దైవత్యం, తిథివారనక్షత్రదైవత్యం, చ ద్విర్హుత్వా, బ్రాహ్మణాభోజయేత్.

ధ్వజారోహణే గరుడప్రతిష్ఠాహీనే - వైష్ణవం, విష్ణుసూక్తం, పురుషసూక్తం, ధ్వాజం, గారుడం, చ దశశో హుత్వా పునఃప్రతిష్ఠాం కారయేత్.

ధ్వజదేవ, చక్ర, విష్వక్సేన, నందీశానా, మర్చనం హీనే-వైష్ణవం తత్తద్దైవత్యం, చ హుత్వా పునరభ్యర్చ్య నివేదయేత్.

భేరీతాడన హీనే - రౌద్రం, వ్యాహృతీ, ర్మహావ్యాహృతీశ్చ, హుత్వా భేరీతాడనం కారయేత్.

ధ్వజారోహణే కృతే గరుడస్య నివేదనే హీనే - వైష్ణవం, ధ్వాజం, గారుడం, చ హుత్వాద్విగుణం నివేదయేత్, **తస్య ముద్గాన్న నివేదనే హీనే** - వైష్ణవం, ధ్వాజం, గారుడం, చ హుత్వా ప్రయత్నేన మౌద్గికం నివేదయేత్.

ధ్వజదండే చోరాద్యపహృతే, హీనే, అగ్నిదగ్ధే అశనినోత్పాటితే చ - వైష్ణవం, వాయవ్య, మాగ్నేయం, మింకారాదీ, గారుడం, ధ్వాజం, చ హుత్వా ధ్వజదండమాపాద్య పూర్వవద్ధ్వజమారోప్యోత్సవం కారయేత్.

ధ్వజగరుడే పతితే - బ్రాహ్మం, ప్రాజాపత్యం, సౌరం, సౌమ్యం, మాగ్నేయం, వ్యాహృతీశ్చ, హుత్వా పూర్వవద్ఘంటాసహితమారోపయేత్.

కాలోత్సవముక్తమాసే న కుర్యాచ్చేత్, అన్యస్మిన్మాసే తద్దినేవభృథం

సంకల్ప్యోత్సవం కారయేదస్య ప్రాయశ్చిత్తం వైష్ణవం, విష్ణుసూక్తం, పురుషసూక్తం, ధ్వాజం, గారుడం, దశశోహుత్వా వైష్ణవాన్ సంపూజ్యాచార్యదక్షిణం దత్వోత్సవమాచరేత్.

ఉత్సవాదౌ స్నపనేహీనే - వైష్ణవం, విష్ణుసూక్తం, పురుషసూక్తం, వారుణం, చ హుత్వా శుద్ధోదకైరభిషేచయేత్.

ఉత్సవార్థం ప్రతిసరబంధనే హీనే - వైష్ణవం, వైష్వక్సేనం, సౌదర్శనం, చ హుత్వా పునఃప్రతిసరం బధ్నీయాత్.

యజ్ఞశాలాయాం కుంభవేద్యాం ప్రమాణహీనాయామధికాయాం చ - వైష్ణవ, మాగ్నేయం, భూమిదైవత్యం, చ జుహుయాత్.

తోరణానామలాభే - దౌవారికదైవత్యం, **దర్భమాలాయాంహీనే**-ఆర్షం; **అలంకారే హీనే** - శ్రీదైవత్యం చ జుహుయాత్.

ప్రాతఃకాలే బలిం నిర్వాప్యోత్సవే హీనే - వైష్ణవం, వైష్వక్సేనం, గారుడం, తదుత్సవాధిదైవత్యం చ హుత్వా సాయం ద్విగుణముత్సవం కారయేత్, **సాయముత్సవ హీనే** - ప్రాతర్ద్విగుణం వర్ధయేత్.

బలిప్రదానే హీనే - వైష్ణవం, బలిరక్షకదైవత్యం, చ హుత్వా తథైవ బలిప్రదానం కారయేత్.

బలిద్రవ్యే పాత్రే వా భూమావపతితే భిన్నే నష్టే - పూర్వవత్ప్రాయశ్చిత్తం హుత్వా, యథోక్తం బలిద్రవ్యమాపాద్య, బలిదానం కృత్వా పశ్చాద్భూతపీఠే బలిశేషం నిర్వపేత్.

తదనుక్తస్థానేబలిశేషంనిర్వపేచ్చేత్, వైష్ణవమక్షహంతృదైవత్యం, వైష్వక్సేనం, గారుడం, సౌదర్శనం, చ హుత్వాభూతపీఠే బలిం క్షిపేత్.

దేవస్య ద్విగుణార్చనే హవిర్నివేదనే చ హీనే - వైష్ణవం, శాన్తిం, హుత్వా ద్విగుణమభ్యర్చ్య హవిర్నివేదయేత్. **యథోక్తేహోమే హీనే** - వైష్ణవం, విష్ణుసూక్తం, పురుషసూక్తం, త్రయస్త్రింశత్కృత్వా హుత్వా యథోక్తం జుహుయాత్.

చక్రవీశామితానాం కుంభదేవానాం చార్చనం హీనం చేత్ - వైష్ణవం, విష్ణుసూక్తం, పురుషసూక్తం, వైష్వక్సేనం, గారుడం, సౌదర్శనం జుహుయాత్.

దేవస్యాలంకారే హీనే - వైష్ణవం, శ్రీదైవత్యం, చ జుహుయాత్.

నృత్తే గేయే చ హీనే - వైష్ణవం రౌద్రం, **స్తోత్రే హీనే** - బ్రాహ్మం, సారస్వతం, **భక్తైః పరివృతౌ హీనాయాం** - వారుణం, వైష్ణవం, వైష్వక్సేనం, **ఛత్రే పింఛాదౌ హీనే** - వైష్ణవం, హవి రక్షకదైవత్యం, చ జుహుయాత్.

దేవేశే యానాత్పతితే - శీఘ్రముద్ధృత్య 'క్షమ' స్వేతిప్రణమ్య శుద్ధోదకైరభిషిచ్య వైష్ణవం, విష్ణుసూక్తం, పురుషసూక్తం, దినాధిదైవత్యం, చ హుత్వా పునరుత్సవం కారయేత్.

చక్రవీశామితానాం బింబాభావే - పృథక్పాత్రేషు సమావాహ్యాభ్యర్చ్య తత్తద్దైవత్యం, హుత్వా పశ్చాదుత్సవం కారయేత్. **ఏతేషాంపతనే** పూర్వవదుద్ధృత్య స్నాపయిత్వా తత్తద్దైవత్యం వైష్ణవం చ జుహుయాత్.

భూమౌ పతితేన్నార్ఘ్యబలౌ - పూర్వవద్బలిమాపాద్య వైష్ణవం, బలిరక్షకదైవత్యం, చ జుహుయాత్.

యానాత్పతితే బేరే హీనాంగే - పద్మాగ్నౌ మహాశాన్తిం హుత్వా తచ్ఛక్తిం ధ్రువబేరే సమారోప్య, కౌతుకం స్నాపనం బలిబేరం వాలంకృత్వా వాహ్యాభ్యర్చ్యోత్సవం కారయేత్.

బేరాభావే - పాత్రే రత్నం సువర్ణం వా నిక్షిప్య, ఆవాహ్యాభ్యర్చ్య, - దినేదినే - మహాశాన్తిహోమంహుత్వోత్సవం కారయేత్. హీనాంగే తద్బేరం పునస్సంధాన విధినా సంధానం కృత్వాపునః ప్రతిష్ఠాం కారయేత్.

గాతుర్నర్తుశ్చపతనే-శ్రీదైవత్యం, వైష్ణవం, చ **వాదకానాం పతనే** - బ్రాహ్మం, రౌద్రం చ, **ఆచార్యాదీనాం పతనే సంక్షోభే చ**-ఆర్షం, వైష్ణవం, చ **ధ్వజాదీనాం పతనే** - ధ్వాజం, వారుణం, వాయవ్యం, చ జుహుయాత్.

వర్షధారాతివాతాశనిపాత విద్యుల్లేఖాయుతేకాలే దేవేశస్యోత్సవం న కుర్యాత్-కుర్యాచ్చేత్ వైష్ణవం, విష్ణుసూక్తం, పురుషసూక్తం, శ్రీభూమిదైవత్యం . .

వీథ్యన్తరే వర్షధారాప్రవేశే తృణపాంసుయుత వాతస్పర్శే - దేవేశం

సంస్నాప్య వైష్ణవం, దిగ్దైవత్యం, వారుణం, వాయవ్యం, యద్దేవాదీంశ్చ హుత్వా పునరుత్సవం కారయేత్.

ఉత్సవకాలే కలహ, రుధిరస్రావ, దాహేషు(సత్సు)- వైష్ణవ, మాగ్నేయం, బ్రాహ్మం, రౌద్రం, దినాధిదైవత్యం, చ జుహుయాత్.

ఆలయాభ్యన్తరే శస్త్రాద్యైర్మరణే సతి - తచ్ఛీఘ్రమపహాయాబ్జాగ్నౌ మహాశాన్తిం, తద్దినాధిదైవత్యం, చ జుహుయాత్.

వీథ్యాం మరణాదౌ సంభూతే - తచ్ఛీఘ్రం వ్యపోహ్యా శాన్తి హోమం హుత్వోత్సవం కారయేత్.

ఆలయస్యాశీతిదండాభ్యన్తరే వీథ్యాం శవే సతి తత్రోత్సవం న కుర్యాత్కుర్యాచ్చేత్ రాజ, రాష్ట్ర వినాశాయ భవతి. తస్మాచ్ఛీఘ్రమపహాయ ప్రాయశ్చిత్తం మహాశాన్తిం, పార్షదం, చ హుత్వా పునరుత్సవం కారయేత్.

ధ్వజారోహణాదూర్ధ్వం తీర్థదినాత్పూర్వమన్యోత్సవం శుభకర్మాణి చ న కుర్యాత్కుర్యాచ్చేదాభిచారికం భవతి. తద్దోషశమనార్థం వైష్ణవం, విష్ణుసూక్తం, పురుషసూక్తం, పార్షదం, చ హుత్వా బ్రాహ్మణా న్భోజయేత్

తీర్థదినాత్పూర్వరాత్రౌ ప్రతిసరబంధనే, శయనే వాహనే - వైష్ణవం శ్రీభూమిదైవత్యం సౌదర్శనం చ హుత్వాతాని సమాచరేత్.

తీర్థస్నానకాలే అతీతే హీనే - వైష్ణవం, వారుణం, స్కన్దదైవత్యం.

తద్రాత్రౌ ధ్వజావరోహణే హీనే - ధ్వాజం, గారుడం, వైష్ణవం, చ.

అవరోహణే బలౌ హీనే - ధ్వజదేవం సంపూజ్య వైష్ణవం, తదాలయగతపరిషద్దైవత్యం, చ హుత్వా ధ్వజావరోహణం కారయేత్.

ఉత్సవాన్తస్నపనే హీనే - వైష్ణవం, విష్ణుసూక్తం, పురుషసూక్తం, జయాదీన్ మూర్తిమంత్రాంశ్చ జుహుయాత్.

అత్రానుక్త (సర్వ) దోషాణాం ప్రాయశ్చిత్తం వైష్ణవం, విష్ణుసూక్తం, పురుషసూక్త, విష్ణుగాయత్రీం, చ జుహుయాదితి విజ్ఞాయతే.

స్నపనప్రాయశ్చిత్తం :-

నిత్యస్నపనే హీనే :-

వైష్ణవం, విష్ణుసూక్తం, పురుషసూక్తం వారుణం, చ దశకృత్వా హుత్వా పునస్స్నపనం కారయేత్. **గ్రహణ కాలే దేవస్య స్నపనే హీనే** - మహత్తరో దోషో భవతి పూర్వవత్ ప్రాయశ్చిత్తం హుత్వా పశ్చాత్ప్రయత్నేన స్నపనం కారయేత్, **కామ్యేషు స్నపనేషు హీనేషు** పూర్వవత్ప్రాయశ్చిత్తం హుత్వా శుద్ధోదకై స్స్నాపయేత్.

ఆగ్నేయాది కోణేషు స్నపనం చేత్ - వైష్ణవం, విష్ణుసూక్తం, పురుష సూక్తం, దిగ్దైవత్యం, చ హుత్వా స్నపనం కారయేత్.

పూర్వరాత్రౌ ప్రతిసరబంధనం, శయనం, చ హీనే - వైష్ణవం, శ్రీభూమిదైవత్యం, సౌదర్శనం, చ హుత్వా తత్కాలే శయానాధివాసం కృత్వా ప్రతిసరబంధనమేవకారయేత్ ఏకబేరే కౌతుకే చ శయనం వినా ప్రతిసరబంధనం సద్య ఏవ కుర్యాత్.

అంకురార్పణే కృతేస్నపనే హీనే - వైష్ణవం, సౌమ్యం, శ్రీభూమి దైవత్యం, వైష్ణవం, చ హుత్వా, స్నపనం కారయేత్, అంకురార్పణం వినాస్నపనం చ కారయేదితి కేచిత్.

శ్వభ్రే పంక్తౌ వా ప్రమాణహీనేధికే చ - వైష్ణవం, భూమిదైవత్యం, పంక్తీశమంత్రం, చ జుహుయాత్.

విష్వక్సేనాద్యర్చనే హీనే-వైష్ణవం, వైష్వక్సేనం, చ జుహుయాత్.

పంక్తీశస్యార్చనేహీనే - తన్మంత్రం, జయాదీంశ్చ జుహుయాత్, **ఇంద్రాదీనామర్చనే హీనే** - తత్తన్మంత్రం, వైష్ణవం, చ జుహుయాత్.

కలశేషు ప్రమాణహీనేష్వధికేషు చ - వైష్ణవం, వాయవ్య, మాగ్నేయం . . .

మృదః హీనే - వైష్ణవం, మహీదైవత్యం . . . . **పర్వతేషుహీనేషు**-

ప్రమాణహీనేషు చ - వైష్ణవ, మాగ్నేయం చ . . . . **ధాన్యేషు** - వైష్ణవం, వాయవ్యం చ . . . . , **అంకురేషు హీనేషు** - వైష్ణవం, గారుడం, వ్యాహృతీశ్చ . . . . . . **అష్టమంగలేషు తత్తద్వర్ణప్రమాణహీనేషు** - వైష్ణవ, మైంద్రం, చ జుహుయాత్.

పంచగవ్యే యోగక్రియాహీనే మంత్రహీనే చ - వైష్ణవం, రౌద్రం, చ జుహుయాత్ **పంచగవ్యాది ద్వాదశ ద్రవ్యేషూక్తప్రమాణహీనేషు** - జలేన పూరయిత్వా తత్తదధిదేవతామంత్రం, వైష్ణవం, చ జుహుయాత్.

సాధితే కలశే భిన్నే - అన్యం కలశమాదాయ తథైవా పూర్య అభ్యర్చ్య వైష్ణవం, దశశో జుహుయాత్. **విపర్యాసే ధృతద్రవ్యేణ స్నాపయేచ్చేత్** వైష్ణవం, ద్రవ్యాధిపదైవత్యం, చ . . . . . **కలశన్యాసే కృతే శ్వకాకాద్యస్పృశ్యస్పర్శనే సతి**-అన్యం కలశ మాదాయ పూర్వవత్సంసాధ్య, శాన్తిం, వైష్ణవం చ జుహుయాత్. **ద్రవ్యేషుకృమి, కీటాదిపతనే సతి**-తత్త్యక్త్వాన్యద్ద్రవ్యంసంగృహ్యా వైష్ణవం, ద్రవ్యాధిపదైవత్యం . . . .

రత్నానామలాభే వైష్ణవం, శ్రీదైవత్యం హుత్వా సువర్ణంనిక్షిపేత్.
వస్త్రాలాభే-వైష్ణవం, శ్రీదైవత్యం, చ హుత్వా చత్వారివాచ్ఛాద్య స్నపనం కారయేత్.

యథోక్తస్నపనే హీనే యేనకేన చిత్ అసంస్కృతే సతి వింశతికలశాది పంచకలశాన్తై కలశైస్స్నాపయేత్, అథవా శుద్ధస్నపనవిధినా కారయేదిత్యేకే.

అనుబంధము

శ్రీమాన్ కనకగిరి వెంకటనారాయణాచార్యులవారు (బంగారుపేట) వ్రాసి యుంచిన లిఖిత ప్రతిమాతృక.

స్వతంత్రహనుమత్ప్రతిష్ఠ

అతః పరం ప్రవక్ష్యామి హనుమస్థాపనం శుభం ।
శ్రీరామలక్షణౌసీతాం సహైవస్థాపనం శుభం ॥

తత్స్వతంత్ర ప్రతిష్టాచేత్ స్థాపన స్థలముచ్యతే ।
పత్తనే నగరేవాపి నదీతీరే వనాంతరే ॥

పర్వతాగ్రేతటాకేచ శాస్త్రస్యేతి వినిశ్చయః ।
యజమాన మనోరమ్యే స్థలే దేశే విశేషతః ॥

పద్మాకారవిమానంతత్ ప్రాఙ్ముఖం చోత్తమంభవేత్ ।
అధమం దక్షిణద్వారం మధ్యమం పశ్చిమోత్తరౌ ॥

శైలజంలోహజం శ్రేష్ఠం మహాశాంతిస్తుదారుజం ।
అచలం శైలజంబింబం చలంలోహజముచ్యతే ॥

నవతాళక్రమేణైవ ద్విభుజం ప్రాంజలికృతం ।
కౌపీనం చ కటిసూత్రం కటకం కర్ణకుండలం ॥

ఉపవీత సమాయుక్తం తిష్ఠంతం వృత్తలోచనం ।
దీర్ఘవక్త్రోన్నతం త్వాస్యాం లసద్దంతసమన్వితం ॥

వూర్ధ్వపుండ్రంలలాటేతు పంకజం దక్షిణేకరే ।
యేవమేవ ప్రకుర్వీత శిల్పిశాస్త్రోక్తమార్గతః ॥

స్థాపకోభుక్తి ముక్తిశ్చ లభతే సర్వసంపదః ।
జయకారీ విశేషం తు విగ్రహో దృఢవుచ్యతే ॥

సర్వాభరణసంయుక్తం పూర్వమేవ ప్రచోదితం ।
దక్షిణంహస్తముధృత్యవామహస్తేసపుష్పకం ॥

వామపాదంతు పురతో దక్షిణం పశ్చాత్ప్రసారితం ।
అతిక్రుద్ధముఖంరూప మూర్ధ్వ దృష్టి ర్విశేషతః ॥

అధవాప్యంజలీయుక్తం గ్రామాద్బాహ్యే సమీపతః ।
సర్వాభీష్టప్రదం ప్రోక్తం సర్వశత్రు జయోభవేత్ ॥

సర్వాభీతిహరం పుణ్యం సర్వరాజ్యధనప్రదం ।
పూర్వోక్తేనవిధానేన శుభేహన్యంకురార్పణం ॥

అక్ష్యున్మేషా ధివాసాని కుర్యాదౌపాసనే తథా ।
అంగహోమంతు తన్మంత్రైనయనోన్మీలనం చరేత్ ॥

ద్రవ్యాణాం చైవసంభారం పూర్వమేవప్రచోదితం ।
పూర్వోక్తయాగశాలాయాం పూర్వే ఆహవనీయకం ॥

ఉత్తరే వాస్తుహోమార్థం కుండమౌపాసనం క్రమాత్ ।
అఘారం చ తయోః కృత్వా సూత్రోక్తేన విధానతః ॥

కుంభపూజాది సర్వంచ వాయోరివసమాచరేత్ ।
హౌత్రప్రశంసకాలే తు చతుర్మూర్తి విధింశ్రుణు ॥

ఆయాతు భగవా హనుమా జపిత్వాంతే సమాపయేత్ ।
కపిరాజం హనూమంతం శబ్దరాశిం మహామతిం ॥

జవసంభూతాత్మా (కం) చైవవాయూదానౌ సమాహ్వాయేత్ ।
దక్షిణ ప్రణిధ్యా మావాహ్యాన్యత్ సర్వం చ పూర్వవత్ ॥

వాయవ్యాష్టాశతం హుత్వా వైష్ణవం చ తతోయజేత్ ।
రాత్రిశేషం వ్యపోహ్యైవప్రాతరాచార్య దక్షిణాం ॥

ఆవాహ్యా విధినాసమ్యక్ పాయసాన్నం నివేదయేత్ ।
యేవం యః కురుతే భక్త్యా హనుమస్థాపనం బుధః ॥

సర్వాన్ కామా న వాప్నోతి వాయులోకం స గచ్ఛతి ।

ఇతి శ్రీవైఖానసేఖిలే హనుమత్ప్రతిష్ఠావిధిస్సమాప్తః ।

హనుమత్ప్రతిష్ఠ (దాక్షిణాత్యపాఠః)

హనుమత్ప్రతిష్ఠాంగం తృతియేహ్ని అంకురార్పణం కృత్వా పరేద్యుః ప్రాతః కాలే వాస్తు హోమం పర్యగ్నిం పంచగవ్యాభ్యాం బింబం సంశోధ్య, పశ్చా దగ్నిం పరిషిచ్య, అంగహోమం, తన్మంత్రేణ అక్షిమోచనం, అధివాసత్రయం చ కృత్వా, త దగ్నిం విసృజ్య, తద్రాత్రౌ యాగశాలాం ప్రవిశ్య వేదికోపరినవఘటాన్ ధాన్యరాశౌసంస్థాప్య, ఆహవనీయకుండే ఆఘారం కృత్వా, పశ్చాత్ న్యాసమార్గేణ మధ్య కుంభే హనుమంతమావాహ్యా, పరితః తన్మంత్రేణావాహ్యాభ్యర్చ్య, అగ్నిం పరిషిచ్యహౌత్రం ప్రశంస్య దక్షిణప్రణిధ్యాం "ఆయాతుభగవాన్ హనుమాన్ వానరస్సగణస్సరామసహాయ సహశాఖా మృగైరనుమన్యతాం యస్తువాయురథోనిత్యమృషిశ్చానుగామినం తమజంవృత్తాక్షం భగవన్తం హనుమాన్ -

“కపిరాజం, హనూమన్తం, శబ్దరాశిం, మహామతిం, జవనం, భూతాత్మకం, వాయుం, ఉదాన” మిత్యావాహ్య, పశ్చాత్పుఞ్జసూక్తం, వాయవ్య, మన్త్రాష్టోత్తరశతం, వైష్ణవం చ హుత్వా, రాత్రిశేషంవ్యపోహ్య ప్రభాతే స్థాపనాదీని కృత్వా, సంస్నాప్య, సుముహూర్తే తచ్ఛక్తింబింబే సమారోప్య, ఆచార్య దక్షిణాం దత్వా అన్తహోమం హుత్వాగ్నిం విసృజ్య (ఓం హనుమతేనమః, అంజనాసూనవే, వాయుపుత్ర, మహాబలాయ, రామేష్టితాయ, ఫల్గుణసఖాయ, పిఙ్గలాక్షాయ, ఉదధిక్రమణాయ, సతాశోకవినాశకాయ లక్ష్మణప్రాణదాయ, దశగ్రీవస్యదర్పఘ్నాయనమః కపీన్ద్రశ్చానుగామినం హనుమన్తమావాహయామి, అంజనాసూను, వాయుపుత్రం, మహాబలం, రామేష్టితమావాహయామి.

బలిపీఠప్రతిష్ఠ

బలిపీఠప్రతిష్టాం చ ప్రవక్ష్యామివిధానతః ।
శిల్పిశాస్త్రవిధానేన బలిపీఠే విశేషతః ॥

కృత్వా యథోక్త దేశేతు గోపురాత్ పురతోన్యసేత్ ।
స్థలాయామవిధానం చ పూర్వమేవప్రచోదితం ॥

ఆలయాత్పురతః కుర్యాత్ అగ్రమంటపపూర్వతః ।
చతుర్భాగం విభజ్యైవతృతీయాంశే ప్రకల్పయేత్ ॥

యథోక్త దివసే కృత్వా బీజార్పణమనుత్తమం ।
ఔపాసనాగ్నిం సంకల్ప్య తస్యాగ్రే దక్షిణేపివా ॥

ఆఘారాంతేతు విధినావాస్తుహోమంచ కారయేత్ ।
పర్యగ్ని పంచగవ్యాభ్యాం ప్రోక్ష్యకృత్వాక్షిమోచనం ॥

గవాదిదృశ్యద్రవ్యాణి దర్శయిత్వా సమంత్రకం ।
అధివాసత్రయంచైవతత్రైవచ పృథక్ పృథక్ ॥

కుంభం వేద్యాం సమారోప్య ధాన్యపీఠే పలక్షణం ।
వస్త్రేణాచ్ఛాద్య విధినాసౌవర్ణప్రతిమాన్యసేత్ ॥

యూథాధిపం సమావాహ్య । . . .
చతుర్మూర్తివిధానతః కలశైస్నాప్య విధివత్ ॥

బధ్నీయాత్ కౌతుకం గళే శయనం పంచసంకల్ప్య ।
కూర్చేన శయనం చరేత్ హోత్రం ప్రశంస్యచావాహ్య ॥

నిరూప్యాజ్యా హుతిర్యజేత్ అష్టోత్తరశతంహుత్వా ।
తన్మంత్రంతుసవైష్ణవం ప్రాయశ్చిత్తా హుతిర్హుత్వా ॥

విసృజ్యాగ్నిం చ పూర్వవత్ ప్రభాతే తుసమావాహ్య ।
సమభ్యర్చ్య నివేదయేత్ ఆచార్య దక్షిణాం దద్యాత్ ॥

పూర్వోక్తేన విధానతః బ్రాహ్మణాన్ భోజయిత్వైవ ।
దశదానాది కారయేత్ బలిపీఠ ప్రతిష్ఠాంయో ॥

బల్యర్థం విష్ణుసన్నిధౌ సర్వసిద్ధి మవాప్నోతి ।

విష్ణులోకం స గచ్ఛతి -

ఇతి శ్రీవైఖానసే పురాతంత్రే బలిపీఠప్రతిష్ఠా విధానం నామ పంచవింశోధ్యాయః

భూషణప్రతిష్ఠ

అథవక్ష్యే భూషణానాం నవానాం సంస్కృతిం క్రమాత్ ।
దేవాలంకరణార్థాయ మకుటాది విభూషణం ॥

హార నూపురసంయుక్తం పతాకాది విభూషణం ।
శంఖచక్రగదాశార్ఙ్యమసిర్వస్త్రం చ కాంచనం ॥

శేషరూపం చ మకుటం శిరశ్చక్రం తథైవ చ ।
ప్రభాచతోరణం చక్రం ప్రత్యంగానిహారేర్విదుః ॥

నాగస్య సౌవర్ణాచ్ఛాదనం చాంగులీయకం ।
కర్ణాభరణ మన్యచ్చ కంఠాభరణ మంగదం ॥

కటకం బాహువలయం పాదపీఠం తథైవచ ।
పాదపద్మం చ సౌవర్ణం పుష్పమాలోపవీతకం ॥

కుక్షిబంధం కటీసూత్రమన్యత్కట్యాది భూషణం ।
శ్రీయోమహ్యోస్తథా కృత్వా సౌవర్ణం పద్మముత్పలం ॥

కర్ణపుష్పాద్యా భరణం కర్ణపాదాది భూషణం ।
కారయిత్వా యథాయోగ్యం రత్నాఢ్య మతిసుందరం ॥

భూషాకర్మ సమర్థైశ్చకాంచనైరాజతైస్తువా ।
ప్రక్షాళ్యకుశతోయైశ్చ పంచగవ్యైర్విశేషతః ॥
ద్రవ్యాన్యపి సమాహరేత్ వాస్తుహోమంతతోహుత్వా ॥

పర్యగ్ని కరణం తథా ధాన్యానాస్తీర్య విధివత్ ।
ఛాయయిత్వాథపూర్వవత్ విష్ణుసూక్తేన విధినా ॥

భూషణాని యథావిధి తత్పూర్వస్యాం సభ్యకుండే ।
కృత్వాఽఘారం యథావిధి నయనోన్మీలనాదీని ॥

మనసాభావ్యయత్నతః అంగహోమం తతోహుత్వా ।
శిరసేత్యాదిపూర్వవత్ గవాది దర్శయిత్వైవ ॥ '

పూర్వవత్సర్వమాచరేత్ సంశోధ్య విధివత్ కుంభాన్ ।
అగ్నేః పశ్చిమతక్రమాత్ తత్తద్దేవం చ సంచింత్య ॥

సమావాహ్య సమర్చయేత్ శంఖచక్రాద్యాయుధేషు ।
పాంచజన్యం సుదర్శనం ప్రభాయాంతోరణేచాపి ॥

మకుటే ప్రకృతిం హారిం సుముఖీం వృత్తమకుటాం ।
ముక్తాలంకృత మౌళికాం సర్వరత్నాఢ్య వర్ణాది ॥

సర్వాభరణ భూషితాం బద్ధపీనస్తనాన్వితాం ।
శ్వేతకౌశేయవస్త్రకాం సహస్రాదిత్య సంకాశాం ॥

చతుర్బాహుసమన్వితాం సితాబ్జహస్తయుగళాం ।
వరదైకకరాం తథా రత్నమంజీర సంయుక్తాం ॥

వామాధోహస్త సంయుతాంఛాయాయాకల్పవృక్షస్య ।
పద్మాసన సమన్వితాం యేవం తు భావయేత్కుంభే ॥

నిష్కత్రయ సువర్ణతః కృత్వాతాం ప్రకృతిర్యథా ।
తన్మంత్రేణైవ నిక్షిపేత్, మంగళప్రతిమాచాష్టౌ ॥

వైష్ణవేన వినిక్షిపేత్ పూర్వోక్త విధినాదేవం ।
భావయేద్విష్ణుమవ్యయం భూషణేతుషణ్ముఖః ప్రోక్తః ॥

పతాకాదౌ విశేషతః వస్త్రే త్వష్టా సమాదిష్ట ।
శిరశ్చక్రే సుదర్శనం కౌమోదకీం నందకం చ ॥

గదాఖడ్గ ధనుష్వపి శార్ఙ్యమిత్యధిపాన్విద్యాత్ ।
పాదపీఠం తు కూర్మకం ఛత్రేశేషం తథాభ్యర్చ్య ॥

సమ్యక్ ధ్యాత్వా తు పూర్వవత్ సంస్థాప్య తాన్సప్తకలశైః ।
ధాన్యోపరి యథోక్తవత్ బధ్వాప్రతిసరంచాపి ॥

శయనేశాయయేత్తతః హౌత్రం ప్రశంస్య తత్కాలే ।
దేవానావాహయేత్క్రమాత్ ఆవాహనక్రమేణైవ ॥

నిరూప్యాజ్యా హుతిర్యజేత్ తత్తద్దైవత్య మంత్రం చ ।
విష్ణుసూక్తం శ్రీభూసూక్తం శతమష్టోత్తరం యజేత్ ॥

జయాదీనపి వైష్ణవం యేకాక్షరాదిసూక్తం చ ।
పారమాత్మికమేవ చ అష్టాశీతిం తతో హుత్వా ॥

శ్రీభూసూక్తం తథైవ చ దిక్పాలమధ్యే హుత్వా తు ।
పశ్చా దగ్నిం విసృజ్య చ ప్రభాతే సుముహూర్తే తు ॥

తత్తన్మూర్తిభిరావహేత్ అష్టోపచారైరభ్యర్చ్య ।
దద్యాదాచార్య దక్షిణాం గోభూమి సహితం వస్త్రైః ॥

భూషణైర్దశనిష్కకం తతోముహూర్తే సంప్రాప్తే ।
విష్ణుసూక్తం సముచ్చరన్ ఏకాక్షరాదిసూక్తం చ ॥

ప్రత్యంగం యోజయేద్ధరిం సర్వాభరణజాలైశ్చ ।
పమలంకృత్య కేవలం తతోదేవం సమభ్యర్చ్య ॥

ప్రభూతం వా మహాహవిః సాపూపం వ్యంజనైర్యుక్తం ।
దేవేశాయ నివేదయేత్ దండవత్ ప్రణమేత్ పశ్చాత్ ॥

స్తోత్రైస్తుత్వాజనార్దనం బ్రాహ్మణాన్ భోజయేత్ పశ్చాత్ ।
దేవస్య ప్రీతయేతథా ఏవం వైభూషణానీహ ॥

సంస్కృత్యహారే యేద్దదేత్ యేవం యః కురుతే భక్త్యా ।
భూషణాం చ నిష్కృతిం సర్వాన్కా మానవాప్యైవ ॥

విష్ణులోకం మహీయతే -

ఇతి శ్రీవైఖానసే మరీచిప్రోక్తే ఆనందసంహితాయాం భూషణప్రతిష్ఠావిధానం నామద్వి పంచాశ . . . అధ్యాయః

శఠకో(గో)ప ప్రతిష్ఠ

శఠకో(గో)పప్రతిష్ఠాంచ ప్రవక్ష్యామియథావిధి ।
శ్రీవిష్ణుపాదయుగ్మాంకం వృత్తాకారం మనోహరం ॥

స్వర్ణేన రజితేనాపి కృత్వాతాంమ్రేణవాపునః ।
శేషాధిదైవతం ధార్యం శిరసాసర్వ మానుషైః ॥

శఠగోప ఇతిఖ్యాతం సర్వపాపప్రణాశనం ।
స్థాప్యం చ పురతోవిష్ణోస్సర్వాభీష్టఫలప్రదః ॥

తత్ప్రతిష్ఠాక్రమంవక్ష్యే పూర్వోక్త దివసే శుభే ।
ఆచార్యో యజమానేన దేవర్యాణినివేదితః ॥

పూర్వోక్తవిధినా సమ్యక్ కారయే దంకురార్పణం ।
సంభారానపి సంభృత్య యాగశాలాం ప్రవిశ్య చ ॥

ఔపాసనాగ్నౌ విధివత్ వాస్తుహోమం సమాచరేత్ ।
పర్యగ్ని పంచగవ్యాభ్యాం శోధయిత్వా తు పాదుకాం ॥

అంగహోమం తతః కృత్వా తత్పాదాంగుష్ఠయోస్తథా ।
నయనోన్మీలనం కృత్వా శేషమంత్రేణ పూర్వవత్ ॥

గవాది దర్శనద్రవ్యాణ్యపితస్మైప్రదర్శయేత్ ।
అధివాసత్రయేణాపి బింబశుద్ధిం సమాచరేత్ ॥

పశ్చాదౌపాసనాగ్నౌతు పంచసూక్తం యజేద్గురుః ।
ధాతాదిమూలహోమం చ పంచవారుణమేవ చ ॥

పూర్వోక్తధాన్యపీఠే తు నవకుంభాన్ నిధాయచ ।
వస్త్రయుగ్మేనసంవేష్ట్య నవరత్నాని నిక్షిపేత్ ॥

సువర్ణ ప్రతిమాంచైవ నిష్కహీనసువర్ణతః ।
నాళికేరామ్రపత్రాద్యైరలం కృత్యఘటాన్ పృథక్ ॥

మధ్యేశేషం సమావాహ్య ప్రాగాదీంద్రాదికాన్ తథా ।
కలశస్నపనం కృత్వా కౌతుకం బంధయేత్తతః ॥

శయనే శాయయిత్వైవ పూర్వోక్తేన విధానతః ।
వేదానధ్యాపయేద్దిక్షుసర్వదేవార్చనం తథా ॥

పశ్చాదగ్నిం పరిస్తీర్య హౌత్రశంసనమాచరేత్ ।
స్వాహాకారాదికం కృత్వా సహస్రాహుతిమేవ చ ॥

కూశ్మాండం సర్వ దైవత్యం యాంకారాష్టాశీతిం తథా ।
శేషమంత్ర ద్వయేనైవ శతమష్టోత్తరం హునేత్ ॥

అగ్నిం సమాప్య విధినా రాత్రిశేషం నయేద్గురుః ।
ప్రాతస్స్నాత్వా విధానేన సముద్ధాప్య చ పాదుకం ॥

సంస్నాప్య విధివత్ తత్ర స్థాపయిత్వా హరేః పురః ।
కుంభమాదాయశిరసా ధాన్య పీఠేన్యసేత్ పురః ॥

గుర్వాది దక్షిణాం దత్వా గోభూమిభ్యాం విశేషత: ।
ప్రతిష్ఠోక్త విధానేన సర్వం పూర్వవదాచరేత్ ॥

కుంభశక్తిం సమాదాయ కూర్చేన హరిసన్నిధౌ ।
ఆవాహ్య శేషమంత్రేణ చతుర్మూర్తివిధానత: ॥

అష్టోపచారై రభ్యర్చ్య ప్రభూతం వా మహాహవి: ।
నివేదయిత్వా పూర్వాది భక్ష్యభోజ్యాదికైస్సహ ॥

తాంబూలం చ నివేద్య చ బ్రహ్మఘోషం చ వాచయేత్ ।
దశదానాదికం కృత్వా బ్రాహ్మణానపి భోజయేత్ ॥

"అహల్యాశాపనిర్మోక్త్రే పాదుకేశేషరూపిణి ।
శిరసాధారయామిత్వాం పాపంనాశాయపాదుకే" ॥

ఇతి మంత్రం సముచ్చార్య శిరసాధారయేద్గురు: ।
పశ్చాత్సర్వేజనాన్నిత్యం ధారయేయుశ్చమౌళిభి: ॥

యే వహంతి హరే: భక్త్యా పాదాంకం పాదుకాకృతితే ।
సర్వేపాపవిర్ముక్తా విష్ణుసాయుజ్య మాప్నుయు: ।
చాతుర్వర్ణైశ్చ శిరసాధార్య భక్తి సమన్విత: ॥

స్పర్శ దోషోనవిద్యేత సతుభూమౌసుఖీభూత్వా దేహాంతే మోక్షభాక్ భవేత్ -

ఇతి శ్రీవైఖానసే కాస్యపప్రోక్తే జ్ఞానకాండే శఠకో(గో)ప ప్రతిష్ఠా

విధానం నామ సప్తచత్వారింశోధ్యాయ:

మంటప ప్రతిష్ఠ - దాక్షిణాద్యపార:

అథమంటప ప్రతిష్ఠాగం ఆచార్య: అంకురార్పణం కృత్వా, మన్టపం జలేనసంశోధ్య, ఔపాసనాగ్నికుణ్డేవాస్తుహోమం కృత్వా పర్యగ్నిపఞ్చగవ్యాభ్యాం మంటపం సమభ్యుక్ష్య, పశ్చాత్ నవకుంభాన్ ప్రతిమా వస్త్రసహితాన్కూర్చాన్, ధాన్యోపరినిక్షిప్య మంటపాధిదేవం విష్ణుమావాహ్య, భ్యర్చ్య, హవిర్నివేద్య, ఔపాసనాగ్ని కుణ్డే ఆఘారం త్వాపఞ్చసూక్త, విష్ణుసూక్త, రౌద్ర, పారమాత్మిక, మీజ్కారాదీ, నష్టాశీతిం, శ్రీభూసూక్తాన్, రాత్రిసూక్తం, సర్వదైవత్యం, వారుణం, మూలహోమం, ధాతాదీన్, అతోదేవాదీ, న్హుత్వా అన్త: పరిషిచ్య, అన్తహోమం హుత్వా, విధివదావాహ్యాభ్యర్చ్య హవిర్నివేద్య ఆచార్య దక్షిణాం దత్వా తద్రాత్రౌ తస్మిన్మంటపేవివాహక్రియాం కరోతి

మణ్టపప్రతిష్ఠా సంపూర్ణం